

PERRY ANDERSON

GRAMSCI
Hegemonya
Doğu/Batı Sorunu
ve Strateji

ALAN YAYINCILIK : 96
Düşünce Dizisi : 16

Copyright :
Perry Anderson, 1977

THE ANTINOMIES OF ANTONIO GRAMSCI
New Left Review 1977

Mart 1988

Dizgi/Baskı : Final Ofset
Kapak : Pano Grafik/Orhan Ofset

Başmuhasip Sk. Talas Han
No: 302 Cağaloğlu/İSTANBUL

Perry Anderson

ANTONIO GRAMSCI

Hegemonya
Doğu/Batı Sorunu
ve Strateji

Türkçesi : Tarık GÜNERSEL

**Bu kitabın çevrilmesine olan katkılarından dolayı
sayın Erhan Göksel'e teşekkür ederiz. A.Y.**

GRAMSCI HAKKINDA

Perry Anderson'ın The Antinomies of Antonio Gramsci başlığıyla New Left Review dergisinin 100. sayısında yayınladığı deneme on yıl geçmiş olmasına rağmen temel incelemeler arasında sayılmaya devam ediyor. Orijinal adı Gramsci'nin 'Antinomileri', 'Zıt Kavramları' veya 'Kutupları' şeklinde korunabileceği gibi, içeriği daha belirgin kılacak bir başlık da konabilirdi: 'Gramsci'de Doğu/Batı ve Strateji'. Çeviri hazırlanırken İtalyan Komünist Partisi 1987 yılını 'Gramsci Yılı' ilan etti, ölümünün ellinci yılı münasebetiyle.

Marxism Today dergisinin Nisan 87 sayısındaız: Gramsci hakkındaki en önemli eserlerden birini veren Anne Sassoon bu ilginç düşünür-eylemcinin İtalya'da son on yılda ihmal edildiğini vurguluyor: «Marksizmle sol siyasetin kısıtlılığına yönelik yapıcı eleştiri 1968 kuşağının teorik babalarının hepsini reddetmeye vardı.» İKP'nin Gramsci'ye dikkat çekmesi, artık tarih olan tarihi (ki bu sıfat 'önem' değil 'geçicilik' belirtiyordu) uzlaşma sonrasında kendini yenileme ihtiyacı duymasından, Sassoon'a göre. Yazar çağdaş sorunlarla etkili mücadele edebilmek için sadece İKP'nin değil bütün Avrupa solunun yeni bir yapıya, yeni bir yaklaşıma kavuşması gerektiği kanısında.

Çok tartışılıp çeşitli yorumlara konu olagelen ve buna bağlı olarak da hayli farklı çizgilerin sahip çıkabildiği Antonio Gramsci 22 Ocak 1891'de («Yani Atatürk on yaşındayken,» diye bir mırıltı duyuyorum) Sardinya'nın dar gelirli ailelerinden birinde gelmiş dünyaya. Çocukken çalışmayla bölünen öğrenim hayatı daha sonra 1911'de kazandığı bursla gittiği Turin Üniversitesi'nde sürüyor. Filoloji öğrenimi görürken idealist filozof Benedetto Croce'den etkileniyor, birçok zeki genç gibi. Nüfusunun üçte biri sanayi işçisi olan Turin, sosyalist hareketin kalbi o zaman. Ortamın yarattığı şevkle 1913'te İtalyan Sosyalist Partisi'ne girip sosyalist yayınlarda yazmaya başlıyor.

Köylü kültürü ile sanayi şehri tecrübeleri İtalya'da sosyalist devrim olabilmesi için iki şeyin şart olduğu sonucuna varıyor: ulusal-halkçı bir yaklaşım, işçi-köylü ittifakı. Alternatif bir 'tarihi blok' oluşturabilmek şarttır. Bunun için işçi sınıfının dar sınıf çıkarlarının ötesine uzanması gereği ile kültürle ideolojinin siyasi rolü yazılarında sık sık vurgulanır. Gramsci'ye göre Ekim Devrimi Marx'ın Kapital'ini kapitalist üretici güçlerin gelişmesini beklemek şeklindeki yorumuna cevaptı. Bu devrim bir seçkinler grubu tarafından değil de kitleler tarafından yapıldığı için ayrıca heyecan vericiydi. Ünlü 'Kapital'e Karşı Devrim' makalesini bu ruh halinde yazdı (1917).

Devrimin kapıda olduğuna inanan pek çok Marksistin bu iyimserliğini paylaşan Gramsci, birçoğunun aksine, sosyalizmin mukadder olmadığı, tarihin doğa yasalarına benzer yasalara sahip bulunmadığını savundu, yaygın yaklaşımı hurafe olarak nitelendirdi.

1919'da, 28 yaşındayken, gelişen fabrika konseyleri hareketinden yana olan L'Ordine Nuovo (Yeni Düzen) haftalık dergisinin oluşmasında rol oynadı, Togliatti ile. Gaye Ekim Devrimi'nin derslerini İtalya bağlamına tercüme etmekte. Sorel'in yeni bir uygarlık için üretim alanının temel alınabileceği fikrinden

etkilenen Gramsci fabrika konseylerinin işçi sınıfı birliğine hizmet ettiğini ve işçilerin üretim ve sosyal hayattaki yerlerini anlamalarına yol açtığını yazdı. Burjuvazi üretici güçlerin gelişmesini artık sağlayamaz olduğunda yeni bir devlet ve yeni bir toplum yaratmak için gerekecek beceriler bu konseylerde edilebilirdi pekala. (Bu noktada, sınıf çıkarlarının ötesine uzanabilme gayesi ile işbölümünün aşıldığı bir toplum hedefinin işyeri temelli örgütlenmeye ne derece yaslanabilir olduğu sorusu gelebilir akla.) Eski düzeni yok edip işçi sınıfı iktidarını sağlamanın tek yolu yeni bir düzen inşa etmeye başlamaktan geçirdi. Gramsci'nin hegemonya kavramının kökü bu dönemde bulunabilir (Buci-Glucksmann, 1979). Derginin bu çağrısı geniş ilgi gördü. Yeni işçi sınıfı kurumlarının bağlamı ferdi teşebbüsün rolünün azalması, bankalarla devletin gittikçe daha çok yatırım yapması ve siyasi, sosyal ve ekonomik düzeylerdeki buhrandı.

1920 - 21'deki faşist saldırı dalgası Gramsci'yi faşizmin kitle tabanını tahlile itti; büyük toprak sahiplerinin âlet olarak kullandığı küçük burjuva kesimlerle sanayi burjuvazisinin bazı kesimlerine ve devlet aygıtındaki bazı unsurlara dikkat çekti. Faşizm yeni İtalyan devleti için yeni bir birlik olabilir diye yazdı ve yeni rejimin zayıflığı konusundaki tahmininde yanıldıysa da hükümet darbesi olacağını görebildi.

Sosyalistlerin grev hareketleri karşısındaki çekingenliğine kızan Gramsci 1921'de İtalyan Komünist Partisi'nin kurulmasına yardım etti. Faşistler iktidara geçtiğinde Moskova'daydı. 1922 - 24'te Moskova'yla Viyana'da Komintern için çalıştı. O sıralarda SSCB'de sosyalizmin kurulması için ne gibi politikalar üretilmesi gerektiği ile sosyalistlerle Batı'nın yeni komünist partileri arasındaki ilişki hakkında tartışmalar oluyordu. 1924'te İtalya Parlamentosu'na seçilince dönüp partinin başına geçti. Partiyi ilk yıllarındaki sektirliğinden kurtarıp kitle hareketine dayalı kulma-

ya çalıştı. İlk genel sekreter Bordiga faşizmi parlamento demokrasisinden pek farklı bulmuyor, ittifak diye bir dert taşımıyor, üstelik (daha doğrusu çünkü) faşizmin çelişkileri yoğunlaştırarak sosyalist devrime hizmet edeceğine inanıyordu. Faşistlerin 1925'teki ikinci darbesini müteakip 1926'da uydurma bir gerekçeyle tutuklanıp yirmi yıl hapse mahkum edilen Gramsci hep sıhhsiz biri olarak mahpusluğunun önemli bir kısmını hastanede geçirecekti. Hapiste başlangıç noktası aydınların işlevi olacaktı, yazdığı bir mektuba göre. Aynı zamanda birçok deftere değişik konularda yazan Gramsci, neticede, sansür varlığı ile kaynak yokluğunda, 1929'dan hastalık yüzünden yazamaz olduğu 1935'e kadar otuzdan fazla defter doldurdu. 1937'de öldükten sonra baldızı bunları klinikten gizlice çıkarıp Moskova'ya gönderdi. Tek bir notta pek çok kavrama yer verdiği çok görülür ve genellikle belirli bir tartışmaya veya tarihe bazen muğlak atıf olup çoğu konunun birkaç versiyonu, değişik işlenişleri bulunur. Dolayısıyla Hapishane Defterleri'ndeki fikirleri ne kronolojik ne de çizgisel tasvir mümkündür. Yine de şu söylenebilir: daha ziyade muzaffer faşizme hasredilen ilk notları otuzlarda önce daha teorik, güncel siyasetten daha uzak yazılar, son iki yılda ise İtalyan kültürü ile dilbilim izlemiştir. Dilbilim hakkındaki fikirleri '80'lerde önemle vurgulanmaktadır.

Gramsci İtalya birliğinin (Risorgimento) 19. yüzyıldaki uzun, karmaşık ve çetin mücadelelerle sağlanışını ele aldı, özellikle aydınların rolü ile yeni ulusal devletin 'pasif devrimle' oluşmasını inceledi: Köylüler yeni siyasi düzeni ancak pasif bir rıza ile kabul etmişti. 'Pasif devrim' en az iki bağlamda geçer defterlerde: kitle katılımı olmayan devrim (Risorgimento'daki gibi), bir de açıkça ilerlemesine imkân verilmeyen bir sosyal sınıfın örtük ilerlemesi (restorasyon Fransa'sında burjuvazinin yaptığı gibi) ki Gramsci buna 'devrim-restorasyon'da der.

Aydınları iki grupta ele alır. Her yeni ilerici sınıfın ihtiyacı olan 'organik aydınlar' yeni bir sosyal düzen kurmak için şarttır. Kendilerini bağımsız zanneden 'geleneksel' aydınlar aslında eski düzenin geleneğini sürdürmektedir. Gramsci'nin aydın tanımı 'geniş anlamda örgütsel işlevi, düzenleme işlevi olan herkesi' kapsayacak kadar geniştir. Bütün insanların akıl ve zihin kapasitesi vardır ama toplumda bugün ancak bazıları zihin ağırlıklı işleve sahiptir. Bu noktada Gramsci'nin Taylorizme bakışını (bu bağlamdaki yanını) belirtmek yerinde olabilir: Üretimi işçinin üretim faaliyetini basitleştirerek arttırma şeklinde özetlenebilecek 'ilmi işletmecilik' hareketine adı lâyük görülen Taylor'un savunduğu bu yenilik, Lenin'le Troçki tarafından benimsenmişti. Braverman onları işçiyi güdükleştiren bir sistemi eleştirisiz benimsedikleri için kınayacaktır. (Bu eleştirinin en gelişkin kapitalist ülkede çıkması tesadüf mü?) Gramsci üretimin mekanikleşmesini işçiyi zihnen serbest bıraktığı gerekçeyle olumlu bulur.

Merquier aydınlara sosyalizm mücadelesinde attığı önem bakımından Kautsky ile Sorel arasına yerleştirir Gramsci'yi: ne Kautsky (ve Lenin) kadar hayati önem verir, ne de Sorel gibi burun kıvrır. Aydınlar inançlar ağı ile kurum ve toplum ilişkilerini düzenler ki buna hegemonya der. Devleti zor artı rıza, veya baskı ile donanmış hegemonya olarak yeniden tanımlar; politik toplum baskıyı düzenler, sivil toplum rıza gösterir, onay verir. 'Devlet' kavramı değişik metinlerde kayma gösterir, öte yandan: kâh politik ve sivil toplumlar arasında denge olarak dar hukukî-anayasal anlamda, kâh her ikisini de kapsar şekildedir. Bazı yazarlar rıza unsurunun önemini abartan 'zayıf' devlet anlayışından ötürü eleştirir (Anderson, 1976-77), bazıları ise Gramsci'nin sivil politik toplumu ayıran çizgilerin gitgide muğlaklaştığı günümüzdeki müdahaleci devleti tahlile çalıştığını ileri sürer (Sassoon

1980, 1987). Gramsci'ye göre sivil toplumun karmaşık kurumlarla kitle örgütleri içerdiği gelişkin kapitalist ülkelerdeki siyasi iktidarın niteliği mevcut düzeni sosyalizm yönünde değiştirme hedefi bağlamında tek strateji dayatır: mevzi (veya pozisyon) savaşı. Çarlık Rusya'sının çok farklı şartlarında başarılı olan manevra (veya hareket) savaşı ancak taktik olabilir. Batıda. Anderson sunduğumuz denemesinde bu konuya ağırlık veriyor, Gramsci'nin gerek doğu/batı mukayesesini gerekse önerdiği alternatifi eleştirerek.

Machiavelli'den etkilenen Gramsci Modern Prens'in —devrimci partinin— işçi sınıfına organik aydınlarla alternatif hegemonya kazandırıp yeni toplum yaratmasını sağlayacak organizma olduğunu ileri sürer. Öte yandan, toplumun sosyalizm yönünde dönüşmesi, temelde, demokratik denetimin yaygınlaşması demek olmuştur hep, Gramsci için.

Yöneten azınlığın avcunda olan siyasetle ekonomiyi işçi sınıfının tehdit etmesi durumunda kapitalizmin siyasi, sosyal ve ekonomik buhranı hegemonyanın şu veya bu çeşit pasif devrimle reorganize olmasına da yol açabilir. Gramsci faşizmi, değişik türleriyle reformizmi, ve 'ilmi işletmecilik' ile montaj üretiminin Avrupa'ya getirilmesini reorganizasyon örnekleri sayar.

Aydınlarla ilgili fikirleri bağlamında şu kanısını vurgular: Mesleği felsefe olanlar soyut düşünme becerisini özellikle geliştirir şüphesiz, ama aslında herkes dünyayı yorumlarken systemsiz ve eleştirisiz de olsa felsefe yapar. «Fikirler kitlelerce kavrandığında maddi güç olur,» demişti Marx. Felsefe çağın 'sağduyusunu' etkileyerek 'maddi güç' haline gelir. Her felsefe sistemi tarih bağlamında değerlendirilebilir ancak; tarihten kopuk incelemek o felsefe sisteminin hangi sosyal güçlerin ne gibi ideolojiler üretmesine yaradığı meselesini ihmal olur. Gramsci'nin sansür nedeniyle 'Marksizm' yerine Labriola'nın 'faaliyet felsefesi' te-

rimini kullandığı bilinir. Sözlük'te praxis kavramının tarihi altı büyük sayfada özetlenebilmiş. Türkçe'ye 'uygulama' diye çevirme hatasına işaret edip kavramın insanın çevreyle birlikte kendisini değiştirmesine yol açan faaliyetten özgürlük, yaratıcılık, evrensellik, tarih, gelecek, devrim ve başka nosyonlarla daha zengin ele alındığı yoruma kadar geniş bir kullanım yelpazesi olduğunu belirtelim. ('Faaliyet' de yetersiz ve belirli bir kullanıma ağırlık veren bir tercih durumunda.) Gramsci'ye dönerek: Marksizm 'faaliyet felsefesi' olarak (ki Gramsci Machiavelli'nin yaklaşımı için de aynı terimin kullanılabileceği görüşündedir) kitlelerin tarih yapmasına yardım edebilir, gitgide daha çok kişinin eleştirel zihni beceriler ve tutarlı bir dünya görüşü kazanması ile. (Burada Türkçe'deki bir imkân değerlendirilerek şu söylenebilir: Gramsci Marx'çı değil, Marksistti, «Marx'da canlı kalan yanlarla ölmüş olanları.» araştırma, Marx'a da eleştirel bakabilme anlamında. Pozitivizme yatkın olması bakımından kusurlu bir benzetme ile, Newton fizik için ne ise Marx sosyalist teori için odur.)

Gramsci kendi zamanında etkili olan iki tavra hücum eder: Croce'nin idealizmi ile Buharin'in Marksizmi basit ve mekanik yorumuna. Pasiflik ile çekilmişliği besledikleri gerekçesiyle. Bu yaklaşımı edebiyat, folklor ve halk kültürü - "Yüksek" kültür (veya 'resmî' kültür) ilişkisi konularındaki yazılarında da görülür. Son zikredilen konu aydın gruplarının halk kitlesi ve ulusal-popüler kültürün gelişmesi ile bağları açısından incelenmelidir, Gramsci'ye göre.

Croce, ne yönleriyle hitab etmişti Gramsci'ye? Defterlerin büyük kısmı Croce'nin diyalektikle historizm konularındaki görüşleriyle tartışmadır. Croce'nin idealizmi üç bakımdan hitab etmiş Gramsci'ye, Merquier'e göre: laik düşünüş tarzı, anti-pozitivizmi ve güçlü tarihi yaklaşımı. Ayrıca Croce historisist olmaktan ziyade historistti: tarihi bağlamlarla tarihi

gelişmelerin önemini vurgulamış, ama tarihin nihai bir gayeye Uzun Yürüyüş olduğunu iddia etmemiştir. Anderson Gramsci'nin Croce'yi nasıl eleştirdiğine konusu bağlamında yer veriyor. Defterler yayınlandığında Croce seksen yaşın üstündedir. Gramsci'nin yazdıklarını «birtakım dağınık notlardan ibaret karalamalar» olarak nitelendirir. «Gramsci yine de bizden biriydi,» der.

Bir Plehanov gibi de bakmamıştır, Croce'ye Gramsci: Birçok Orta Avrupa Marksisti gibi maddeciliğe antipatisi vardı. 'Tarihi maddecilik' teriminde ağırlığın ilk kavrama tanınması gerektiğini savunmuştur. (Bu noktada Roy Bhaskar'ın Sözlük'teki Materialism maddesine dikkat çekilebilir. Pierre Macherey'nin «Büyük harfle Materyalizm idealizmdir,» dediği denemesi (1982) ile Ernesto Laclau'nun maddeciliği sadece «gerçeği kavram'a indirgemeye karşı çıkma anlamında» benimsenebilir saydığı yazısı (1983) yakında Türkçe'ye çevrilecek ürünler arasında.)

Formel mantığı hor gören idealist filozofları haksız bulan Gramsci bilimin gelişebilmesi için formel mantığın 'gramer gibi' şart olduğu kanısındadır. Hegel geleneğinden olan Batı Marksistlerinin yazılarında bulunamayacak bir yaklaşım. (Jorge Larrain'in 'diyalektik mantık' kavramını eleştirisi geliyor akla (1986). Gerek o gerekse Roy Bhaskar'ın kapsamlı diyalektik maddesi (Sözlük) yakında Türkçe yayınlanacak.)

Hegel : Sorel gibi Gramsci'de de yabancılaşma teorisi yoktur.

Gramsci 1937'de beyin kanamasından ölür. Eserleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yayınlanınca hakkında çeşitli tartışmalar başlar. Bu tartışmalar, düşünce âleminin canalıcı boyutlarının İtalyan mı yoksa uluslararası mı olduğu, fikirlerinin Lenin'inkilerle ilişkisi, eserinin farklı dönemleri arasındaki bağlantı ve hapisteyken İKP ve SSCB ile ilişkileri üzerinde odaklaşmış-

tır. Nisbeten yeni yorumlar ise onda nüve halindeki bir sosyalizm teorisi ile mevcut sosyalist ülkelerin tecrübelerini eleştirel inceleme bağlamında kullanılabilir katkı bulmaktadır (*). Savaş sonrası İKP üzerindeki etkisi ve fikirlerinin Avrupa Komünizmi ile ilişkisi de tartışma konusudur. Merquier bazı yazarların Gramsci'yi parlamentocu saymasını eleştirerek ayaklanmacı çizgide kalmış olduğunu ileri sürer. Femia'ya göre, partinin sınıf yerine ikamesine karşı çıkmışsa da sosyalizmde çoğulcu değildi. (Troçkist muhalefeti tasfiyeyi destekledi.) İşçi sınıfının nüfus içindeki oranının artacağı ve homojenleşeceği yolundaki klasik görüşü eleştirmemişti. Kapitalizmi müdahalesiz (laissez-faire) ekonomisi ile aynı şey saydığı için Keynesçi dönüşümü ihtimaller yelpazesine katamamıştı. Chantal Mouffe Gramsci'nin sınıfa indirgemenin ka- buğunu kırdığına işaret eder, Anderson'ın Gramsci yorumunu eleştirir (1979) ve Laclau ile yazdığı kitapta hegemonya kavramını Gramsci'nin bıraktığı yerden eleştirerek alıp geliştirmeye çalışır (1985).

Tarık GÜNERSEL

---

*) Bir yazısını 1918'de İtalyanca'ya çevirdiği Troçki'nin 'süreklilik devrim' kavramını tarih karşısında 'doğmadan ibaret' bularak eleştirir, «Troçki asıl meseleyi çözmedi: yani bu 'süreklilik' süreçteki süreksizliği, kesintiliği; daranlamdaki devrimlerle devrim olmayan, evrim dönemlerinin birbirini izlemesini,» diyen Claudin'e göre haklı olarak (1975).

- Bottomore, Tom B et al. (eds) 1983. **A Dictionary of Marxist Thought.** (Önsözde 'Sözlük' olarak geçiyor.) Oxford: Blackwell.
- Buci-Glucksmann, C. 1979. **Gramsci and the State.** London: Law-Claudin, Fernando. 1975. **The Communist Movement: From Comintern to Cominform.** London: Peregrine.
- Fiori, G. 1970: **Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary.** New York: Schocken.
- Gramsci, A. 1929-35 (1971): **Selections from the Prison Notebooks.** London: Lawrence and Wishart.
- 1977. **Selections from Political Writings 1910-1920.** London: Lawrence and Wishart.
- 1978. **Selections from Political Writings 1921-1926.** London: Lawrence and Wishart.
- 1987. **Cultural Writings.** London: Lawrence and Wishart.
- Laclau, E. 1983. 'The Contraversy Over Materialism' **Rethinking Marx.**
- Laclau, E. and Mouffe, C. 1985. **Hegemony and Socialist, içinde. Strategy.** London: Verso.
- Larrain Jorge. 1986. **A Reconstruction of Historical Materialism** London.
- Macherey, P. 1982 **Contemporary French Philosophy içinde. Marxism Today,** April 1987.
- Merquier, J.G. 1986. **Western Marxism.** London: Paladin.
- Mouffe, C. ed. 1979. **Gramsci and Marxist Theory.** London: Routledge and Kegan Paul.
- Mouffe, C. and Sassoon, Anne S. 1977. 'Gramsci in France and Italy'.
- Sassoon, Anne S. 1980 (1987). **Gramsci's Politics.** London: Croom Helm.

GRAMSCI

Bugün Batıda klasik dönemden sonrasının en çok saygı duyulan Marksist düşünürü Antonio Gramsci'dir. Keza onun hegemonya terimi kadar hiçbir terim sol düşüncede çeşitli şekillerde işlenmiş değildir. Daha 1960'da ünü İtalya ile sınırlı olan Gramsci bugün dünya çapındadır. Hapishanedeki yaratıcılığına olan şükran borcu, defterlerin ilk basımından 30 yıl sonra nihayet ödeniyor. Bilgi yetersizliği veya tartışma eksikliği Gramsci'nin düşüncesinin yayılması karşısında engel olmaktan çıkmıştır. Batılı olsun olmasın her devrimci sosyalist artık yararlanabilir mirasından. Maamafih bu şöhretin yayılması eserlerin derin bir incelemesi eşliğinde yürüyor değildir. Solun çok farklı kesimlerinin Gramsci'nin otoritesini yardıma çağırışına bakılırsa, fikirlerinin layıkıyla incelenip kavranmış olduğu söylenemez. Bu kadar evrensel ve neredeyse dinî hayranlığın bedeli muğlaklık olmuştur: Hapishane Defterleri'ndeki temaların birbiriyle bağdaşmayan bir sürü yorumu at koşturmaktadır.

Nedensiz değil bu durum elbette. Başka hiçbir Marksist eser o kadar çetrefil değildir. Hapishane Defterleri'nin bu özelliği yazılış koşullarının bir sonucudur. Marx'la Lenin'in de kaçınmadığı kaderden Gramsci de pay almış, eski bir kelime dağarcığı

ile kökten yeni kavramlara ulaşma zarureti bazı anlamların çarpık iletilmesine yol açmıştır. Marx'ın yeniliklerini Hegel veya Smith'in, Lenin'in ise Plehanov'la Kautsky'nin dilinde düşünmek zorunda kalması gibi Gramsci de genellikle kavramlarını Croce ile Machiavelli'nin köhnemiş ve yetersiz tezgâhlarında üretmek zorunda kaldı. Bu aşına soruna ek olarak hapishane koşullarını ve faşist sansürü göz önünde tutmak gerekir. Devralınmış dilin öncüye dayattığı bulanıklık, yazarın sansürcüleri atlatmak için kullandığı kılıkla üstüste gelmiştir. Sonuç iki defa sansür edilmiş bir eserdir: boşlukları, çelişkileri, düzensizlikleri, anıştırmaları ve tekrarları işte bu benzersiz tuhafliktaki kompozisyon sürecinin sonucudur. Bu hierogliflerdeki gizli düzenin aydınlığa kavuşturulması gündemde durmaktadır. Bu zor işe ancak başlanmıştır. Gramsci'nin düşüncesinin keşfedilmesi için sistemli çalışma gerekiyor. Eserini her türlü kolay veya yüzeysel okumaya karşı uyarı olarak şunu söylemek şart: Gramsci büyük ölçüde tanımadığımız bir yazar.

Tartışılan Miras

Gramsci'ye ün sağlayan metinlere ölçülü ve karşılaştırmalı bakmak aciliyet taşıyor; zira Batı Avrupa'nın büyük kitle Komünist Partileri —İtalya, Fransa ve İspanya'da — benzeri yaşanmamış tarihi bir tecrübe eşliğinde: vaktiyle III. Enternasyonal'in temel taşı olan proletarya diktatörlüğünü gaye edinmeden, burjuva demokrasisi devletin sınırları içinde hükümet olmak. Yeni Avrupa Komünizmi'nin görüşlerinin en çok dayandırıldığı siyasî ced Gramsci'dir. Bütün Batı Avrupa işçi sınıfının yakında yüzleşeceği sınavların ciddiyetini hissetmek için vahiy şart değil. Bugünkü siyasî konjonktür Latin komünizminin yeni tasarılarıyla bağlantısı kurulan Grams-

ci'nin temalarını, ciddi ve sorumlu bir çalışmayla netleştirmeyi gerekli kılıyor.

Gramsci'nin etkisi hükümet olma emeli besleyen büyük komünist partilerin bulunduğu ülkelerin dışında da görülmekte. Nitekim Hapishane Defterleri'nden çıkarılan kavramlar son yıllarda İngiliz ve bir ölçüde de Amerikan Solunun teori ve tarih çalışmalarında mevcuttur. Anglo-Sakson siyaset kültüründe aniden yaygınlaşan bu 'Gramsci'den ödünç alma' olgusu beni mirası burada yeniden incelemeye sevk eden bir başka faktör. Ayrıca, İngiltere'de ve belki de İtalya dışında her yerde, kendi toplumunu tahlil ve değiştirme gayesiyle Gramsci'nin teorik ürününü bilinçli ve sistemli kullanan ilk sosyalist dergi **New Left Review** olmuştur. Bu projeyi gerçekleştirme yolunda ilk yazılar 1964-65'de yayınlandı (1). O sırada Gramsci'nin eseri İngiltere'de tanınmıyordu: makalelere genellikle karşı çıkıldı (2). 1973-75'e gelindiğinde ise Gramsci'gil konu ve fikirler her yeri istila etmişti! Özellikle, altmışlı yılların başında **NLR**

---

1) Bkz. Tom Nairn, «The British Political Elite» — **NLR** 23, January-February, 1964; Perry Anderson, «Origins of the Present Crises», *ibid.*; Nairn, «The English Working Class», **NLR** 24, March-April 1964; Nairn, «The Nature of Labour Party», **NLR** 27 ve 28, September-October ve November-December 1964; Anderson, «The Left in Fifties», **NLR** 29, January-February 1965; Nairn, «The Labour Imperialism», **NLR** 32, July-August 1965. İngiliz toplumu ve tarihi üzerine sonraki tezleri içeren yazılar [ise] şunlardır: Anderson, «Socialism and Pseudo-Empricism», **NLR** 35, January-February 1966; Anderson, «Components of The National Culture», **NLR** 50, July-August 1968; Nairn, «The Fateful Meridian», **NLR** 60, March-April 1970.

2) Başlıca karşılık Edward P. Thompson'ın ünlü denemesi oldu: «Peculiarities of the English», **The Socialist Register** 1965. İngiliz Solu üzerine olan bu eleştirileri genelde kabul gördü.

tezlerinde sık geçen merkezi 'hegemonya' kavramı o zamandan beri olağanüstü talihli olmuş, çok rağbet görmüştür. Tarihçiler, edebiyat eleştirmenleri, filozoflar, iktisatçılar ve siyaset bilimcileri onu gitgide daha sık kullanmıştır (3). Gelgelelim Gramsci'nin hegemonya teorisini geliştirdiği asıl metinler nisbeten az incelenmiştir. Daha dolaysız ve isabetli düşünmenin vakti geldi de geçiyor denebilir. O kelime dağarcığını İngiltere'ye sokan dergi, yeniden değerlendirilmesi için uygun bir forumdur.

O halde bu yazının amacı hegemonya kavramının Hapishane Defterleri'ndeki kesin biçim ve işlevlerini tahlil ile bunlar arasındaki tutarlılık derecesini ve birleşik bir söyleme ne ölçüde varılmış olduğunu tesbit etmek; Batı'nın burjuva demokrasilerindeki sınıf iktidarlarının tipik yapılarını anlamada ne derece faydalı olabileceklerine bakmak; ve nihayet işçi sınıfının kurtuluşu ile sosyalizm davası konusundaki stratejik sonuçlarını tartmaktır. İşlem, mecburen, metin incelemesi ağırlıklı olacaktır: Gramsci'nin hapisteyken ne demek istediğini daha kesin ortaya koymak; söyleminin terimlerinin kaynaklarını keşfetmek ve yazısının zerk edildiği ortamda çağdaşlarının karşı ve taraftar olduğu fikirler ağını, yani eserinin gerçek teorik bağlamını yeniden kurmak için bir girişim, bu. Bu tür incelemeler Gramsci'nin hegemonya teorisini kapsamlı ve bağımsız değerlendirebilmek için şart.

- 3) Gramsci'nin kavramının yaratıcı kullanımına en önemli örnekler: Eric Hobsbawm, **The Age of Capital**, London, 1975, ss. 249-50; Raymond Williams, «Base and Superstructure», **NLR** 82, November-December 1973; ve yine, **Marxism and Literature**, London, 1977; Eugene Genovese, **Roll, Jordan Roll**, New York, 1974, ss. 25-28.

I. HEGEMONYA-KAVRAMININ GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER

Gramsci'nin 'Doğu' ile 'Batı'nın siyasal yapılarını ve onlarla ilgili devrim stratejilerini karşılaştırdığı efsanevi pasajlarla başlayalım. Bu metinlerde Gramsci'nin teori âleminin **Defterler**'in öbür yerlerinde pek dağınık olan temel terimlerinin en inandırıcı sentezini buluruz. Hegemonya sorunu doğrudan ileri sürülmemekte, ama söylemde hâkim konuma gelmesi için gereken bütün öğeler biraraya getirilmektedir. İki temel not Rusya ile Batı Avrupa'da devletle sivil toplum arasındaki ilişkilerde odaklaşır (4).

-
- 4) Gramsci'nin eserlerine yapılan bütün atıflar Valentino Gerratana tarafından yapılan eleştirili (İtalyanca) basımadır: Antonio Gramsci, **Quaderni del Carcere**, Turin, 1975; I - IV. Defterlerin tam metinleri ilk defa I - III. ciltlerde yer almıştır. IV. cilt Gerratana'nın (Gramsci'ye ilişkin) eleştirilerini kapsar. Bu yazıda yapılan alıntılar İngilizcedeki seçmelerde yer alanlardır: Quintin Hoare and Geoffrey Nowell-Smith (Ed), **Selectlons from the Prison Notebooks**, London, 1971. Bundan sonra Gramsci'nin metinlerine yapılan atıflar **QC** ve **SPN** olarak gösterilecektir.

Gramsci her iki bölge için de aynı askeri benzetmeye başvurur.

Mevzi ile Manevra

İlk notta Gramsci I. Dünya Savaşı genel kurmaylarının rakip stratejilerini tartışır ve savaş sonrası sınıf politikası için bunlardan çok önemli bir ders çıkarabileceği sonucuna varır. «General Krasnow (kendi romanında), Doğu sorununun nihai olarak Çarlık yararına çözülebileceğinden korkan İtilaf devletlerinin Rus İmparatorluğunun zafer kazanmasını istemeyip tek mümkün strateji manevra savaşı olduğu halde Rus Genel Kurmayı siper savaşına zorladığını iddia eder. (Baltık'tan Karadeniz'e kadar olan cephenin muazzam genişliği ile arazinin bataklık ve ormanlı olması karşısında siper fikri saçmadır.)

Bu iddia anlamsızdır. Aslında, Rus ordusu manevra savaşına teşebbüs etmiş ve özellikle de Avusturya kesiminde (Doğu Prusya'da da) ani saldırılara girişip geçici de olsa parlak başarılar kazanmıştır. Hakikat şu ki daha başta düşman üzerinde ezici üstünlüğe sahip olmadıkça istenen savaş biçimini uygulamak mümkün olmaz. Çatışan bütün güçler arasındaki ilişkilerin mevzi savaşını dayattığı fikrini Genel Kurmayların inatla reddedişinin ne kayıplara yolaştığı iyi bilinir. Mevzi savaşında sadece siperler değil, alandaki ordunun gerisindeki arazide olan bütün sanayi ve örgütler sistemi de rol oynar. Toplar, makineli tüfeklerin hızlı atış gücü, belirli bir noktada yoğunlaştırılabilecek silahlı kuvvet, ve düşman saldırısı veya ricat sırasında doğan malzeme kaybının süratle telafisini mümkün kılan yedek malzeme bolluğu dayatır mevzi savaşını. Bir başka faktör si-

lah altındakilerin çokluğudur; çok çeşitli çaplardaki kimseler ancak topluca hareket ederek başarılı olabilir. Doğu Cephesinde Avusturya kesimine saldırmakla Alman kesimine saldırmak çok farklı şeylerdir. Kaldı ki Almanların komuta ettiği ve seçkin Alman birlikleriyle güçlendirilmiş Avusturya kesiminde ani saldırı taktiklerinin nasıl faciayla son bulduğu malûmdur. Aynı şey 1920 Polonya Seferi'nde de olmuştur; durdurulamaz gibi gelen ilerleme Varşova önlerinde Fransız subayların komuta ettiği hat üzerinde General Weygand tarafından durdurulmuştur. Vaktiyle manevra ama artık mevzi savaşına inanan askeri strateji uzmanları manevra savaşının askerlik biliminden çıkarılmasını talep etmiyor elbet. Savundukları, sanayi ve toplumca daha gelişkin devletler arasındaki savaşlarda manevra savaşına daha önceki dönemlerdekinin aksine stratejik değil taktik bir işlev verilmesidir. Vaktiyle kuşatma savaşına tanınan statü gibi. Öte yandan, hiç değilse 'sivil toplum' un pek karmaşık bir yapı haline geldiği ve dolaysız ekonomik ögenin (kriz, depresyon, vb.) tahripkâr saldırılarına' karşı dirençli olduğu gelişkin ülkelerde siyaset bilimiyle sanatında da aynı indirgeme yapılmalıdır. Sivil toplumun üstyapıları modern savaşın siper sistemleri gibidir. Savaşta şiddetli bir topçu hücumunun düşmanın bütün savunma sistemini tahrip etmiş gibi görüldüğü olur; oysa yalnızca dış yüzey tahrip edilmiştir; görünüşe aldanıp saldıranlar halâ etkili bir savunma hattıyla karşı karşıya kalır. Aynı şey büyük bir ekonomik buhran sırasında siyasette de görülür. Buhran, saldıran güçlere zaman ve mekân içinde yıldırım hızıyla örgütlenme yeteneği sağlamaz; savaşma ruhu da bahşetmez. Keza, savunular moral bozukluğuna düşmez ve yıkıntılar arasında olsalar bile mevzilerini terk etmezler; ne kendi geleceklerine ve ne de güçlerine olan inançlarını kaybederler. Her şey tamemen eskisi gibi kalmaz şüph-

siz; ama siyasi Kadornizm'e (*), strateji oluşturanların umduğu belirleyici ileri hamleye gitgide artan bir hızla kavuşulamaz. Siyaset tarihinde bu türden son örnek 1917 olaylarıdır. Bunlar siyaset bilimi ile sanatında kesin bir dönüm noktasını işaret eder.» (5)

Doğu ile Batı

İkinci metinde Gramsci, Rusya ile Batı'daki devlet-sivil toplum ilişkilerini karşılaştırarak Rus Devrimi ile Batı'da izlenmesi gereken stratejiyi karşı uçlara koyar. «Troçki'nin hareketin sürekli olduğu şeklindeki ünlü teorisinin ulusal hayatın yapılarının 'siper' veya 'istihkâm' olamayacak kadar embriyonik ve gevşek olduğu bir ülkenin genel ekonomik-sosyal-kültürel şartlarının... siyasi bir yansıması olup olmadığı tesbit edilmelidir. 'Batılı' gözüken Troçki, aslında kozmopolit, yani yüzeysel bir Batılı veya Avrupalıydı. Buna karşılık Lenin son derece ulusal ve son derece Avrupalıydı... Bana öyle geliyor ki Lenin 1917'de Doğu'da zaferle uygulanmış hareket savaşından, Batı'da tek mümkün biçim olan mevzi savaşına geçmenin zaruri olduğunu anlamıştır. Krasnow'un gözlemlediği gibi Batı'da ordular çabucak sayısız savaş gereci toplayabilmekte ve sosyal yapılar, kendi başlarına, halâ ağır silahlı istihkâmlar olabilmekteydi. Bence 'Birleşik Cephe' formülü ile kastedilen budur. Ve bu, tek başına Foch komutasındaki İhtilaf Devletleri için tek cephe anlayışına tekabül etmektedir. Ne var ki Lenin formülünü geliştirmeye zaman bulamadı. Kaldı ki sadece teori düzeyinde olurdu gelişme, oysa esas görev ulus çapındaydı; yani gereken,

---

*) Luigi Cadorna, 1914 - 1917 yılları arasında İtalyan ordusunun başkomutanı idi. Büyük kayıplara yolaçan bir saldırı stratejisi izlemişti. (y.n.)

5) QC III, ss. 1614-16; SPN 234-35.

sivil toplum unsurlarından oluşan siper ve istihkâm unsurlarıyla araziye keşif idi. Doğu'da Devlet her şey olup sivil toplum daha filiz halinde ve peltemsiydi; Batı'da devletle sivil toplum arasında kendine has bir ilişki vardı ve devlet sarsıldığında sivil toplumun sağlam yapısı derhal ortaya çıkardı. Devlet, arkasında, güçlü bir istihkâm ve tabya sisteminin bulunduğu bir dış hendekti sadece: ülkeler arasındaki farkların her ülke için titiz bir keşif gerektirdiği açıktı, öte yandan (6).

Bu son derece yoğun iki pasajda bir yığın anılmaya değer tema olup yankıları defterlerin diğer kısımlarında da mevcuttur. Şimdilik amacımız, iki metni ne yeniden kurup açıklamak ne de Gramsci'nin düşüncesinin tamamına bağlamak; temel unsurları bir dizi zıtlık halinde sergilemek istiyoruz sadece.

	Doğu	Batı
Sivil Toplum	Başlangıç halinde/ peltemsi	Gelişkin/dirençli
Devlet	Baskın	Dengeli
Strateji	Manevra	Mevzi
Tempo	Sûratlı	Ölçülü (dereceli)

Her karşılaştırmanın terimlerinin kesin birer tanımı metinlerde verilmemişse de her küme arasındaki ilişkiler açık ve yeterince tutarlı geliyor önce. Ancak daha yakından bakıldığında bazı tutarsızlıklar farkedilir. Bir defa, Batı'da ekonominin sivil topluma karşı temel bir güç olarak 'saldırıları' yaptığı ifade edilmekte, yani ekonomi sivil toplumun dışında

6) QC II, ss. 865-66; SPN 236-38.

gösterilmektedir. Gelgelelim 'sivil toplum' terimi (*) Hegel'den beri ekonomiyi, maddi ihtiyaçlar alanını da içermiş, Marx'la Engels tarafmdan da bu anlamda kullanılmıştır. Burada ise tam tersine, ekonomik ilişkiler dışalanıyor gibidir. Aynı zamanda, ikinci pasaj, devletin 'her şey' olduğu Doğu ile devlet ile sivil toplumun 'kendine has' bir ilişki içinde bulunduğu Batı arasında mukayese yapmaktadır. Metni zorlamaksızın, Gramsci'nin bununla 'dengeli' bir ilişkideki gibi bir şeyi kastedtiği farzedilebilir; bir yıl önce yazdığı bir mektupta 'politik toplum ile sivil toplum arasındaki dengeye' değinir ki 'politik toplum'dan kastı devlettir (7). Bununla birlikte metin, Batı'da, mevzi savaşında devletin (yıkımına karşı direnebilen) sivil toplumun yalnızca bir 'dış hendeğini' oluşturduğu mecazı ile devam eder. Yani sivil toplum bir çekirdek veya iç tabya, devlet ise sadece dış ve vazgeçilebilecek bir yüzeydir. Bu tasvir ikisi arasında 'dengeli bir ilişki' tasavvuruna uygun mu? Doğu'yla Batı'da devletle sivil toplum arasındaki ilişkilerdeki zıtlık burada basit bir ters çevirme oluyor; artık dengeye karşı baskınlık değil, bir baskınlığa karşı bir başka baskınlık şeklinde.

Bu parçalardaki eleştirinin şekli hedefi Troçki ile Lüksemburg iken, asıl hedefin Komintern'in Üçüncü Dönemi olabileceği düşünüldüğünde bu parçaların bilimsel okunuşu daha da karmaşıklaşır. Bunu, yazılış tarihlerinden —defterlerde 1930 ve 1932 arasında rastlamakta — ve bir sürü sekter 'sosyal-faşizm' anlayışının dayanağı olarak kullanılan 1929 Büyük Buhranı'na ait açık değinmelerden çıkarabiliriz. Gramsci bu fikirlere karşı hapisyanede kararlı bir mücadele verdi, ve 1921'de, Lenin sağken, komintern'in sermayeye karşı mücadelede diğer bütün

---

*) Hegel'de «bürgerliche Gesellschaft» olarak geçiyor. (y.n.)

7) *Lettere dal Carcere*, Turin, 1965, s. 481.

işçi sınıfı partileriyle taktik bir birlik tavsiyelerini yeniden gündeme getirdi. Oysa 1921'de İtalyan Komünist Partisi'nin hemen hemen bütün liderleriyle birlikte kendisi de o öneriyi reddetmişti. Bir metinde, yersiz ve tamamen ayrı bir tartışmadan bahis gibi gözüken Birleşik Cephe'ye atıf bundandır.

'Sürekli Devrim'

Bu parçaların defterlerdeki başka bir metinle mukayesesi daha fazla zorluk çıkarır ortaya. 'Sürekli Devrim' konusuna Gramsci birçok kez değinir. Şu parça özellikle önemlidir:

«1789'dan Termidor'a kadar süren Jakoben tecrübesinin bilimsel bir ifadesi olarak 1848'den önce doğan 'Sürekli Devrim' kavramı, büyük kitle partilerinin ve sendikaların henüz olmadığı ve toplumun halâ birçok bakımdan akışkan olduğu bir döneme aittir. O dönemde taşra çok daha geriydi; siyasi iktidar ile devlet gücü sadece birkaç — hattâ tek — kent elindeydi. Nisbeten ilkel bir devlet aygıtı karşısında sivil toplum çok daha özerkti. Ayrıca belirli bir askerî güç ve ulusal silahlı kuvvetler sistemi vardı ve dünya piyasasındaki ilişkilerinde ulusal ekonomiler bugünkünden çok daha özerkti. Ve başka faktörler. 1870'ten sonra Avrupa'nın sömürgeci yayılmasıyla bütün bu öğeler değişti. Devletin uluslararası ve iç ilişkileri daha karmaşık ve kapsamlı hale geldi ve 1848'ci 'Sürekli Devrim' formülü genişletilip siyaset biliminde 'sivil hegemonya' şeklinde aşıldı. Askerlik sanatında olan şeyler, siyaset sanatında da olmakta: manevra savaşı gitgide mevzi savaşına dönüşmekte; denebilir ki barış zamanında teknik bakımdan inceden inceye hazırlanan devlet kazanır savaşı. Mevzi savaşı için cephenin sürekli istihkâmları ile 'siperler' ne ise, siyaset sanatı için modern demokrasilerin devlet organları ile sivil toplumdaki kurum-

lardan oluşan büyük, kitlevi yapılar odur. Bütün bunlar, eskiden savaşın 'tamamı' olan hareket unsuruna yalnızca 'kısmen' imkân verir. Öte yandan bu sorun çağdışı olmuş biçimlerin halâ var olduğu geri ülkeler veya sömürgeler için değil, modern devletler için söz konusudur.» (8).

İlk iki parçanın terimleri burada yeni bir düzenlemede birleştirilmekte, anlamları da değişmektedir. Sürekli Devrim, şimdi Avrupa'yı kasıp kavuran burjuva devrimlerinden bir proleter devrimine geçmeyi savunan Marx'ın 1850 Komünistler Birliği'ne Hitabı'nı işaret etmektedir. Komün tecrübesi bu umuda son verir. Artık mevzi savaşı sürekli devrimin yerini almıştır. Doğu/Batı ayrımı manevra savaşının halâ geçerli olduğu 'geri kalmış veya sömürge' toplumlar ile 'modern demokrasiler' arasında bir sınır çizme şeklinde ortaya çıkar. Bağlamdaki bu değişme, 'devlet' ile 'sivil toplum' arasındaki ilişkilerde değişmeye tekkabül eder. 1848'de devlet 'yeni yetme' olup 'sivil toplum' ondan özerktir. 1870'den sonra devletin iç ve uluslararası örgütlenişi karmaşık ve kitlevi olmuştur. Sivil toplumun kendisi de buna oranla gelişmiştir. Hegemonya kavramı işte burada ortaya çıkar. Zira yeni stratejide 'sivil hegemonya' şarttır. 'Sivil hegemonya'nın anlamı burada açıklanmıyor. Ne var ki 'mevzi savaşına' bağlandığı apaçıktır. Bu üçüncü pasajda çarpıcı olan Batı devletinin 19. yy. sonundan itibaren devasa büyüdüğü fikrinin vurgulanışıdır.

Sivil toplumda paralel bir gelişme olduğu fikri buna eşlik eder. Terimlerde açıktan hiçbir ters çevirme yoktur, ama pasajın bağlamı ile ağırlığı devletin yeni bir nüfuzunu ima etmektedir.

Gerçekten de Gramsci'nin metninde Marx'ın Fransa'daki Bonapartist devleti 'korkunç asalak ay-

---

8) QC III, ss. 1566-67; SPN, ss. 242-43.

gıt' şeklindeki ünlü suçlamasının yankısını görmek zor değildir. Dönemlendirme Marx'inkinden biraz farklıdır; Gramsci değişmenin Louis-Napoleon'un değil Thiers'in zaferi ile başladığı kanısındadır. Ancak tema **Onsekiz Brumaire ile Fransa'da İç Savaş'ınkiyle** aynıdır. Hatırlanacağı üzere ilkinde şöyle der Marx: «Sadece II. Bonaparte yönetiminde devlet aygıtı tamamen özerk bir konum kazanmışa benzer. Devlet aygıtı kendisini sivil toplum karşısında o kadar sağlamlaştırmıştır ki, ihtiyaç duyduğu tek lider 10 Aralık Derneği'nin başkanıdır... Devlet sivil toplumu tepeden tırnağa, en genel varoluş tarzlarından bireylerin özel hayatına kadar denetler, gözler, düzenler, ağ gibi sarar ve hizaya sokar.» (9). Gramsci böyle aşırı bir iddiada bulunmaz. Ama Marx'ın retorikini bir yana bırakırsak, Gramsci'nin metninin mantığının aynı doğrultuda olduğunu görebiliriz: sivil toplumun devlet karşısında daha önce sahip bulunduğu özerkliği kaybetmiş olduğunu açıkça belirtir.

Devletin Üç Konumu

Daha bu ilk metinlerde, Batı'daki devletin en az üç farklı 'konumu' arasında salınım görülür. Devlet sivil toplumla 'dengeli bir ilişki' içindedir; sivil toplumun sadece bir 'dış yüzeyi'dir; sivil toplumun özerkliğini yokeden bir 'devasa yapı'dır. Bu salınımlar terimler **arasındaki** ilişkiyle ilgilidir. Öte yandan, **terimlerin kendileri** sınır ve konu bakımından da âni değişmelere maruz kalmıştır. Yaptığımız bütün alıntılarda zıtlık 'devlet' ile 'sivil toplum' arasındadır. Gelgelelim başka yerde Gramsci devletin bizzat kendisinin sivil toplumu içerdiğini söyleyip şu tanımlı getirir: «Genel 'devlet' fikri sivil toplum fikrine

---

9) Karl Marx, *Surveys from Exile*, London, ss. 238, 186.

atıfta bulunduracak öğeler taşır. Öyle ki, şu söylenebilir: devlet=sivil toplum+politik toplum; yani devlet eşittir zor ile pekiştirilmiş hegemonya.» (10). Burada 'politik toplum' ile 'sivil toplum' arasındaki ayırım sürerken 'devlet' terimi her ikisini de kapsar. Hatta başka pasajlarda Gramsci politik toplum ile sivil toplumu karşı karşıya koymayı liberal ideolojinin sarsaklığı sayıp reddeder. «Serbest Ticaret hareketinin fikirleri, fiili kaynağının teşhisi zor olmayan teorik bir hataya, organik gibi gösterilen ama aslında yalnızca yöntemsel olan sivil toplum/politik toplum ayırımına dayanır. Böyle olunca, ekonomik faaliyetin sivil topluma ait olduğu ve devletin ona müdahale etmeme gereğinde ısrar edilmektedir. Ne var ki aslında sivil toplum ile devlet bir ve aynı şey olduğu için *Laissez-faire* de devlet 'düzenlemesinin' bir şekli olup hem hukuken hem de baskı araçlarıyla getirilip sürdürüldüğü vurgulanmalıdır.» (11). Politik toplum burada devlet ile apaçık eşanamlı olup ikisi arasında köklü bir fark olduğu kabul edilmektedir. Bir anlam değişikliği daha olduğu besbellidir. Başka deyişle, devletin kendisi üç tanım arasında salınmaktadır:

sivil toplumun	zıddı olan	devlet
sivil toplumu	saran	devlet
sivil toplum	ile aynı şey olan	devlet

Görülüyor ki hem terimler hem de ilişkileri ani değişme ve başkalaşımlara maruzdur. Bu değişikliklerin keyfi ya da tesadüfi olmadığını göreceğiz. Gramsci'nin eserinin mimarisinde kesin anlamlara sahiptirler. Ama izahatı şimdilik erteleyebiliriz.

10) QC II, s. 763-64; SPN s. 263.

11) QC III, s. 1589-90; SPN, s. 160.

Zira Gramsci'nin söyleminde bir kavram daha vardır ki bu metinlerin sorunsalıyla temelden ilintilidir. Bu kavram, hiç şüphesiz, hegemonyadır. Hatırlanacağı gibi, önceki dönemin 'manevra savaşı'nın yerini alacak 'mevzi savaşı' stratejisi olarak üçüncü pasajda geçer. Manevra savaşı 1848'de Marx'ın 'Sürekli Devrim'iyile özdeşleştirilir. İkinci metinde bu özdeşleştirme yeniden görülür, ama burada atıf 1920'lerdeki Troçki'yedir. 'Mevzi savaşı' şimdi Lenin'e atfedilmekte ve Birleşik Cephe fikriyle eşit gösterilmektedir. Şu ortaya çıkıyor:

Sivil Hegemonya=Mevzi Savaşı=Birleşik Cephe.

Sonraki soru, tabii ki, mevzi savaşı veya sivil hegemonya ile Gramsci'nin ne kastedtiğidir. Şu ana kadar soyları aşına terimlerle ilgiliydik. Rönesans'la aydınlanmadan beri varolan 'Devlet' ile 'sivil toplum' kavramları hiçbir özel sorun çıkarmıyor. Farklı anlamlarla da olsa Sol siyasi sözlükte yer alagelmişlerdir. 'Hegemonya' terimi pek öyle yaygın kullanılmış değildir. Öyle ki, Gramsci'nin **Hapishane Defterleri**'ndeki kavramının tamamen yeni, Gramsci'nin icadı bir kelime olduğu kanısında olan çoktur (12). Kelime Gramsci'den önceki yazarlarca kullanılmış olsa bile teorik bir birim olarak kavramı Gramsci yaratmıştır, denmektedir.

'Hegemonya' Kavramının Tarihi

Sıradan bir araştırma bile yetecekken Gramsci'nin mirası bu yaygın hayalden çok çekmiştir. Aslında Gramsci benimsediğinde hegemonya kavramının

---

12) Bkz.: N. Bobbio, «Gramsci e la concezione della societacivile», bu yazı **Gramsci e la Cultura Contemporanea** adı altında 1969 da Roma'da toplanan bir sempozyumda sunulmuştur. Aynı zamanda bkz: Maria-Antonietta Macciocchi, **Pour Gramsci**, Paris, 1974, s. 140.

çok uzun bir geçmişi vardı. Tarihini bilmek kavramın Gramsci'nin eserindeki işlevini anlamada büyük önem taşır. **Gegemonia** (hegemonyanın rusçası) terimi 1890'lardan 1917'ye kadar Rus Sosyal-Demokrat hareketinin en temel siyasi sloganlarından idi. Kodlaştırdığı fikir ilk defa Plehanov'un 1883-4 yazılarında belirmişti. Plehanov Rus işçi sınıfının işverenlere karşı ekonomik mücadeleyle yetinmeyip Çarlığa karşı siyasi mücadele de vermesi gerektiğini vurgulamıştı. 1884'te hazırladığı **Emeğin Kurtuluşu** grubunun kuruluş programında Plehanov Rus burjuvazisinin mutlakiyete karşı mücadelede öncü olamayacak kadar zayıf olduğunu belirtmiştir: örgütlü işçi sınıfı burjuva demokrasisi devriminin taleplerine sahip çıkmak durumundadır (13). Plehanov bu metinlerde siyasi iktidar için muğlak '**dominasyon=baskınlık**' (**gospodstvo**) terimini kullanır ve proletaryanın burjuvaziye destekleyeceğini ve bu süreçten burjuvazinin zarureten önde çıkacağını yazar (14). 1889'da yaklaşımı değişmiş gibidir: artık '**siyasi özgürlük**' ya '**işçi sınıfınca kazanılacak**' idi, ya da '**asla**'; ama Rusya'da sermayenin nihai baskın çıkışına karşı çıkmadan (15). 1890'larda yandaşı Axelrod kendisinden ileri gider. 1898'de Ekonomizm ile polemik niteliğinde iki önemli broşürde, **diğer bütün sınıfların** siyasi zayıflığından tane fazla bel bağlar. Bununla birlikte, Rusya işçi sınıfının '**bağımsız kalıp yönlendirme rolü**' oynayabileceğini ve oynaması gerektiğini ileri sürer (16). «İş-

---

13) G.V. Plekhanov, **Izbrannye Filosofskie Proizvedeniya**, I, Moscow, 1956, s. 372.

14) Plekhanov, **Sochineniya**, (ed. Ryazanov), Moscow, 1923, II, ss. 55, 63, 77; III, s. 91.

15) **Sochineniya**, II, s. 347.

16) P. Axelrod, **K Voprosu o Sovremennykh Zadachykh i Taktik Russkikh, Sotsial-Demokratov**, Geneva 1898, ss. 20, 26.

çi sınıfının öncüsü sistemli hareket etmelidir.» (17). Axelrod halâ proletaryanın 'bağımsız' olması ile 'önderlik etmesi' fikirleri arasında gidip gelmekteydi. Burjuva devrimi olacağını yeniden vurguladığı devrimde Çarlığa karşı yumuşak (orta sınıf) muhalefetine fazla bel bağlar. Bununla birlikte, Rusya işçi sınıfının 'devrimde bütün ulus için önemini' (18) çok daha fazla vurgulaması kısa süre sonra teoride nitelik değişimine katkı olmuştur. Rusya'daki burjuva devriminde proletaryanın en önemli unsur olduğu fikri net ifadesini bulacaktır artık.

Axelrod 1901'de Struve'a yazdığı bir mektupta Rusya'da Sosyal Demokrat ile liberal bakış açıları arasında sınır çizerek şu hareket noktasını ileri sürer: «Proletaryamızın tarihi konumundan dolayı Rus Sosyal Demokrasisi mutlakiyete karşı mücadelede hegemonya (gegemonia)'yı ele geçirebilir.» (19). Sonraki teorisyen kuşağı hegemonya kavramını benimseyivermiş değildir. Aynı yılki bir polemik yazısında Martov şöyle yazacaktır: «'Eleştirel' (Marksistler) ile 'Ortodoks' Marksistler arasındaki mücadele, proleter demokrasisi ile burjuva demokrasisi arasında siyasi hegemonya mücadelesinin ilk kısmıdır aslında (20). Bu sırada Lenin, Plehanov'a yazdığı bir mektupta sözü uzatmadan 'Sosyal Demokrasinin şu ünlü 'hegemonyasına' değinir ve Rusya'da işçi sınıfının 'gerçek hegemonyasını' hazırlamanın tek etkili aracı ola-

---

17) Axelrod, *Istoricheskoe Polozhenie i Vzaimnoe Otnoshenie Liberalnoi i Sotsialisticheskoi Demokratii v Rossi*, Geneva, 1898, s. 27.

18) Axelrod, *K Voprosu*, s. 27.

19) *Perepiska G.V. Plekhanova i P.B. Axelroda*, Moscow 1925, II, s. 142.

20) Y. Martov, «Vsegda v Menshinstve, O Sovremennykh Zadachakh Russkoi Sotsialisticheskoi İntelligentsu», *Zarya*, Nos. 2-3, December 1901, s. 190.

rak bir siyasî gazete çıkarma çağrısında bulunur (21). Sonuçta, işçi sınıfının siyasete 'bütün ülke' çapında yaklaşım toplumdaki ezilen her sınıf ve kesimin kurtuluşu için mücadele etmesi şeklinde ilk defa gündeme getiren Plehanov ile Axelrod'un vurguladığı fikri Lenin 1902'de önce Plehanov, Axelrod ve Potresov'un okuyup onayladığı (ve sonradan İskra adını alacak olan devrimci bir gazetenin yayınlanması için âcül bir çağrıyla son bulan) bir metin olan Ne Yapmalı'da yeni bir boyutta ve ustaca geliştirecektir.

Demek ki burjuva devriminde proletaryanın hegemonyası sloganı 1903'de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin ikinci kongresinde gerek Bolşevikler gerekse Menşevikler için siyasî bir mirastı. Bölünmeden sonra Potresov hegemonya fikrinin Ne Yapmalı'da 'Sosyal-Demokratların bütün halk sınıflarının içine girmesini' ve onların içinden işçi sınıfı için 'özel yardımcı birlikler' örgütlemesini isteyen ünlü çağrıda özetlenen 'ilkel' yorumu nedeniyle İskra'da Lenin'i eleştiren uzun bir yazı yazar (22). Lenin'in hitab edilmesini istediği toplum sınıfları yelpazesinin fazla geniş olması ve aynı zamanda proletarya ile bir ikinci (sınıf) arasında tasarladığı ilişki şeklinin çok katı olduğundan — bir ittifaktan ziyade, imkânsız bir 'asimilasyon' hedeflendiğinden — yakındır. İşçi sınıfının hegemonya sağlaması için gereken strateji öyle muhalif aydın veya öğrenciler gibi ihtimal dışı unsurlara değil, demokrat liberallere dönük olmalı ve onların örgütçe bağımsızlığını inkâr değil, kabul etmeliydi. Kendi payına Lenin Çarlığa karşı burjuva devriminde Rusya sermayesinin önderliğini fiilen kabul edip hegemonya kavramını bıraktıkları iddiasıyla Menşevikleri suçlar. 1905 devriminde 'proletarya

21) Lenin, *Collected Works*, Vol. 34, s. 56.

22) A. Potresov, «Nashi Zakliucheniya. O Liberalezme i Gege-monii», *Iskra* No. 74, 20 November 1904.

ile köylülüğün demokratik diktatörlüğü' için yaptığı çağrı, sadık kaldığı geleneksel stratejiye bir yönetim formülü kazandırmak için tasarlanmıştır.

Devrimin yenilgisinden sonra Lenin bir dizi önemli yazıda Rusya'daki her devrimci Marksist için vazgeçilmez saydığı hegemonya aksiyomunu terketmelerinden dolayı Menşevikleri şiddetle suçlar: «Burjuva demokratik görevler gerçekleştirilmemiş olarak kaldığı için bir devrim buhranı halâ kaçınılmazdır,» diye yazar. «Böyle bir durumdan hareketle proletaryanın görevi tam ve şaşmaz şekilde bellidir. Çağdaş toplumun tek tutarlı devrimci sınıfı olarak, bütün çalışıp sömürülenlerin ezenlere ve sömürenlere karşı tam demokrasi devrimi için mücadelesinde bütün halka önder olmalıdır. Proletarya kendi hegemonyası fikrinin bilincinde olduğu ve onu uyguladığı sürece devrimcidir.» (23). Kısa süre önce, 1905'den itibaren çarlığın feodal devletten sermaye devletine geçiş dönemini yaşadığını ileri süren Menşevik yazarlar proletarya hegemonyası fikrinin fuzulileştiğini iddia etmişti. Burjuva devrimi Rusya'da olup bitmişti (24).

Lenin'in karşılığı gökgürültüsü gibi oldu: «İşçilere, ihtiyaç duydukları şeyin 'hegemonya değil de sınıf partisi' olduğunu öğütlemek, proletaryanın davasına liberaller yararına ihanet demektir; Sosyal Demokrat işçi siyaseti yerine liberal işçi siyaseti öğütlemek demektir. Hegemonya fikrini red, Rusya Sosyal Demokrat hareketinde reformizmin en kaba şeklidir.» (25). Lenin'in proletaryanın siyasetinde 'he-

---

23) Lenin, *Collected Works*, Vol. 17, ss. 231, 232.

24) 1911 yılının polemiklerinin önemini başka yerde tartışmış bulunuyorum: «The Nature of Tsarism», *Lineages of the Absolutist State*, London, 1975, ss. 334-35, içinde.

25) Lenin, *Collected Works*, Vol. 17, ss. 232-33; Aynı zamanda bkz: ss. 334-35.

gemonya' evresi ile 'korporatist' yani 'lonca' evresini yine bu polemiklerde karşı karşıya koymuştur. «Marksizm açısından, sınıf, hegemonya fikrini reddettiği veya takdir edemediği sürece henüz sınıf değil, lonca veya muhtelif loncaların toplamıdır... Loncalar (tsekhi) ancak hegemonya fikrinin bilincine varıp eylemleriyle uyguladıkları takdirde sınıf olur.» (26).

'Hegemonya' ile Komintern

Şu halde hegemonya terimi Ekim Devrimi'nden önce Rusya işçi hareketi tartışmalarında en çok geçen kavramlardandı. Devrimden sonra — anlaşılabilir bir nedenden dolayı — Bolşevik Partisi'nde nisbeten kullanılmaz oldu. Varlık nedeni burjuva devriminde işçi sınıfının rolü meselesi olduğundan, sosyalist devrimin gelişiyiyle işlerliğini kaybetmişti. Bilindiği gibi, kapitalizmin sınırları içinde işçilerin ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü' senaryosu asla maddileşemedi. Lenin'in 1905 programının tutarlılığıyla uygulanma imkânına hiç inanmamış olan Troçki'nin sosyalist devrim öngörüsü 1917'de doğrulandı. Sonraları Troçki Rus Devrimi Tarihi'nde şöyle yazacaktı: «Revaçta ve resmî olan 'demokrasi devriminde proletarya hegemonyası' fikri proletaryanın kendi tarihî görevini — yani sosyalist topluma doğrudan geçişi — gerçekleştirmek için kendi desteğinde bir köylü ayaklanması kullanacağı anlamına gelmiyordu. Demokrasi devriminde proletarya hegemonyası proletarya diktatörlüğünden kesin bir sınırla ayrılıyor, tartışmalarda bunlar birbiri karşısına konuyordu. 1905'den beri Bolşevik partisi bu fikirlerle eğitilmişti.» (27). Troçki 'proletarya diktatörlüğü' ile

---

26) İbid. ss. 57, 58.

27) Trotsky, History of the Russian Revolution, 1, London, 1965, ss. 296-97.

'hegemonyası' konusundaki hararetli tartışmaların ileride başka bağlamda tekrar ortaya çıkacağını bilemezdi.

Hegemonya terimi Ekim Devrimi'nden sonra SSCB'de pek kullanılmaz oldu. Ancak Komintern'in dışı açık belgelerinde varlığını korumaya devam etti. III. Enternasyonal'in ilk iki kongresinde, hegemonya teriminin Rusya'daki kullanılışlarının ilk defa uluslararasılaştırıldığı bir dizi tez benimsendi. Kapitalizme karşı mücadelede Proletaryanın görevi sınıf müttefikleri olan ve sömürülen diğer gruplar üzerinde kendi Sovyet kurumlarında hegemonya uygulamaktı; orada 'hegemonya yarı-proletarya ile yoksul köylülüğün gitgide gelişmesine olanak verecek' idi (28). Proletarya şayet kendi ekonomik gayelerinin derdine düşer de emekçi kitleleri sosyal faaliyetin bütün alanlarında yönlendirmeyi başaramazsa loncacılığa yuvarlanırdı. «Proletarya bütün çalışıp sömürülen nüfusa kılavuz olarak toplum hayatının her alanı ve tezahüründe faaliyet gösterdiği ölçüde devrimci bir sınıf olur... Eğer sanayi proletaryası kendini özel mesleki çıkarları ile ve burjuva toplumundaki durumunu — bazen çok tatminkâr olabilen bir durumu — iyileştirme çabalarıyla sınırlandırır, insanlığı kapitalizmin boyunduruğundan kurtarma anlamındaki dünya çapındaki tarihi görevini yerine getiremez.» (29). 1922'deki IV. Kongre'de hegemonya terimi ile — öyle gözüküyor ki ilk defa — burjuvazinin proletarya üstündeki egemenliği (dominasyonu) kastedilmiş, burjuvazinin proletaryayı siyasî ve ekonomik mücadeleler arasında ayırım yapmaya ikna ederek onu loncacı bir rolle sınırlandırmayı başarması ihti-

---

28) Manifestes, Theses et Resolutions des Quatre Premiers Congrès Mondiaux de l'Internationale Communiste 1919-1923, Paris, 1969, (Yeniden basım).

29) İbid, ss. 45, 61.

maline dikkat çekilmiştir. «Burjuvazi siyaseti ekonomiden daima ayırmaya çalışır. Çünkü çok iyi bilir ki eğer işçi sınıfını mesleki bir çerçevede tutmayı başarsa hegemonyasını tehdit edebilecek hiçbir ciddi tehlike kalmaz.» (30).

Hegemonya kavramının Gramsci'ye sosyalist hareketin Rusya'daki alanından İtalya'ya geçişini Komintern'in bu ardışık belgelerinin sağladığına hükmetmek makul olur. Savaş öncesi RSDİP (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) tartışmaları Ekim devriminden sonra arşivlenmişti; Gramsci 1922-23'de Moskova'da bir yıl kalıp Rusça öğrenmesine rağmen, Axelrod, Martov, Potresov ve Lenin'in hegemonya sloganı üzerine tartışmalarına nüfuz etmiş olması zayıf ihtimaldir. Öte yandan, devrin Komintern kararları hakkında tabiatıyla ayrıntılı bilgiye sahipti: Dördüncü Dünya Kongresi'ne fiilen katılmıştı. Sonuçları Hapishane defterlerinde görülebilir: çünkü Gramsci'nin hegemonya fikrini kullanışı doğrudan doğruya Komintern tanımlarından kaynaklanır.

Hapishane Defterleri'nde 'Hegemonya'

Şimdi Gramsci'nin metinlerine dönebiliriz. Hapishane Defterleri'nde 'hegemonya' terimi çok farklı bağlamlarda geçer. Ama Gramsci'nin kavramın Komintern geleneğinden türettiği belirli sabit çağrışımlarından hareket ettiğine şüphe yok. Zira terim ilkin proletaryanın sermayenin baskısına karşı ortak mücadelede diğer sömürülen kesimlerle, her şeyden önce de köylülükle sınıf ittifakı anlamında geçer. NEP (Yeni Ekonomi Politikası) tecrübesini düşünerek, proletaryanın müttefikleri üzerinde hegemonya kazanması için 'taviz ve fedakârlıkta bulunması' gerektiğini vurgular ve buradan da 'korporatizm' nosyo-

---

30) İbid. s. 171.

nunu «ufku meslek örgütü veya ekonomik mücadeleyle sınırlandırma» anlamından taşırıp diğer sömürülen gruplardan her türlü işçici tecridi kapsayacak kadar genişletir. «Hegemonya fikri hegemonya uygulanacak kesimlerin çıkar ve eğilimlerini dikkate almayı ve belirli bir uzlaşma dengesinin kurulmasını gerektirir; yani önder grup ekonomik-korporatif türden fedakârlıkta bulunmalıdır. Ancak, hiç şüphe yok ki, hegemonya ahlaki ve siyasi olmanın yanısıra ekonomik de olmak zorundadır. Çünkü önder grubun esas olarak ekonomik faaliyetin belirleyici sektörlerinde yürüttüğü belirleyici çalışmaya dayanmak zorundadır.» (31). Müttefik sınıflara proleter hegemonyasının gerektirdiği kültürel üstünlüğü de, 1917 öncesi her Rus Marksistinden daha etkili vurgular. «Daha önce filizlenen ideolojiler 'parti' olur, birbirleriyle çatışır, ve yalnızca birisi, ya da en azından tek bir kombinasyon, iktidarı kazanıp toplumun her tarafına kendi etkililiğini yerleştirir. Böylece, mesleki değil, evrensel düzeyde mücadelesi verilen bütün sorunları ele alarak sırf ekonomik ve siyasi amaçların birliğini değil, entellektüel ve ahlaki birliği de sağlar. Bu suretle temel bir toplumsal grubun bir dizi tâbi gruba hegemonyasını yaratır.» (32).

Gramsci, aynı teorik yönde devamla, sömürülen sınıflar arasında uzlaşma sağlama sorunu ile proletaryanın sömürülen sınıfların ortak düşmanına karşı şiddet kullanması gereğini karşı noktalara koydu. Böylece Troçki'nin gayet keskin biçimde hatırlattığı (burjuvazi üzerinde) 'proletarya diktatörlüğü' ile (köylülük üzerinde) 'proletarya hegemonyası' arasındaki geleneksel zıtlığı neticede yeniden ifade ediyordu. «Eğer iki kuvvetin birliği üçüncüsünü yenmek için şartsa, silaha ve zora başvurmak (bunlar müm-

31) QC III, s. 1591; SPN, s. 161.

32) QC III, s. 1584; SPN, ss. 181-82.

kün sayılsa bile) yöntemle ilgili bir hipotezden öte bir şey olamaz. Tek somut imkân uzlaşmadır. Düşmanlara karşı zor kullanılabilir, ama çabuk 'asimile edilmek' istenen ve 'iyi niyeti' ile coşkunluğuna ihtiyaç duyulan yandaş bir kesime karşı değil.» (33). Gramsci'nin burada bahsettiği 'birlik' metinlerinde Bolşevik kullanıştan çok daha yüklü bir anlama sahiptir: Rusya'da NEP sırasında yaygınlaşan işçi sınıfı ile köylülüğün 'boyunduruğa koşulması' (smychka) şeklindeki mekanik tasavvur Defterler'de 'yeni tarihi blok'un organik kaynaşımı olur. Bu suretle aynı pasajda Gramsci, 'iç çelişkisiz yeni bir homojen ekonomik-politik tarihi blok yaratmak' için müttefik toplumsal güçlerin 'soğurulması' zaruretine değinir (34). Formülü abartmalı koyuşu, Gramsci'nin hegemonyaya kültür ve ahlakta tanıdığı ağırlığa denk düşmektedir.

Buraya kadar, Hapishane Defterleri'nde hegemonya teriminin sık kullanımı, alındığı Rus devrimi çizgisinden hiçbir temel fark göstermiş değil. Gelgelelim hapishane yazılarının tam da biçimi kavramın anlamıyla işlevini bir bütün olarak kendi bağlamlarında insafsızca değiştirecekti. Çünkü Gramsci fikirlerini genellikle siyaset sosyolojisinin genel aksiyonları bağlamında sunmuştur; bazen sınıf, rejim veya dönem belirtilse de birçok yerde muğlak, 'yüzen' atıflarla. Başka her Marksist'e yabancı olan bu yola şüphesiz sansür zorlamıştı Gramsci'yi. Ne var ki, Gramsci'nin soyut 'hakim sınıf' ifadesinin içeriği, sık sık burjuvazi ile proletarya arasında gidip gelerek yer yer tamamen muğlaklaşır. Gramsci'nin sık sık arkasına itildiği genelleştirme maskesi düşüncesi için cid-

---

33) QC III, s. 1612-13; SPN, s. 168.

34) QC III, s. 1612; SPN, s. 168. Müttefik sınıfların «asimilasyonu»nu getiren her hegemonya yorumunu, Petresov'un özellikle yerdığı hatırlanacaktır.

di sonuçlar yaratmıştır: çünkü gerek devrimleri gerekse devletleri açısından burjuvazi ile proletaryanın yapısal konumlarının tarihen aynı olduğu şeklinde incelenmemiş bir öncül getirmiştir. Böyle zımnî bir mukayesenin riskleri birazdan görülecektir. Şimdilik ele alınması gereken, Gramsci'nin hapisyanede yazdığı metinlerin bir çoğunda bulunan 'konumu kaymış' bir söylem tarzının nasıl olup da Rusya'da hayal edilenden çok daha geniş bir hegemonya teorisine algılanamaz bir geçişe imkân verdiğidir ki, Gramsci'nin eserinde Marksist incelemeye yepyeni bir konu oluşturan da budur.

Kavramın Genişlemesi

Aslında, netice itibariyle, Gramsci işçi sınıfının feodal bir düzene karşı burjuva devrimindeki rolü bağlamında üretilmiş hegemonya kavramını istikrarlı bir sermaye toplumunda işçi sınıfı üzerinde burjuva egemenlik mekanizmasını kapsayacak kadar genişletmiştir. Benzer yaklaşıma daha önce Komintern tezlerinde rastlanabilir. Ancak o pasaj kısa ve bağlantısızdı. Oysa Gramsci hegemonya kavramını **Batıdaki burjuva iktidarlarının yapısını ayrıntılı tahlil için kullanmıştır.** Bu, yeni ve belirleyici bir adımdı. Bir kullanımdan öbürüne geçiş ilkece her ikisine de uygulanabilen bir dizi genel düsturla yapıyordu. Sonuç ise tarihte iktidarın karakteri hakkında bir dizi temel önerme idi. Gramsci teorinin bu yeni yelpazesi için hareket noktası olarak Machiavelli'nin eserini almıştır. Her siyasi eylemde 'ikili perspektif' şartını vurgulayıp 'temel düzeylerde' bu ikili perspektifin Machiavelli'nin yarı insan yarı hayvan olan Centaur'unun ikili karakterine tekabül ettiğini yazmıştır. Gramsci için bunlar 'zor ile rıza, tahakküm (egemenlik) ile hegemonya, şiddet ile uygarlık' dü-

zeyleriydi (35). Buradaki söylemin alanı Machiavel-
li'nin özel yazı tarzına benzemesi ile açıkça evrensel-
dir. Her tarih dönemi için geçerli bir zıtlıklar dizisi
sunulur:

Zor	Rıza
Egemenlik	Hegemonya
Şiddet	Uygarlık

'Hegemonya'nın antitezi olan 'egemenlik' (domi-
nasyon) terimi diğer metinlerde bulunan bir başka
ikilide 'yönlendirme'nin zıddı olarak görünür. En
önemlisinde Gramsci şunu yazar: Bir sosyal grubun
üstünlüğü iki şekil alır: 'egemenlik' ve 'entellektüel-
ahlaki yönlendirme'. Bir sosyal grup silah zoruya
kendisine bağımlı kılmaya ya da 'tasfiye etmeye' ça-
lıştığı düşman kesimler karşısında egemen, müttefik
ve dost koallanslar karşısında yönlendirici olur (36).
Burada 'diktatörlük' ile 'hegemonya' arasındaki kla-
sık bir ayrımı özellikle açık biçimde, biraz yeni ter-
rimlerle yeniden formüle edilmiştir. Ne var ki bu
pasajın en önemli özelliği proletaryaya değil net bir
şekilde burjuvaziye atıfta bulunuluyor olmasıdır; ko-
nu İtalyan Risorgimento'sunda İlimliler'in rolü ile
Eylem Partisi karşısında üstünlük kazanmasıdır. Baş-
ka deyişle, Gramsci hegemonya kavramını burjuva
devrimi çerçevesinde (kavramın Rusya'daki orijinal
çerçevesinde) bıraktıysa bile, kullanma alanını ser-
maye egemenliğinin incelenmesine yöneltmiştir. Ri-
sorgimento üzerine aynı paragrafta daha sonra 'yön-
lendirme' ile 'hegemonya' ayrımı yapılır (37). Aynı
dönemde yazdığı bir mektupta bu iki terimin aynı
olduğu belirtilir; «Croce devletin polisiye veya huku-

35) QC III, s. 1576; SPN, s. 169-70.

36) QC III, s. 2010, SPN, s. 57.

37) QC III, s. 2011, SPN, s. 58.

ki müdahalesine, baskı ve zor unsuruna karşılık olarak, siyasette 'hegemonya, kültürel yönlendirme ve rıza unsuru, olarak adlandırılan tarihi-siyasi unsur ayırımını vurgular yalnızca.» (38).

Aynı zamanda, hegemonya fikrinin Gramsci'nin eserinde kazandığı güçlü kültür vurgusu geleneksel yönetici sınıflara teorik uygulamayla birleşmiş, aydınlar konusunda yeni bir Marksist teoriye yol açmıştır. Zira aydınların klasik işlevlerinden biri, der Gramsci, organize ettikleri ideoloji sistemleri kanalı ile sömüren sınıfların sömürülen sınıflara hegemonyasını mümkün kılmak, aracılık etmektir. Gramsci'ye göre Croce tâbi sınıflar ile 'rıza'ya bağlı işbirliği gerektiren hegemonyayı yürüten büyük aydınlardan' (39) biri idi.

Gramsci'nin bir sonraki sorusu ise kendine özgüydü. 'Egemenlik' ile 'yönlendirme/hegemonya' işlevleri nerede cereyan eder? Gramsci'nin ilk ve en kararlı cevabı şudur: hegemonya (yönlendirme) sivil topluma, zor (egemenlik) ise devlete özgüdür. «Şimdi iki büyük üstyapı düzeyi tesbit edebiliriz: Biri genel olarak 'özel' kurumlar (organizmalar) toplamı anlamında 'sivil toplum' olarak adlandırılan düzey, öbürü ise 'politik toplum' yani devlettir. Bu iki düzey, bir yandan egemen grubun bütün toplumdaki 'hegemonya' işlevine, diğer yandan da devlet ve 'yasal' hükümet kanalıyla yürütülen 'doğrudan egemenlik' veya 'buyurma' işlevine denk düşer (40). Rusya'daki tartışmalarda bu tür bir teorileştirme olmamıştı. Nedeni açıktır; Gramsci o sırada ortodoks kapitalist bir düzende burjuvazinin siyasi iktidarının yapısıyla daha ilgiliydi. Sivil toplumun — işçi sınıfı-

---

38) *Lettere dal Carcere*, s. 616.

39) *QC II*, s. 691; *SPN*, s. 271.

40) *QC III*, s. 1518-19; *SPN*, s. 12. Bağlam aydınlar üzerine bir tartışmadır.

nın kollektif iktidarının yaşandığı bir topluma uygun olmayan — ‘özel’ kurumlarına değinmesi burada dü-
 şüncesinin asıl nesnesini göstermektedir. Aynı dö-
 nemde yazdığı bir mektupta Gramsci, kapitalizm bağ-
 lamındaki zıtlığa daha da doğrudan değinir ve iki
 çeşit sınıf iktidarına tekabül eden alanlar olarak si-
 vil toplum ile politik toplum arasındaki zıtlıktan söz
 eder: ‘politik toplum (yani diktatora, yani verili bir
 dönemin ekonomisine ve üretim tarzına halk kitlele-
 rinin tâbi olmasını sağlayacak baskı aygıtları)’ ile
 ‘sivil toplum (yani bir sosyal grubun kilise, sendika,
 okul ve başka özel deneni örgütler aracılığı ile bütün
 ulus üzerinde yürüttüğü hegemonyası)’ karşı uçlara
 konmuştu.(41) Burada kilise ile okulların sivil toplu-
 mun özel kurumları arasında hegemonya araçları
 olarak sayılması, kavramın Batı’nın kapitalist top-
 lumlarına uygulandığını şüpheye yer bırakmadan
 göstermektedir. Sonuç bir net zıtlıklar kümesidir.

Hegemonya

Egemenlik

=

=

Rıza

Baskı (Zor)

=

=

Sivil toplum

Devlet

Ne var ki, Gramsci’nin devlet/sivil toplum zıtlığı-
 nı tek anlamda kullanmadığı zaten görüldü. Hem te-
 rimler hem de aralarındaki ilişki yazılarında çeşitli
 değişmelere uğrar. Aynı şey ‘hegemonya’ terimi için
 de tamamen doğrudur. Zira yukarıda alıntılanmış
 metinler Gramsci’nin hegemonyayı baskıya karşı rı-
 za kutbu olarak değil de ‘rıza’ ile ‘baskı’nın sentezi
 saydığı metinlerle uyuşmaz. Nitekim Fransa siyaset
 tarihi üzerine bir notunda şu yorumu yapmıştır: «Ar-
 tık klasik olmuş parlamento rejimi alanında hege-

41) Letters dal Carcere, s. 481.

monyanın normal işleyişinde rıza ile zor değişken bir dengeye sahip olup zor rızadan pek ağır basmaz.» (42). Gramsci'nin hegemonya kavramını Batı Avrupa'nın gelişmiş kapitalist ülkeleri ile burjuva iktidar yapıları açısından kullanması konuyla ilgili bir vurgu daha kazanır. Fikir artık doğrudan doğruya Batı'ya özgü parlamento demokrasisi olayına bağlıdır. Aynı zamanda hegemonyanın işlevinde de rızadan rıza-baskı'ya doğru değişmeye paralel olarak topoğrafik konumunda da değişiklik olur. Çünkü başka pasajda Gramsci liberal devletin yürütme, yasa-ama ve yargısını 'politik hegemonya organları' olarak tanımlar (43). Hegemonya burada devlet içine sınıksız yerleştirilmiştir — artık sivil toplumla sınırlı değildir. 'Sivil hegemonya' karşısındaki 'politik hegemonya' nüansı, politik topluma sivil toplum arasındaki zıtlık tortusunu vurgular ki bildiğimiz gibi bu zıtlık devlet-sivil toplum ikilisinin Gramsci'de sahip olduğu biçimlerden yalnızca bir tanesidir. Başka deyişle hegemonya burada iki terimden birine değil ikisine birden yerleştirilmiştir.

Devlet

Sivil toplum

=
Politik Hegemonya

=
Sivil Hegemonya

Bu versiyon, bu çeşit, defterlerde hakim olan bir önceki değerlendirmeye bağdaşmaz. Zira ilkinde Gramsci hegemonyayı politik toplum yani devlet karşısına koymuştur. Oysa bu ikincisinde devletin kendisi bir hegemonya aygıtıdır. Bir başka çeşitte ise sivil toplumla politik toplum arasındaki ayırım tamamen kaybolur: rıza ile baskı beraberce devletin ortak boyutu olur. Gramsci şöyle yazar: «Devlet te-

42) QC III, s. 1638; SPN, s. 80 n.

43) QC II, s. 752; SPN, s. 246.

melde, hegemonya + diktatordur» (44). Hegemonyanın anlam ve yerleştirilmesindeki salınımlar ilk terimler çiftindeki anlamların yüksek tonda belirmesidir. Böylece Gramsci'nin hapishanede emek vererek birleştirdiği bulmacavari mozaik, 'devlet', 'sivil toplum', 'politik toplum', 'hegemonya', 'egemenlik', ve ya 'yönlendirme' gibi kelimelerin hepsi devamlı bir kayma gösterir. Şimdi bu kaymanın ne keyfi ne de tesadüfi olduğunu göstermeye çalışacağız.

Kavramlar ve Sorunlar

Hegemonya sorunsalının Doğu'da proletaryanın toplumsal ittifaklarından Batı'daki burjuva iktidarlarının yapısal sorunlarına kaydığı göz önünde bulundurulunca, Gramsci'nin kilit kavramları arasında üç ayrı ilişki hemen farkedilir defterlerde. Bu ilişki çeşitlerinden her birinin burjuva devletinin Marksist tahlili için temel bir soruna tekabül ettiğini ve yeterli cevap sağlamadığını göreceğiz: versiyonlar arasındaki farklar Gramsci'nin çözümlerinde kararsız olduğunu gösteriyor. Gramsci'nin hareket noktalarının sınırlarını göstermek için, iç tutarlılıktan yoksun olduklarını ortaya koyacak filolojik metin incelemesi ile sınırlı bir sergileme yetmez elbette. Kısaca da olsa o noktaların, o fikirlerin batıdaki çağdaş burjuva devletinin karakteri ile dış tekabüliyeti hakkında bazı siyasi değerlendirmelerde bulunacağız.

Fakat bunlar aynı zamanda Gramsci'nin kendi kategori sisteminin sınırları içinde kalacak. Günümüz kapitalist iktidarlarının yapılarını bilimsel tahlil için Gramsci'nin sistemin en iyi çıkış noktası olup olmadığı sorusu peşin yargıya maruz bırakılmayacak. Özellikle 'devlet ile sivil toplum', 'baskı ile rıza' gibi ikili zıtlıklara Gramsci'nin söyleminin ana öğe-

---

44) QC II, s. 810-11; SPN, s. 239.

leri olarak saygı gösterilecek. Bu öğelerin Marksizmdaki işlevinden ziyade kullanılışı gözden geçirilecek. Burjuva sınıfı iktidarı üzerine her türlü ikici (düalist) teorinin güçlükleri burada incelenecek değil. Aslında, açıktır ki, sömürülen sınıfların kapitalizmde tâbi oldukları doğrudan ekonomik kısıtlılıklar yelpazesi baskı ya da rıza (kültürel ikna veya silah zoru) siyasi kategorilerinin sadece biri içinde hemen sınıflandırılmaz. Keza başlangıç için ne derece gerekli bir araç olursa olsun devlet-sivil toplum şeklindeki ikiye bölüş kapitalist bir toplumun bazıları tipik olarak ara konumlar işgal eden farklı kurumları arasındaki karmaşık ilişkilerin özgül bilgisini verivermez kendi başına. Gramsci'nin en çok ilgilendiği tahlil sorunlarını çiftlerinin ötesinde yer alan yeni bir kategori düzeninde yeniden kavramlaştırmak gerek belki de. Ne var ki bu sorunlar bir metin yorumunun alanı dışına düşer. Buradaki gayelerimiz açısından Gramsci'nin öncü niteliğindeki kendi araştırma alanında kalmak yeterli olacak.

Gramsci'nin İlk Modeli

Gramsci'nin terimlerinin ilk ve en çarpıcı biçimlenişini inceleyerek başlayabiliriz, eserinin nihai kadere açısından en önemlisi olduğu için. Temel metin bu denemede başta alıntılanan pasajdır. Burada Gramsci Batı'yla Doğu arasındaki farka değinip devlet Doğu'da 'her şey' iken Batı'da Doğu'daki gibi 'ilkel ve peltemi' değil, aksine onun geçirdiği sarsıntılara dayanıklı, güçlü ve sağlam bünyeli sivil toplum kalesinin yalnızca bir 'dış hendeğidir' der. O halde Batı'da 'mevzi savaşı', doğuda 'manevra savaşı' uygun düşmektedir. Bu tezle pek çok metinde tekrarlanan şu tez arasında bağ kurulabilir: devlet burjuvazinin sömürülen sınıflara baskı veya silahlı tahakkümü alanı, sivil toplum ise burjuvazinin kültürel

yönlendirme veya gönüllü hegemonya alanıdır; 'zorla rıza, baskıyla ikna, devletle kilise, politik toplumla sivil toplum' arasındaki zıtlık (45). Sonuç Doğu/Batı ayırımı için bir ikili zıtlıklar dizisi olur:

Doğu	Batı
Devlet	Sivil Toplum
/	/
Sivil Toplum	Devlet
Zor	Rıza
Egemenlik	Hegemonya
Manevra	Mevzi

Başka deyişle Batı'da sivil toplumun devlet karşısındaki üstünlüğü, gelişmiş kapitalizmde burjuvazinin temel iktidar tarzı olarak 'hegemonya'nın 'baskı' karşısındaki üstünlüğüyle bir tutulabilir. Hegemonya sivil topluma özgü olduğu ve sivil toplum da devletten baskın olduğu için kapitalist düzenin istikrarını temelde sağlayan şey yönetici sınıfın kültürel üstünlüğü olmaktadır. Çünkü Gramsci'nin buradaki kullanımında hegemonyadan kasıt burjuvazinin işçi sınıfını rızası ile yönetmesini mümkün kılan ideolojik tâbiyettir.

Bu formülün ilk gayesi şimdi açıktır: Çarlık Rusyası ile temsili siyasi demokrasinin var olduğu Batı Avrupa arasındaki açık ve temel farkı tesbit. Bu halile Lenin'in Çarlık Rusyası'nda kaba kuvvet İngiltere ile Fransa'da ise taviz ve aldatmanın hüküm sürdüğü şeklindeki özlü formülünü andırıyor (46).

45) QC II, 763; SPN, s. 170.

46) Lenin, *Collected Works*, Vol. 24, s. 63-64; «Burjuva ve toprak sahipleri iktidarları halkı tâbi konumda tutmak için iki yöntem geliştirmiştir. Bunlardan ilki şiddettir ki, bununla Çarlar Rusya halkına en fazla ne yapabileceklerini ve ne yapılamayacağını göstermiştir», «...fakat, en iyi haline İn-

Gramsci'nin büyük teorik değeri, fark sorununu öncesi ve sonraki bütün devrimcilerden çok daha ısrarlı ve tutarlı koymuş olmasıdır. Lenin'in Troçki'nin ve öbür Bolşevik teorisyenlerin hiçbir yazısında parlamenter demokrasinin Batı'da o dönemde oturmamış ve eksikli de olsa varlığı ile Doğu'daki yokluğu şeklindeki büyük tarihi fark hakkında kalıcı veya sistemli tefekkür görülmez. Bolşevik gelenekte ancak kenarda değinilen bu soruna Marksist teoride baş köşeyi ilk veren Gramsci olmuştur.

Sol Sosyal-Demokrasinin Hayalleri

Gramsci'nin Hapishane Defterleri'nde bu soruna getirdiği ilk çözüm aynı zamanda kökten geçersiz kalmaktadır: 'Hegemonya'nın sivil toplumda tesbit edilmesi, kaynağının orada olduğu düşünülmesi sivil topluma devlet karşısında üstünlük vermektir. Aslında bu denklem, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra militan sosyal demokrat çevrelerde yaygınlık kazanmış — bir görüşe tekabül etmektedir (47). Bu anlayışa göre Batı'daki devlet, Çarlık Rusya'dakinin aksine, polis baskısından ibaret bir şiddet aygıtı değildir: kitleler resmen sosyalist bir hükümete imkân veren düzenli demokratik seçimler vasıtasıyla devlete katılabilmekte, ona nüfuz edebilmektedir. Oysa tecrübe göstermektedir ki bu seçimler asla kendini sermayenin ele geçirilip sosyalizmin gerçekleşmesine adanmış bir hükümet çıkarmaz. Genel oy hakkının gelişinden elli yıl sonra böyle bir olay her zamankinden çok daha uzak gözüküyor. Nereden kaynaklanı-

---

giliz ve Fransız burjuvazisi tarafından getirilen bir diğer yöntem vardır; yalan, dolan, en güzel sözler, milyonlarca vaad ve esas olan avantajları korurken tâlî konularda tavizler verme...»

- 47) Bu türden ilk önemli Gramsci yorumu, İKP teorisyeni Giuseppe Tamburrano'nun kitabıdır: **Antonio Gramsci: La vita, il pensiero, L'azione**, Bari, 1963.

yor bu paradoks? Cevabı proletaryanın seçimden önce ideolojik şartlandırılmasında aramak gerek. Öyleyse iktidarın esas yeri sivil toplumun içidir. Her şeyden önce de üretim araçlarını (özel mülkiyet) kontrole bağlı olarak iletişim araçlarını (basın, radyo, televizyon, yayın) kontrolde aramak gerekir. Daha incelikli bir yaklaşımla, kapitalizmi kabulü sağlayan, iletişim araçlarının ideoloji zerketmesinden ziyade, piyasa yoluyla meta fetişizminin görünmez yayılması ya da fabrika ve işyerlerinin alışılmış çalışma şeklinin meydana getirdiği itaatin içgüdüsel alışkanlıkları, yani doğrudan üretim araçlarının kendi çevresidir. Ağırılık tanınan aygıtlar kültürel de olsa ekonomik de olsa tahlil sonucu birdir: Devlet kurumlarının kitleleri doğrudan doğruya baskı altına alıp engellemediği bir siyasi demokraside sermaye hegemonyasını sürdüren sivil toplumdur, onun stratejik bağıdır (48). Sistem baskıyla değil rıza ile sürmektedir. Bu yüzden sosyalist militanların ana görevi silahlı devletle mücadele değil, sermayenin oyunlarına teslimiyetten kurtarılması için işçi sınıfını ideolojikman dönüştürmektir.

Sol sosyal-demokrasinin bu yaklaşımında bir dizi hayal vardır. Yanlışlardan ilki Batı toplumlarında burjuvazinin ideolojik iktidarının her şeyden önce sivil toplum alanında gerçekleştiği ve sivil toplumdaki hegemonyanın temsile dayalı devletin demokrasi potansiyelini tarafsızlaştırdığı zannıdır. İşçi sınıfı devlete katılabilir (parlamento seçimleri) fakat iletişim araçlarının doktrin zerketmesi nedeniyle bunu sosyalizme ulaşmak için kullanamaz. Aslında hakikat diye bir şey varsa bu iddianın aksidir: temsili devletin genel şekli, yani burjuva demokrasisi, ile

---

48) Bu fikirlerin bir versiyonu için bkz. Perry Anderson, «Problems of Socialist Strategy», *Towards Socialism*, London 1965, s. 223-47, adlı derlemede.

işçi sınıfını ayrı bir devlet şekli olarak sosyalizm fikrinden bizzatihi varlığı ile mahrum kılar. Burjuva demokrasisi Batı kapitalizminin başlıca ideolojik silahı olup iletişim araçları ile kültürel denetimin öbür aygıtları onun etkisini pekiştirir. Kapitalist üretim ilişkileri bütün erkek ve kadınları üretim araçları karşısındaki değişik konumlarla tanımlanan farklı toplum sınıfları içine sokar. Bu üretim tarzının ayır-dedici özelliği olan hukuken özgür ve eşit kişiler arasındaki ücret sözleşmesinin arkasındaki gerçek bu sınıf farklarıdır. Bu yüzden kapitalizmde siyasi düzen ile ekonomik düzen ayrı biçimlere sahiptir. Bu suretle burjuva devleti, tanımı gereği, tek tek ve eşit yurttaşlar olarak — sosyal sınıflara ayrılmasından soyutlanmış haliyle — bütün nüfusu 'temsil' eder. Başka deyişle, erkek ve kadınlara sivil toplumda eşit olmayan konumlarını devlet katında eşitmiş gibi sunar. Halkın iradesinin bağımsız bir ifadesi olarak her dört veya beş yılda seçilen parlamento, milletin hayali birliğini bizzat kendi yönetimleriymiş gibi yansıtır kitlelere. 'Yurttaşların' arasındaki ekonomik ayrımlar sömürenlerle sömürülenler arasındaki hukuki eşitlikle maskelenir ve kitleler parlamento faaliyetinden tamamen ayrı kalır, ona katılmaz. Bu ayrılık kitlelere hep özgürlüğün nihai yeniden doğuşu olarak sunulup temsil edilir: tarihin son noktası olarak demokrasi. Böylece parlamentolu devletin varlığı hakim sınıfın diğer bütün ideoloji mekanizmalarının şekli çerçevesini oluşturur. Burjuva demokrasisi her özel mesajla kullanılacak genel şifre olur. Hukuki yurttaşlık hakları ile genel oy hakkı basit bir hayal olmayıp aksine kısmen işçi sınıfının emeği ile kazanılmış ve kaybedilmesi işçi sınıfı için yenilgi olacak elle tutulur bir gerçektir, bu yüzden de çok güçlüdür (49).

---

49) Başka deyişle, parlamentoyu burjuva iktidarının «ideoloji aygıtı» olarak tanımlayıp geçivermek tamamen yanlıştır.

Mukayese edilirse görülür ki temsilli devlet çerçevesinde reformlarla kazanılmış —görünürde daha maddî — ekonomik gelişmeler Batı kitlelerinde daha az ideolojik iz bırakmıştır. II. Dünya savaşından sonra önde gelen emperyalist ülkelerde 25 yıl boyunca işçi sınıfının hayat standardındaki sürekli artış metropol kapitalizminin siyasi istikrarında kritik bir unsur olmuştur. Bununla birlikte halk rızasının maddiyat bileşkeni —ki etkileri hep tartışma konusudur— durağan olmayıp kısa sürelidir, çünkü durgunluk dönemleri bir yana uzun süreli uluslararası refah dönemlerinde bile hiçbir kapitalist ekonominin tatmin edemeyeceği, devamlı artan miktarda talep yaratma eğilimindedir; bu bakımdan 'dinamizmi', büyüme düzensizleştiği veya durgunlaştığı zaman istikrarsızlaştırıcı olup kriz yaratma eğilimindedir. Buna karşılık rızanın parlamento devletince sağlanan hukukî-siyasi bileşkeni çok daha istikrarlıdır: kapitalist yönetim şekli aynı konjonktürel değişikliklere tâbi değildir. İşçi sınıfı mücadelesince fiilen sorgulanan tarihi olaylar Batı'da son derece az olmuştur. Başka deyişle burjuva demokrasisi ideolojisi, her türlü refah reformizminden çok daha güçlüdür ve kapitalist devlet tarafından aşılana mutabakatın sürekli bağlamını oluşturur.

Gramsci'nin ilk formülünün neden yanlış olduğu şimdi görülebilir. Başlangıçta yapmaya çalıştığı gibi burjuva sınıfı iktidarının ideolojik işlevlerini sivil toplum ile devlet arasında paylaştırmak imkânsız-

---

Parlamente egemenliğin ideolojik işlevi, her burjuva anayasasının resmî çerçevesinde tanımlanır ve sermayenin kültürel egemenliği için esastır. Ama parlamento aynı zamanda, tabii ki, kitleleri uyutmak için öznel bir oyun olmayan, tartışma ve kararlara sahne olan «politik bir aygıt»tır. Onlar, burjuva devrimlerinin daha önce kazandığı, büyük —ve hâlâ güçlü— tarihi başarı ve zaferinin nesnel yapılarıdır.

dır. Batı parlamento devletinin temel biçimi — hukuki vatandaşlık haklarının toplamı — kapitalizmin ideoloji aygıtlarının kendi başına merkezidir. Sivil toplumdaki kültür denetimi sistemlerinin — radyo, televizyon, sinema, kilise, gazete, siyasi partiler— karmaşıklığı, sermaye sınıfı düzeninin istikrarının sağlanmasında **tamamlayıcı** bir rol oynamaz değil şüphesiz. Piyasa ilişkilerinin çarpıtıcı prizması ile ekonomideki çalışma sürecinin uyuşturucu yapısı da rol oynar. Bu sistemlerin önemi elbette azımsanmamalıdır. Ama aynı zamanda ne abartılmalı ne de devletin ideolojik-kültürel rolünün karşısına koyulmalıdır.

Poulantzas ile Mandel'in Hataları

Belirli bir vülger sol gelenek rıza sorununu daima yapısal içeriğinden ayırıp onu Batı'daki kapitalist egemenliğinin benzersiz ve ayıran yanı saymış ve 'parlamentarizm' terimini bunun için kullanmıştır. Bu yanlışlığa karşı çıkan pek çok Marksist, tarihte normalde bütün egemen sınıfların sömürü konusunda sömürülen sınıfların rızasını sağladığına işaret etmiştir. Gerek feodal lordlar gerekse köle sahipleri sömürdüklerinin rızasına müteşebbis sanayiciler kadar sahipti. Bu itiraz şüphesiz yerindedir. Ama bu itiraz bugün Batı'da sermaye birikimi için işçi sınıfından elde edilen rızanın özelliği belirtilmeden, yani dayatılan burjuva ideolojisinin **biçim ve özünün** doğru tanımı verilmeden yeterli olmaz. **Siyasi İktidar ve Toplum Sınıfları** adlı kitabında Hapishane Defterleri üzerine pek çok keskin eleştirel yorumda bulunan Nicos Poulantzas bu rızadaki tek yeniliğin akla uygunluğu — yani, dini olmayışı — olduğunu söyleyip Gramsci'nin bu soruna eğilişini aslında dikkate almaz. «(Kapitalist) ideolojilerin özgül karakteri, Gramsci'nin kanısının aksine, onların yönetilen sınıfların kendi politik hakimiyetlerine ilişkin az veya

çok aktif bir 'rıza' sağlaması **değildir** hiç de. Her ege-
men ideolojinin genel özelliğidir bu. Sermaye ideolo-
jilerinin asıl özelliği yönetilen sınıfların bunlara kut-
sallık atfetmesini amaçlamamasıdır. Kendilerine bi-
limsel demekte ve öyle görülmektedirler.» (50). Aynı
şekilde **Geçkin Kapitalizm**'de Ernest Mandel, Batı'da-
ki kapitalist ideolojinin en önemli çağdaş biçiminin
teknolojik akılçılık ile uzmanlar kültürünü davet et-
mek olduğunu yazar: «Teknolojinin her şeye kadir
olduğu inancı **Geçkin Kapitalizm**'de burjuva ideoloji-
sinin özel bir biçimidir.» (51). Bu iddiaların teme-
linde ciddi bir yanlış anlama vardır.

Zira modern kapitalist toplumsal formasyonlar-
da kitlelerden sağlanan tarihi rızanın özgünlüğü hiç-
bir şekilde sadece laiklikte ya da tekniğe olan hay-
ranlıkta bulunamaz. Bu rızadaki yenilik, kitlelerin
varolan toplum düzeninde de **kendi kaderini tayin**
ettiklerine inanmasıdır. O halde bu, egemen sınıfın
üstünlüğünü benimseme (feodal ideoloji) değil, ulu-
sal hükümet gözünde bütün vatandaşların demokra-
tik eşitliğe sahip olduğuna inanmak, yani bir ege-
men sınıf olduğuna inanmamaktır. O halde kapita-
list bir toplumsal formasyondaki sömürülenlerin rı-
zası yeni bir nitelik taşır ve kendi ifade boyutunu
yaratır: mutabakat, veya anlaşma. Tabii ki, fiili bur-
juva ideolojisi çok daha eski ve daha az eklemlenmiş
ideolojik alışkanlık ve geleneklerle birarada var olup
onlarla kaynaşır — özellikle de her sınıflı toplumda
bilgi ve özgüven farklılaşmasından doğan pasif tes-
limiyet ve dünyanın gidişatına yön verme umudu
olmaması (52). Bu gündelik geleneklerin mirası sık

---

50) Nicos Poulantzas, **Political Power and Social Classes**, Lon-
don, 1975, s. 217.

51) Ernest Mandel, **Late Capitalism**, London, 1975, s. 501.

52) Göran Therborn'un uyarıcı tartışmasına bkz. «What does
the Ruling Class do when it Rules?», **The Insurgent Soci-
ologist**, Vol. VI, No. 3, Spring 1976.

sık 'teknik zaruretler' gerekçesiyle maskelenir. Sınıf egemenliğinin eski kalıplarından gerçek bir kopma yoktur; bu geleneklerin etkili olabilmesi üzerlerini örten temsili demokrasi ideolojisi yüzündendir. Zira bir halkın ortak iradesi karşısında neyin toplumda mümkün olduğunun sınırlarını çizer gibi gözüken ve böylece de iktidarsızlığı tahammül edilebilir kılan sırf burjuva demokrasisinin tanıdığı özgürlüktür (53).

Aslında Gramsci'nin kendisi, sömürülenlerin sömürüye rızasının ardışık tarihi biçimlerini dikkatle ayırdetmenin ve zamanın herhangi bir anındaki 'rızanın' bileşkenlerini analizle tesbitin gerekli olduğunun farkındaydı. Nitekim Croce'yi **Özgürlük Tarihi**'nde liberalizm örneği bütün ideolojilerin «gelişme ve çatışmadan mahrum ve renk ve biçim olarak aynı olduklarını» ileri sürdüğü için eleştirir; Bourbon Naples kitleleri üzerinde dinin sahip olduğu etkiye ve sonra İtalya'da ulusa hitab etmenin gücüne dikkat çeker, ayrıca dinle milliyetçiliğin halk arasında çeşitli kombinasyonlarda birleşebileceğini söyler (54). Başka yerde, Avrupa'da restorasyon ile Fransız Dev-

---

53) Başka deyişle, halk egemenliğine olan gerçek ve temel bir inanç, onu hukuken ifade eden bütün hükümetlere yönelik büyük bir şüphecilikle bir arada bulunabilir. Bu ayrılık her hükümetin temsil ettiklerinden uzak olmasının kaçınılmaz olduğu kanısı ile köprülenir. Ama birçok hükümet hiç de temsili değildir. Batıdaki kitlelerde bulunan kadercilik ya da umutsuzluk değildir sadece bu. Doğuda işçi demokrasisinin kökten yokluğunun sürekli olarak yarattığı ve özgürlüğün en yüksek düzeyde bir bulanıklaştırması olarak burjuva demokrasisine eylemli bir inançtır. Çünkü Doğu rejimlerinde özgürlük, cehennemi düzeydedir. Stalinizmin elli yıllık egemenliğinin sonuçlarının tartışılmasının yeri burası değildir. Ancak bugün Batıda burjuva demokrasisinin karmaşık tarihi anlamını kavramak için Stalinizm'in hesaba katılması şarttır.

54) QC II, s. 1236-37.

rimi dönemlerini ezilenlerden elde ettikleri çeşitli 'doğrudan' ya da 'dolaylı' rıza tipleri bağlamında ve onlara tekabül eden — genel ve bölgesel — oy hakkı biçimleri açısından karşılaştırır (55). Paradoksa bakın ki, Hapishane Defterlerinde Gramsci burjuva demokrasisinin yapısı veya tarihi hakkında kapsamlı bir döküm yapmış değildir. Temel teorik çalışmasına en derin anlamı kazandıran sorun metinlerine konu olamamış, ufukta kalmıştır. Hegemonya hakkındaki söylemindeki ilk denklemlerin yanlış çözülmesinin sebebi kısmen bu yokluktur. Gramsci Batı'daki rıza sorununa ikide bir dönmekte haksız değildir: burjuva demokrasisinin doğası ile rolü tam kavranmadan günümüzde gelişmiş sanayi ülkelerindeki sermaye iktidarının hiçbir veçhesi anlaşılabilir. Aynı zamanda, Gramsci'nin 'rızanın' kaynağını sivil toplumda aramakla niye hata ettiği artık açık olmalıdır. Zira bu rızanın niteliği böyle bir yerleştirmeyi dışlar; rızanın esas nedeni temsili parlamenter devlettir.

İkinci Çözüm

Şimdi Gramsci'nin terimleri arasındaki ilişkinin ikinci versiyonuna bakalım. İkinci versiyonda artık sivil topluma devlet karşısında üstünlük atfetmemekte veya hegemonyayı sadece (tek yanlı) sivil toplum olarak yeni bir tanıma kavuşturulan hegemonya, devlet ile dengede sayılır; ve rıza ile baskının bileşimi olarak yeni bir tanıma kavuşturulan hegemonya devlet —ya da 'politik toplum'— ile sivil toplum arasında paylaşılır. Bu formülasyonlar Gramsci'nin ilk versiyondan tedirginliğini Batılı kapitalist devletin temel ideolojik rolünün gayet farkında olduğunu gösterir. Gramsci bu role genel olarak değinmekle yetinmez; ama devletin ideolojik rolde işlevi olan boyut-

---

55) QC I, s. 443.

ları hakkındaki sözleri bazı veçheleri dışarıda bırakır, ve tâbi kılan kurumlardan ziyade tâbi olanlar üstünde odaklaşır. Gramsci'nin devletin ideolojik işlevlerine atıfları eğitim ve hukuk —okul ve yargı sistemi— ile ilgilendiği kadar parlamentoyla ilgili değildir. «Her devlet nüfusun büyük kısmını belirli bir kültürel ahlakî düzeye yani üretim güçlerinin gelişme ihtiyaçlarına ve bundan dolayı da egemen sınıfların çıkarlarına tekabül eden bir düzeye veya standarda yükseltmek onun en önemli işlevlerinden olması bakımından ahlakîdir. Pozitif bir eğitim işlevi olan okul ile, negatif ve baskıcı eğitim işlevi olan mahkeme, devletin böylesi faaliyetlerinden en önemlileridir. Öte yandan, özel denem inisiyatiflerle faaliyetler de aslında aynı amaca yönelik olma eğilimindedir ki bütün bunlar hakim sınıfın politik ve kültürel hegemonyasının aygıtını oluşturur.» (56).

Bu vurgu son derece önemlidir. Gramsci onu ne kadar az geliştirmiş olursa olsun kendisi ile sonraki yorumcuları arasındaki bütün mesafenin altını çizer. Ama aynı zamanda ilk versiyonun tam anlamıyla düzeltilmesi ile karşı karşıya da değildir. Gramsci şimdi devletle sivil toplumdaki ideoloji kontrol araçlarının birlikte-mevcudiyetini kavramaktadır. Ancak bir düzlemdaki ilerleme bir diğerinde berraklığın kaybedilmesi ile gölgelenir. Daha önce yalnızca sivil topluma bağlanan hegemonyada artık devletin rolü de görülmektedir. Gelgelelim hegemonya terimine verilen anlam da farklıdır: artık yalnızca kültürel üstünlük değil, zorlama da ima edilmektedir. Hegemonyanın normal işleyişinin karakterini artık zor ile rızanın bileşimi oluşturur. Sonuç Gramsci'nin başka açıdan hataya düşmesidir. **Çünkü zor kullanma hukuken kapitalist devletin tekelindedir. Weber'in ünlü tanımı-**

---

56) QC II, s. 1049. Aynı zamanda bkz. QC III, s. 1570; SPN, s. 246.

na göre devlet belirli bir bölgede şiddet kullanması meşru sayılan ve bu meşruluğu tekelinde bulunduran bir kurumdur (57). Sadece o bir ordu ile polise —baskı uygulamada uzmanlaşmış insan grupları (Engels)— sahiptir. Zor+rıza olarak hegemonyanın hem sivil toplumda hem de devlette aynı şekilde var olduğunu söylemek doğru değildir. Sivil toplumda baskı kullanmanın hukukta yeri yoktur. Devlet baskı hakkını kendine saklar (58). Bu bizi gelişmiş kapitalist bir sosyal formasyondaki iktidarın doğasıyla ilgili ilk temel aksiyoma vardırır: Bu iktidarın rıza ve zorlama işlevlerinin dağılımında hep yapısal simetrisizlik vardır. İdeoloji sivil toplumla devlet arasında paylaşılır; şiddet ise sadece devlete özgüdür. Başka deyişle devlet bu iki terimi kapsayan bütün denklemlerde iki misli yer alır.

Gramsci'nin bu simetrisizliği tesbit edemeyişinde 1921-22'de İtalya'da yaşanan olağandışı durumun, yani devlet mekanizması dışında serbestçe hareket eden faşist askerî birliklerin doğuşunun rolü olabilir. Devletin yapısal tekelinde bulunması, sivil toplumda konjonktürel komando operasyonlarıyla (Gramsci'nin terimi) bir dereceye kadar maskelenmişti. Ama **Squadristiler** (ölüm mangaları) aslında polisle ordunun fiili himayesinde oldukları için ceza korkusu ol-

---

57) «Politics as a Vocation», From Max Weber, içinde, ed. Gerth and Mills, London, 1948, s. 78.

58) Bu, her modern kapitalist devletin bir düzenleme ilkesidir. Tabiatıyla fiiliyatta belirli çeşitler görülür. Devletin baskı araçları tekeli, ABD ve İsviçre'de olduğu gibi, küçük el silahlarından çok, otomatik silahlar düzeyinde çizilebilir hukuki çizgi, 1920 ve 30'lardaki Amerikan goon squad (yetişkin mangalar) gibi yarı legal özel şiddet örgütleri olabilir. Gramsci bu ikincisinden şüphesiz etkilenmişti. Ne var ki, bu olgular devletin temel aygıtlarıyla karşılaştırıldığı zaman daima marjinal bir öneme sahiptir, gelişkin kapitalist toplumsal formasyonlarda.

madan işçi kurumlarına saldırıp yağma edebilmiştir. Gramsci malûm berrak zihniyle bunun tabiatıyla farkındaydı: «Bugünkü mücadelelerde, zayıflamış devlet çözülen bir orduya benzer sık sık: komandolar yani özel silahlı örgütler iki görevle alana girer: devlet yasalar çerçevesinde kalmış görünürken yasadışıluğu kullanmak ve böylece devletin yeniden örgütlenmesine imkân sağlamak.» (59). Roma yürüyüşünü yorumlarken şöyle yazar: «Devlet ile faşist hareket arasında «iç savaş» değil, yalnızca devlet yöneticileri ile onun yönetim aygıtlarında değişiklik için orada burada şiddet eylemi olabilirdi. Sivil gerilla mücadelesinde faşist hareket devlete karşı değil onunla müttefikti.» (60). Nisbeten atipik olan faşist müfrezeler dönemi —ki sadece 'orada burada' faaliyet göstermekteydiler— Gramsci'nin düşüncesindeki devlet-sivil toplum dengesini bozacak bir etkide bulunmamiş benzemektedir.

Devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkiyi değerlendirmesindeki bulanıklığın daha önemli nedeni, teorinin kavramlarını aşırı derecede geniş tutma eğiliminde olmasıdır. Polisi daha geniş ve muğlak bir toplumsal fenomende eritmesi tipiktir. «Polis nedir? Terimden genellikle anlaşıldığı gibi kamu güvenliğinin işlevi için hukuken atanıp onaylanmış resmi bir organizasyon olmadığı muhakkaktır. Bu ikincisi, 'polisin' resmi sorumluluğuna bırakılmış merkezi bir çekirdektir. Oysa polis, devletin büyük kesiminin az çok kesin bağlarla sürekli veya arasıra, doğrudan veya dolaylı katıldığı fiilen çok daha geniş bir örgüttür.» (61). Aslında Gramsci'nin tam da devletin bir işlevi olarak onu özellikle ilgilendiren adliye hakkındaki şu yaklaşımı çarpıcıdır: hem sivil toplumda zor-

---

59) QC I, s. 121; SPN, s. 232.

60) QC II, s. 808-9.

61) QC I, s. 279-80.

lama düzeyinde yaptırım olmadığını, hem de, belirli ahlaki ve kültürel standartlar üretmek için, hukukun devlet katında olduğu kadar sivil toplumda içte de bir basınç ve zorlama sistemi olduğunu ifade eder. «'Hukuk' kavramı bugün sivil toplum alanında kalıp 'hukuken tarafsız' denen faaliyetleri kapsayacak şekilde genişletilmelidir; yaptırım ve yüküm içermeseler bile kollektif basınç yaratarak örf ve âdetler, düşünme ve davranma şekilleri ve ahlak gibi alanlarda nesnel sonuçlara yol açmaları bakımından.» (62). Sonuç hukukla örf, hukuk kuralları ile geleneksel değerler arasındaki ayırımın gözden kaybolmasıdır. Bunun bedeli ise kapitalist bir toplumsal formasyonda sivil toplumla devlet arasındaki sınır çizgisinin isabetli tesbitinin imkansızlaşmasıdır. Gramsci ikisi arasındaki simetrisizliği hiç tesbit edememiştir: ardışık formüllere el yordamıyla o yönde olsa da asla ulaşmış değildir.

Üçüncü Hamle

Terimleri arasındaki ilişki üzerine Gramsci'nin üçüncü versiyonu kaygan nesnesini kavrama yönünde son bir girişimdir. Bu versiyonda hem 'politik toplum' hem de 'sivil toplum' devlete dahildir. Sonuç ikinci versiyondaki kategori kaynaşmasının kökleşmesi olmaktadır. Şimdi artık hegemonya bir baskı ile rıza sentezi olarak devlet ile sivil topluma yayılmış sayılmamaktadır. Devletle sivil toplum daha geniş bir üst birlikte kaynaşmıştır. «Devlet kelimesi ile yalnızca yönetim aygıtları değil, hegemonyanın 'özel' aygıtları da veya sivil toplum da anlaşılmalıdır.» (63). Bu aniden şunu çıkarır karşımıza: «Gerçekte sivil toplum ile devlet bir ve aynı şeydir.» (64). Başka deyiş-

---

62) QC III, s. 1566; SPN, s. 242.

63) QC II, s. 801; SPN, s. 261.

64) QC III, s. 1590; SPN, s. 160.

le uluslararası kullanıldığı şekilde gibi devlet toplumsal formasyon ile aynı zaman ve mekândadır. 'Ayrı bir varlık olarak sivil toplum' kavramı yok olur. «Sivil toplum 'devletin' parçasıdır, ve, gerçekten de, devletin kendisidir.» (65). Bu formüllerin Gramsci'nin Batı'daki devletin bir anlamda sivil toplumunkini 'aşan' rolünün farkında olmasından doğduğunu düşünen olabilir. İkinci versiyonun düzeltilmesi sayılabilir bu yaklaşım. Ne var ki yeni bir kazanım bir öncenin kaybı pahasına olmaktadır yine. Zira bu son versiyonda devletle sivil toplum arasındaki ayırım iptal edilmiştir. Bu çözümün Batı burjuva demokrasinin özgüllüğünü belirtmek için yapılacak her türlü bilimsel girişimi imkânsız kılan vahim sonuçları vardır.

Althusser ile Gramsci

Sonuçlar Louis Althusser'le taraftarlarının bu versiyonu benimseyişinde görülebilir. Eğer Gramsci'nin denklemlerinin ilk versiyonu savaş sonrası Avrupa sosyal demokrasisi içindeki sol akımlarca benimsendiyse, üçüncüsü son zamanlarda Avrupa komünizmi içindeki sol akımlar tarafından kullanılır olmuştur. Bu benimsemenin kökenleri Marx İçin'in ünlü pasajında görülebilir. Burada Althusser 'sivil toplum' kavramını 'bireysel ekonomik davranış' ile bir sayıp kaynağını Hegel'e atfetmiş ve tarihi materyalizme yabancı bulup dışlamıştır (66). Aslında hiç şüphesiz genç Marx terimi öncelikle ekonomik ihtiyaç ve faaliyetler alanına atfen kullandıysa da, bu terimin olgunluk dönemi yazılarında geçmediği tezi doğru değildir. Eski anlamını Kapital'de (üretim ilişkileri/güçleri kavramının ortaya çıkışıyla) kaybet-

---

65) QC III, s. 20302; SPN, s. 261.

66) For Marx, London 1970, s. 110.

mişse de terimin bizzat kendisi kaybolmaz — zira artık Marx onu bireysel ekonomik ihtiyaçlar anlamında değil, kapitalist toplumsal formasyonda devlete ait olmayan bütün kurumların genel adı olarak başka anlamda kullanır olmuştur. 'Sivil toplum' kavramının bu kullanılmasını Marx hiç bırakmamakla kalmamış, sonraki siyasî yazıları hep onun etrafında kurulmuştur. Nitekim 18 Brumaire'in tamamı Bonapartizm'i tahlil üzerine kurulu olup şu fikirle başlar: «Devlet, sivil toplumu tepeden tırnağa, en genel varoluş tarzlarından bireylerin özel hayatına kadar denetler, gözler, düzenler, ağ gibi sarar ve hizaya sokar.» (67).

Gramsci'nin Hapishane Defterleri'nde benimsediği işte bu kullanımdır. Ne var ki, bunu yaparken 'sivil toplum' kavramını çok daha net sınırlandırmıştır. Gramsci'de 'sivil toplum' ekonomik ilişkiler alanının dışında devletle ekonomi arasındaki üstyapısal ara

---

67) Marx, *Surveys from Exile*, s. 186. «Fransa'da İç Savaş», Bonapartizme tam zıt bir teori getiren ek bir yardımcı eserdir: «İmparatorluğun doğrudan antitezi Komün'dü... Gerçekte, ulusun birliği kırılmayacak, tersine Komünal kuruluş tarafından organize edilecek ve bu ulusun üstünde, onun bağımsız birliğinin maddi varlığı olduğunu iddia eden devlet iktidarını tahriple gerçekleştirecekti... Onun hukukî işlevleri, toplumun üstünde üstün bir konum arzeden bir otoriteden alınıp, toplumun sorumlu görevlilerine —gerçek uygulayıcılarına— verilmeliydi.» Marx, *The First International and After*, London, 1974, s. 208, 210. (Marx) «Gotha Programının Eleştirisi»nde aynı karşıtlığı yeniden ele alır: «Özgürlük, toplumun üzerine tünemiş bir organ olan devleti, tamamen ona bağımlı bir organ haline dönüştürmektir» (İbid, s. 354). Almanca *bürgerliche Gesellschaft* teriminin berrak olmaması nedeniyle «sivil toplum» terimi, Marx'ın daha sonraki yazılarında «toplum» terimine dönüştürülmüştür. Ancak devlet ve toplum arasındaki bu karşıtlıklarda aynı yapısal konumunu net bir şekilde korumuştur.

kurumlar sistemi anlamındadır. «Ekonomik yapı ile yasama ve zorlama mekanizmalarıyla devlet arasında sivil toplum yer alır.» (68). Gramsci'nin fabrika ile öbür işyerlerini sivil toplumdaki hegemonya kurumları arasında hemen hiç saymamasının nedeni budur. Oysa bugün bir Gramsci'ci onları kitleler ideolojik tâbiyet aşıl原因 en önemli unsur sayabilmektedir. (Gramsci ise, Amerikanizm hakkındaki hapishane notlarında olmasa bile Torino yazılarında, sık sık, işyerlerindeki disiplini kapitalizm değil sosyalizm okulu olarak görür.) O halde, Gramsci'nin 'sivil toplum' terimini kullanışı terimin ekonomik köklerinden koparılması, olgun Marx'daki kullanımın rafineleştirilmesi sayılabilir. Aynı zamanda, demin gördüğümüz gibi, devlet ile sivil toplumun iki ayrı şey olduğu fikrini bırakıp bir olduklarını ileri sürer. Bununla birlikte ekonomi dışı kullanımında bile terim basitçe reddedilebilir mi? Locke, Ferguson, Rousseau, Kant, Hegel ve Marx'ın kullandığı bu terimin bir sürü karmaşıklık ve bulanıklıkla dolu olduğuna şüphe yok (69). İleride kapitalist toplumsal formasyonların eklenmesinin tamamının bilimsel bir teorisi geliştirildiğinde yeni ve sarıh bir kavram oluşturmak elbet gerekecektir. Fakat o teori oluşana kadar devletin sınırları dışında kalan bütün kurum ve mekanizmaları tarif için 'sivil toplum' kavramı gerekli bir araç olarak kalacaktır. Başka ifadeyle işlevi kapitalizmin politik-ideolojik üstyapıları içinde vazgeçilmez bir sınır çizgisi çekmektir.

68) QC II, s. 1253; SPN, s. 208.

69) Terimin Aydınlanma'dan sonraki kullanımları için bkz. Bobbio, «Gramsci e la concezione della societ  civile», op. cit., s. 80-84. Hegel'den önce 'sivil toplum' «politik toplum» veya «devlet» karşıtı olarak değil, «doğal toplum» veya «ilkel toplum» karşıtı «uygar toplum» anlamında kullanılmıştır. Yani uygarlığın bölümlerinden biri olarak değil, doğaya karşı uygarlık anlamında.

'Devletin İdeoloji Aygıtları'

Sivil toplum kavramını reddeden Althusser'in, Gramsci'nin devlet ile sivil toplum arasındaki ayrımının kalktığı son formülünü benimsemesi şaşırtıcı olmadı. Sonuçsa, 'kiliseler, partiler, sendikalar, aileler, okullar, gazeteler ve kültürel girişimleri' Devletin İdeoloji Aygıtları sayan tezidir (70). Bu kavramı açıklarken şöyle der Althusser: «Onların (ideolojilerin) gerçekleştirildiği kurumların 'kamuya ait' ya da «özel» olup olmadığı önemli değildir — çünkü onları denetleyen ve «kamu ile özel arasındaki her ayrımın önkoşulu olan tek yönetici (kontrol eden) devletin kesimleridir hepsi» (71). Bu acele ve keyfi teorik kararın nedenleri tamamen açık değildir. Ama geniş ölçüde Altmış sonlarında Çin Kültür Devriminin Avrupa Komünist Partilerinin yarı-muhafız kesimlerine etkisinin ürünü olmaları muhtemeldir. Çin'deki sürecin devrimci olduğu şeklindeki resmî iddia üzerine yalnızca bütün kültür tezahürlerinin birer devlet aygıtı olduğu ilan edilerek klasik Marksist devrim — yani devlet aygıtının devrilip tahribi — tanımlarıyla uyuşma sağlanabilirdi (72). Dönemin Çin bası-

---

70) **Lenin and Philosophy and other essays**, London 1971, s. 136-37: Althusser şöyle der: «Bildğim kadarıyla benim gittiğim yoldan yürümüş tek insan Gramsci'dir. Ne yazık ki, devlete dair sezgilerini doğru ama kısmî notlar ötesinde sistemleştirememiştir.

71) *İbid*, s. 137-38. Bu yaklaşım kabul edildi mi, yalnızca burjuva gazeteler ile ailenin değil, kapitalist büro ve fabrikaların da «devlet aygıtları» diye tanımlanmamasına hiç neden olmaz. Althusser, olumlu bir tavırla, bu sonuca varmamıştır. (Artık SSCB'deki «devlet burjuvazisi» ile ABD'deki burjuvazinin farksızlığını ilan etmeyi, hiçbir şey engelleyemez). Bu ihmal, bütün muhakemenin ciddiyetten yoksunluğunu sergiler.

72) Bkz. Kültür Devrimi üzerine Isaac Deutscher ile söyleşi; **La Sinistra**, Vol. 1, No. 2, November 1966, s. 13-16.

nında bu tür tezahürler bireylerin psikolojik tavırlarında tipik şekilde görülmüştür gerçekten de. Çin'de sürüp giden bu 'ruhlarda devrim' için Marksist dayanaklar üretmek üzere devletin kökten yeni bir tanımını gerektmekteydi. Artık ÇKP tarihinde arşive konulmuş bir bölüm olan Kültür Devriminin akılcı bir değerlendirmesini yapmak için bu işlemin uygun olmadığını söylemek füzuli kaçır. Batıda sorumlu bir sosyalist siyaset için potansiyel bedeli, sonuçları çok daha önemli oldu.

Zira bir kez bütün ideolojik ve politik üstyapılar —aile, reformist sendikalarla partiler ve özel iletişim araçları— tanım gereği devlet aygıtları olarak kabul edilirse, burjuva demokrasisi ile faşizmi ayırmak mantıken imkânsız ve gereksiz olur. Çünkü ikincisinde (faşizmde) sendikalarla kitle iletişim araçları üzerinde kurumlaşmış tam bir devlet denetimi, bu mantığa göre — Althusser'in ifadesiyle — 'önemsiz' olacaktır. Devletle sivil toplumun buna benzer bir birleştirimi, Frankfurt Okulu'nun genç taraftarlarını, savaş sonrası Almanya'daki 'liberal demokrasi'nin savaş öncesi Alman faşizmi ile işlevce aynılığını ileri sürmeye götürebilmişti; devlet sisteminin otorite kertesini artık polis yerine aile üstlenmişti. Böylesi tezlerin bilimsel olmadığı açıktır: Yirmi ile erken otuzlarda Avrupa işçi sınıfı bu tür görüşlerin bedelini çok ağır ödemiştir. Marksist teori ile devrimci pratik açısından, devletin sınırları önemsiz bir konu değildir. Sınırları isabetli belirtebilmek önemlidir. Onların bulanıklaştırılması, aslında burjuva demokrasisindeki devlet dışı üstyapıların özgül rolü ile etkililiğini yanlış anlamak demektir. Ralph Miliband bütün 'Devletin İdeoloji Aygıtları' kavramını eleştirisinde bunu yerinde vurgular. 'Söz konusu kurumların devlet sisteminin sahiden parçası olduğunu önermek gerçekte bağdaşır gibi gözüküyor; bu siyasi sistemler ile iktidarın devlet tekelinde olduğu ve ideoloji kurumla-

rının gerçekten birer parça olduğu sistemler arasındaki farkı muğlaklaştırmaya yol açıyor. Birinci tip sistemlerde ideoloji kurumları epey özerktir; bundan dolayı da kapitalist iktidar sistemine bağılılık derecelerini daha iyi gizleyebilirler.» (73). Althusser'e gelince, burjuva demokrasisi ile faşizmin yapılarını bir tuttuğunu ileri sürmek adaletsizlik olur: böylesi aşırı-sol hatalardan —ya da, alternatif olarak, sendika

---

73) «The Capitalist State: A Reply to Nicos Poulantzas», NLR 59, January-February 1970, s. 59. Poulantzas, faşist devlet sorununu ayırtırmakla suçlanmamıştır. Önemli eseri **Fascism and Dictatorship**, London 1974, **Faşizm ve Diktatörlük** adı ile dilimize çevrilmiştir. Çev.: Ahmet İnel, Birikim Yay. İstanbul, 1980, Marksist literatürde teorik ve ampirik sentezlerin nadir örneklerindedir. «Devletin İdeolojik Aygıtları» etiketini kullanmayı sürdürürken, Poulantzas, bununla birlikte onun» hiçbir biçimde «Devletin İdeolojik Aygıtları»nın «özel» ya da «kamusal» karakterinin önemli olmadığını kasetmediğini ve faşist devletin özgülüğünü devlet aygıtının dallarının yeni ve daha merkezi bir halde yeniden örgütlenmesinde bulunduğunu» ifade etmiştir. (s. 305, 315-30). Bu sonucusuyla ilgili açıklamanın sonuçta yetersiz kalmasının nedeni, faşizmin doğası üzerine genel açıklamasının belirli bir tarihsel alt-belirlenmeden (under-determination) muzdarip olmasıdır. Dahilen, proletaryanın yarattığı sınıf tehdidinin gücünü azımsarken (İtalya ve Almanya'da işçi sınıfının yenilgisi, faşizmin zaferinden önce oluştuğu öngörülüyor —ki bu durumda faşizm burjuvazi açısından katlanmak gereken zoraki bir iş olur), haricen emperyalistler arası mücadelenin dinamiklerini unutmaktadır. (İkinci dünya savaşı ile birlikte, faşist yayılmanın toplumsal mantığı ve doğasının belirleyici ilişkileri de ihmal edilmiştir.) Faşist devletlerin burjuva demokrasislerinden farklarının teoride daha da vahim şekilde silinmesi, bu öğelerin her türlü incelenişini imkânsız kılmaktadır. Yine de, bu eksiklere rağmen, hacim ve nitelik itibarıyla Poulantzas'ın eseri son derece etkileyicidir.

lokalleri ile sinema stüdyolarının Batıda devlet aygıtının birer parçası olduğu fikrinden çıkarılabilecek reformist yargılardan uzaktı. (O takdirde komünist listenin kazanması veya militan bir film yapımının bölünebilen bir devlet aygıtı 'parçalarının' kazanılması olarak görürdü; bu da, sona erdirilmesi için kesinlikle devrim gerektiren burjuva devletinin siyasi birliği hakkındaki temel Marksist ilkeyi red olurdu.) Potansiyel olarak o derece tehlikeli bir teorinin zararsız kalabilmesi onun ilham ettiği yatmaktadır. Uzak Doğu'daki olaylara uygun tasarlanan teori, Batı'da her türlü saikten yoksundu. Tezin kaderi işçi sınıfını siyasete çekmek değil, havada kalmak oldu.

Croce'nin Etkisi

Gramsci'nin durumu tabiatıyla çok farklıydı. Devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkiyi teorikleştirirken hiçbir uzak politik belirleyici yoktu. Metinlerdeki çelişkilerle zorluklar daha ziyade hapishanedeki engellerin ürünüydü. Bununla birlikte, devletin sınırlarını genişletme eğiliminde felsefi belirleyici yok değildi. Gramsci siyasi bir yapı olarak sınırsız devlet fikrini gökten indirmemiş, doğrudan doğruya Benedetto Croce'den almıştır. Hapishane Defterleri'nde, Croce'nin 'devlet basit ampirik hükümetlerle aynı şey sayılamayacak ve bazen asıl ifadesini sivil toplumun saha ve kurumları sayılan yerlerde bulan daha yüksek bir varlıktır' şeklindeki fikrini en az dört kere alıntılamıştır. «Croce şöyle der hatta: «Gerçek 'Devlet', tarih sürecini yönlendiren bu güç, bazen sanıldığı gibi aksine hukuken tanımlanan devlette değil, sık sık 'özel' güçler içinde, bazen de devrimci denilen güçler içinde bulunur.» Croce'nin bu önermesi, onun tarih ve siyaset anlayışının kavranması için çok önemlidir.» (74). Croce'nin anlayışının metafizik ka-

74) QC III, s. 1302. Aynı düşünce QC II, s. 858: QC II, s. 1087, QC II, s. 1223-24'de de alıntı yapılmaktadır. Gramsci, Croce'

rakteri şüphesiz apaçıktır: basit hukukî veya kurumsal görünümünün üzerinde heybetle uçan bir devlete ilişkin esrarlı öz fikri tipik bir Hegel geleneğidir. Batı'da Marksizm içindeki ateşli anti-Hegelci okulun bunu masumane yeniden-üretmesi ironiktir.

Croce düşüncesinin bu spekülâtif ve bilime karşı mirası şüphesiz Gramsci'nin eserini etkilemiştir. Defterler'de görülen (75), parlamentonun bazı durumlarda devletin parçası olmadığı fikri örnektir. Croce'vari hayalgücünün sürüklediği bu yanlış yönelim, devlet ile sivil toplum arasında sınır olmadığını ifade eden bütün pasajlarda açıktır. Bununla birlikte Gramsci İtalya'da faşizm tecrübesi hakkında doğrudan söz etmek durumunda kaldığı her yerde ikisi arasında ayırım olduğu konusunda hiç yanılmamıştır. Zira faşizm pratikte tam da bu sınırı kaldırmaya çalışmış ve Gramsci siyasî ilgiler ağırlık kazandığında tarihi gerçekleri kaydetmede zorluk çekmemiştir. 'İtalya'da 1924-26 olaylarında bütün siyasî partiler sindirildiği zaman, yürütme ile yasama gücü birleştirilmişti, çünkü sivil toplum bütün biçimleriyle şimdi artık tek partili siyasî devlet örgütü bünyesinde bütünleşmişti.» (76). Gramsci, kurbanı olduğu devrim-karşıtı diktatörlüğün getirdiği yeniliklerin önemi konusunda hiç ilüzyona kapılmamıştır. 'Çağdaş diktatörlükler, tâbi sınıfların özerkliğinin sendika, parti, kültür dernekleri gibi modern biçimlerini bile hukuken yok edip onları devlet faaliyetleri hali-

---

nin tezini yersiz genelleştirmesine itiraz etse de ilke olarak geçerliliğini kabul eder. «İddia, devlet-hegemonya-ahlakî bilinç teorisi açısından çelişkili değildir. Çünkü belirli bir dönemde ülkenin ahlakî ve siyasî yönlendirimi yasal hükümetçe değil, 'özel' bir örgüt, hattâ devrimci bir parti tarafından gerçekleştirilir.»

75) QC III, s. 1707-8; SPN, s. 253-54.

76) QC III, s. 2058.

ne dönüştürmeye çalışır bütün ulusal hayatın merkezileşmesi artık 'totaliter' bir grubun elindedir,» diye yazar (77). Böylece, Croce'nin etkisinden kaynaklanan tahlil hataları arasında, kapitalist devletin parlamentolu şekli ile faşist şekli bir sayma sapması yoktur.

Gramsci'nin temel terimlerini kullanmasındaki salınımları belirtmiştik: Hiçbir tanımı net tercih etmiş değil. Yine de söylenebilir ki, devlet ile sivil toplum ilişkisi hakkındaki versiyon, bir sayma, burjuva demokrasisi ile faşizmin kapsamlı bir mukayeseye tâbi tutulmadığını hatırlatmalıdır. İkisi arasındaki özgül fark sorunu bir bakıma çözülmemiş kalmıştır ki bu Gramsci'nin, Avrupa'nın nisbeten geri kalmış bir ülkesindeki polis diktatörlüğü kurbanının, nasıl olup da, paradoksa, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişkin kapitalist ülkelerdeki parlamenter devletin emsalsiz teorisini sayılabildiğini kısmen açıklar. Gördüğümüz gibi, devletle sivil toplum arasında işlemsel bir ayırım her mukayeseli tahlil için özel bir aciliyet taşır. Gramsci'nin üçüncü versiyonu, neticede, ilk ikisindeki temel teorik sorunun örtbas olmasına yol açar. Çarlık Rusya'sından farklı olarak, Batı toplumsal formasyonlarında devlet ile sivil toplum arasındaki ilişki meselesi, bu Gordion düğümü, devletin sivil toplumla aynı zaman ve mekânda olduğu ilân edilerek, kesilivermiştir. Ne var ki sorun aynen ortadadır. Gramsci'nin metinlerinden büyük kısmının ilk denklemleri geliştirmeye hasredilmiş olması bu olgunun bilincinde olduğunu kanıtlar.

Kilit Simetrisizlik

Şimdilik hapisane defterlerinin terimleri (78)

77) QC III, s. 2287; SPN, s. 54 n.

78) Tekrar dikkat çekmekte yarar var Gramsci'nin notlarının tipik eğilimi olan düalist (ikici) analiz, doğrudan doğru-

üzerinde durmaya devam edelim: Her birinde farklı açıdan bile olsa Gramsci'nin ardışık versiyonlarında içerilmeyen ana dağıtım Batı'da sivil toplum ile devlet arasındaki bir asimetridir: Zorlama mevkii sadece biri iken, rıza her ikisinde de mevcuttur. Bununla birlikte bu 'topolojik' cevap daha ileri ve derin bir sorun getirir. Bu dağıtımın ötesinde, metropol kapitalizminde burjuva sınıf iktidarı yapısında baskı ile rıza arasındaki ilişki veya bağlantı nedir? Burjuva demokrasisinin işleyişi, gelişkin kapitalizmin temel olarak işçi sınıfının rızasına dayandığı fikrini haklı çıkarır gibidir. Bu anlayışın kabulü 'parlamento yoluyla sosyalizm' stratejisinin temel taşıdır aslında.

---

ya burjuva sınıfı iktidarını güçlendirmeye çalışan ekonomik zorlamaları yeterli araştırmaya imkân vermiyor: işsizlik veya işten çıkarılma korkusu, belirli tarihi şartlarda sömürülenler arasında itaatkâr yurttaş ve tâbi seçmenlerden oluşan «susturulmuş bir çoğunluk» yaratabilir. Böyle yönlendirmeler için ne rıza, ne de baskıcı şiddet şarttır. Bunların önemi, daha önceleri patronaj veya **cacique** (şeflik; toprak ağalığı) sisteminin rolüne kıyasla savaş sonrası Batıda burjuva demokrasilerinin sağlamaşmasıyla kaybolmuştur. Bununla birlikte bunların bir yığın tâlif biçimi, kapitalist toplumun günlük işleyişinde kalmıştır. Gramsci'nin ana tipolojisinde gözden kaçmış diğer bir sınıf iktidarı şekli, çürümedir — her türlü ideolojik araçtan yoksun, iknadan ziyade para ile edinilen rıza. Şüphesiz Gramsci hem «zorlamanın» hem de «yozlaşmanın» farkındaydı. Meselâ ABD'deki siyasi hakların geniş ölçüde «ekonomik baskılar»la kötürümleştirildiği (QC III, s. 1666), ama Üçüncü Cumhuriyet Fransa'sında rıza ile zor arasında yozlaşma ile hile olduğu, yani muhalefet liderlerinin rüşvetle etkisizleştirildiği kanısındaydı. Dolan, zor kullanmanın riskli olduğu durumların özelliği idi (QC III, s. 1638). Ne var ki Gramsci bu fikirlerini daha incelikli bir kavramlar sistemi olarak ana teorisine dahil edebilmiş değildir. Yukardaki yorumlar Gramsci'nin ana teorisini açısından yapılmıştır.

Aritmetik çoğunluk sağlanıncaya kadar, proletaryanın sosyalizm ufkuna kazanılmasıyla ölçülebilecek bir ilerleme hedeflenir. Bu stratejiye göre parlamento sisteminin egemenliği, sosyalizme sancısız geçişi mümkün kılmaktadır. Batı'da kapitalist iktidarın esas olarak ve büyük ölçüde kültürel hegemonya biçimini aldığı fikri aslında reformizmin klasik yanısıdır. Gramsci'nin bazı notlarında gizli olan irade dışı eğilim budur. Ve Batı burjuva hegemonyasının baskı ile rızanın bir bileşimi olduğu şeklindeki alternatif iddia sayesinde gerçekten dışlanmakta mıdır? Gelişme olduğuna şüphe yok, ama iki terim arasındaki ilişki sadece bağlam veya toplama ile kavranamaz. Gelgelelim Gramsci'nin çerçevesi içinde her şey kesinlikle bu ilişkinin isabetli hesabına dayanır. Nasıl anlaşılmalı bu teorik olarak?

Soruya burada uygun cevap verilemez. Bilimsel bir çözüm ancak tarihi bir araştırmayla mümkündür. Batı'daki burjuva sınıfı iktidarıyla ilgili çetrefil meseleler ne filolojik ne de teorik kararlarla çözülebilir. Ancak yirminci yüzyıldaki büyük emperyalist ülkelerin fiili siyasi sistemleri konusunda karşılaştırmalı ve kapsamlı bir araştırma sermaye iktidarının gerçek yapılarını tanımlayabilir. Tarihi materyalizm başka hiçbir işleme izin vermez. Bu yazı, tabiiyle, öylesi bir tanımlama gayesi taşımıyor. Burada yapılabilecek olan, Gramsci'nin metinlerinin sınırları dahilinde, belirli eleştirel önermeler geliştirmekten ibarettir. Doğrulanmaları işi, mecburen, bilimsel çalışma disiplinlerine kalmaktadır.

Burjuva Sınıf İktidarının Karakteri

Bir ilk cevap formülleştirmek için Gramsci'nin kendi ifadesine dönelim. Hapishanede yazdığı ilk defterde 'her siyasi mücadelenin bir askerî temeli olduğunu' kaydederek, 'temel olarak askerî ve belirleyici

olarak da siyasi karakterli 'karışık mücadele şekillerine' değinir (79). 'Temel' ile 'belirleyici'nin paradoksal ayrımı ile birlikteliği, mücadelenin iki şekli arasındaki ilişkiyi tanımlamak için ileri kapitalist ülkelerdeki burjuva sınıfı iktidarının işleyiş şekillerini daha iyi izah için formül sağlar. Aynı ikiliği daha sonra Althusserci gelenek, Gramsci'den değil Marx'dan alınan 'belirleyici' (determinent) ile 'başat' (dominant) kavramları ile kodlayacaktır. Batının çağdaş toplumsal formasyonlarını tahlil ederken, 'zorlama' veya 'ezme'yi Gramsci'nin 'askeri mücadele' terimi yerine koyabiliriz — şiddetle dayatılan sınıf egemenliği tarzı olarak; 'siyasi mücadele' kavramı yerine de 'ideoloji' veya 'kültür' — rıza ile sağlanan sınıf egemenliği tarzı olarak. Gramsci'yi hep meşgul eden iki değişken arasındaki ilişkinin gerçek niteliği gibi bir şeyi yakalamak ancak böyle mümkün olur. Gramsci'nin başlangıçtaki sorunsalına dönersek, burjuva demokrasisi devletlerindeki sermaye iktidarının normal yapısı aslında aynı anda ve ayrılmaz şekilde kültürün başat olduğu ve zor tarafından belirlenen bir yapıdır. Çağdaş burjuva iktidar sisteminde kültürün 'başat' ya da egemen rolünü inkâr etmek, Batı parlamentarizmi ile Rus mutlakiyetçiliği arasındaki en çarpıcı dolaysız farkı silmek ve ilkinin efsaneye indirgemek olur.

Gerçek şudur ki, bu kültürel egemenlik belli başlı yadsınamaz somut kurumlarda oluşmuştur: düzenli seçimler, yurttaş özgürlükleri, toplanma ve örgütlenme hakları, hepsi Batıda vardır ve hiçbirisi burjuva sınıf iktidarını doğrudan tehdit etmemektedir (80). O halde, burjuva yönetimin günlük sistemi,

---

79) QC I, s. 123; SPN, s. 230.

80) Bu formülasyonlar kasden Gramsci'nin kavramlar alanı içindedir. Hapishane Defterlerinin önemli bir özelliği olan bir basitleştirme ile: halk rızasının «kültürel» ve «poli-

temsili devlet mekanizması ile kendi kendilerini yönettiklerine inanma gibi ideolojik bir inanca sahip kitlelerin rızasına dayalıdır. Bununla birlikte, çağdaş kapitalizmin iktidar yapısı içinde son kertede şiddetin 'temel' ve belirleyici olduğunu unutmak, sosyalizmin parlamentodan çatışmasız çıkabileceği ilüzyonu ile reformizme sapmak olur.

Sözü edilen ilişkiyi aydınlatmada bir benzetme yararlı olabilir — elbette her analogi gibi bunun da sınırları akılda tutulmalı. Kapitalist üretim tarzında para sistemi, iki ayrı mübadele aracından oluşur: kağıt ile altın (81). Ama burada sözkonusu olan bu iki biçimin bir toplamı değildir; çünkü, hergün dolaşıma giren ve böylece normal şartlarda sistemin devamını sağlayan paranın itibari değeri, bir mübadele aracı olarak sistem içinde altının tamamen namevcut olmasına karşın, merkez bankasının altın rezervle-

---

tik» boyutlarının sermayenin hükümeti şeklinde ifadesi. Ne var ki, bu ikisi bir tutulamaz. Hiçbir burjuva hükümeti kilisenin dünyevi bir biçiminden ibaret değildir. (Dipnot 49'a bakz.) Gramsci'nin kapitalizmin istikrarını sağlayan ve tabiatıyla daha karmaşık ve bulanık olan özgül politik kurumlardan ziyade kitlelerin rızasını sağlayan saf kültürel kurumlara —kilise, okul, gazete, vb.— ilgi duyduğunu söyleyebiliriz. Yukardaki tartışmanın gayesi açısından, Gramsci'nin rıza meselesini ele alışındaki karakteristik muğlaklık korunmuştur.

- 81) Talcott Parsons, karakteristik kafa karışıklığı ve fikir salatasıyla, para ve iktidar arasında çok farklı türden bir karşılaştırma geliştirmiştir. Her türlü benzetmeyi mistikleştirerek şöyle bir sonuca varır: «Nasıl ki banka sistemi, kredi sistemi vasıtasıyla satın alma gücünü arttırıyorsa; aynı yolla seçmenler aracılığıyla demokratik politik sistem de, bir toplum içinde sınıfsız «iktidar» hacmini arttırabilir (Doların bankadaki işlevi gibi, oylar da ikili bir görev yerine getirir.) Bkz.: «Politik İktidar Kavramı Üzerine», *Proceedings of the American Philosophical Society*, June 1963, ki sonra, *Sociological Theory and Modern Society*, New York 1967, içinde tekrar yayınlandı.

rine bağlıdır. Dolaşımında altın değil, yalnızca kağıt gözüktür. Ama bu kağıt son kertede altın tarafından belirlenir; geçerli para olması altına bağlıdır. Ayrıca buhran şartları, görünmeden bütün sistemin ardında yeralan madene, mecburi **ani bir dönüşe** yolaçabilir: güvenin çöküşü, hiç şaşmaz biçimde altına hücum yaratır (82). Siyasal sistemde de benzer biçimde, ideoloji ile baskı, rıza ile zorlama arasında yapısal (eklenmiş ve geçici olmayan) bir ilişki egemendir. Kitlelerin ideolojik boyun eğişinin normal şartları —parlamentar demokrasinin gündelik rutinleri— sessiz, namevcut bir zor tarafından oluşturulur: devletin meşru şiddet tekeli. Bu meşruiyet yok olursa, kültür denetimi sisteminin varlığı tehlikeye girer, zira ona karşı girişilmesi mümkün eylemler sınırsızlaşmış olur (83). Meşru şiddet tekeli ile, müthiş güçlü-

---

82) Ya da altına oranı daha üstün olan daha güçlü yabancı paralara.

83) «Sınırların» böyle kayboluvermesinin klasik bir örneği, bir devrim durumu sırasında burjuva gazetelerinde çalışan işçilerin sayfalara sokuşturduğu yorumlarla itirazlarda görülebilir. Rusya'yla Küba'da devrimciler kapitalist propagandayı kendi sayfalarında cevaplamıştır, Kübalı işçilerin 'kuyruk' dediği eklerle. Kültürel kontrol sistemi özel mülkiyet 'haklarına' edilen bu saygısızlık karşısında çaresiz kalmıştı, zira devletin istikrarlı işleyen bir baskı aygıtı kalmamıştı. Şubat Devriminden sonra Rusya'da durumu değerlendiren Troçki bu yapısal ilişkiyi şöyle yorumlar: «Küçük burjuva sosyalistleri 'Peki ya mülkiyetin gücü?' dedi Bolşeviklere. Mülkiyet insanlar arasında bir ilişkidir. Genel kabul gördüğü ve hukukla devlet olarak bilinen zorlama sistemi tarafından desteklendiği müddetçe müthiş bir gücü temsil eder. Ancak o günkü durumun özü eski devletin birdenbire çökmesi ve kitlelerin bütün bu eski haklar sistemini sorguya çekmesiydi. Fabrikalarda işçiler kendilerini gitgide daha fazla sahip olarak görüyor ve patronlara davetsiz misafirmiş gibi bakıyorlardı. Başkentten ve dolayısıyla vaktiyle varlığına inandıkları merkezî otoriteden uzak olan toprak sahipleri de kızgın köy-

dür — o derece ki, paradoksal olarak 'onsuz' yapabilir; nitekim, sistemin sınırları içinde şiddet normalde nadiren ortaya çıkar.

Bugünün en sükûnetli demokrasilerinde ordu kışlasında olup görünmez kalabilir, görevi gereği gezinen polis munis gelebilir. Benzetme başka bakımdan da geçerlidir. Paranın maddî 'alt katı' olan altının bu durumu nasıl ki mübadele aracı olarak kabul edilmesine bağlıysa, ideolojinin bir garantörü olarak baskı da onu yürütmek için eğitilmiş olanların rızasına bağlıdır. Demek ki parlamento sisteminde de burjuva sınıfı iktidarının 'temel' dayanağı, kültür sisi ardında, zorlamadır.

Nitekim tarihe baktığımızda, ne zaman devrim buhranı olsa, şiddet ideolojiyi itip burjuva iktidarı yapısında egemen mevkiye geçer. Büyük bir buhranda zor hem belirleyici hem de başat olur, ve sosyalizmin gerçek bir başlangıç ihtimaline karşı ordu sınıf mücadelesinde ön safta yer alır. Sermaye iktidarı 'hareketli' bir merkeze sahip topolojik bir sistem sayılabilir, bu bakımdan: her buhranda nesnel bir yenden düzenlenme görülür. Sermaye temsil aygıtları yerine baskı aygıtlarında yoğunlaşır. Bugün Batı ülkelerinde baskı aygıtlarını yöneten kadroların böyle bir senaryoya bulaşmayıp masum kalması, anayasal tarafsızlıklarından değil, tehlikeyi uzak bulmalarındandır. İleri kapitalist bir ülkede her devrim buhranı, mutlaka, iktidar sistemini esas belirleyen unsura, yani zora başvurmaya yol açar. Kapitalizmin can çekişirken vazgeçemeyeceği, çiğneyemeyeceği bir yasadır bu. Oyun sonu durumunun kuralıdır bu.

---

lüler karşısında yapayalnız kalmış, güvenlerini kaybetmişlerdi. Mülklerini kullanma haklarından ve de mülklerini koruma gücünden mahrum kalan mülk sahipleri, gerçek birer mülk sahibi olmaktan çıkarak korkak birer darkafalı oldu. Hükümete destek olacak halleri yoktu, zira kendilerinin desteğe ihtiyacı vardı.» **History of Russian Revolution**, 1, s. 197.

II. BASKI İLE RIZA ARASINDAKİ DENGE

Batının toplum yapılarının özgüllüğüne yönelik ilk teorik 'sihirli değnek' olarak övgüye layık olsa da (84), Gramsci'nin hegemonya kavramının niçin siyaseten tehlikeli olduğu artık açıktır herhalde. Rusya'daki bir burjuva devriminde proletarya ile köylülük arasındaki ilişkiyi tanımlamak için ortaya konmuş bir terimin Gramsci tarafından Batı Avrupa'da pekişmiş bir sermaye düzeninde burjuvazi ile proletarya arasındaki ilişkiyi tasvir için nasıl aktarıldığı görülmüş bulunuyor. Bu aktarmayı mümkün kılan ortak bağ hegemonya fikrinde mevcut olan rıza anlamıdır. Rusya'da Çarlığı devirmek için zor kullanmaya karşılık proletaryanın köylülüğü ikna ile kazanmasını ifade eden hegemonya kavramını Gramsci Batı'da burjuvazinin kendi yönetimi için işçi sınıfından elde ettiği onay şekilleri için kullanmıştır. Batı Avrupa'da rızaya dayalı parlamento kurumlarının meşruluğu sorunu üzerinde odaklaşmakla Marksiz-

---

84) Hapiste Gramsci'nin en büyük zihni başarısı — aydınlar teorisi — bu yazıda maalesef ele alınamıyor. Ancak, Marksizmde bu alanda emsalsiz olduğunu belirtmek isterim.

me yaptığı hizmet kendi döneminde tek ve öncü idi. Öte yandan, aynı zamanda, hegemonya kavramının bu yeni kullanımında taşıdığı riskler yazılarında kısaca süre sonra görülecekti.

Zira Rusya'da terim **antagonist olmayan** iki sınıf arasında, bir ittifak ölçeğinde proletarya ile köylülük arasındaki ilişkiyi tanımlayabilirken, aynı şey meselâ İtalya veya Fransa'da burjuvazi ile proletarya arasındaki antagonist çatışma halindeki iki hasım üretim tarzına dayalı ilişki için doğru olamaz. Başka deyişle, Batı'daki kapitalist yönetim zorunlu olarak rıza kadar zorlama unsuru da taşır. Gramsci'nin bunun farkında olduğu, bu ikisinin kombinasyonlarına değinen bir sürü formülasyondan anlaşılabilir. Ama bunlar, gördüğümüz gibi, baskı ile ideolojinin ne birbiriyle bağıntısını ne de ileri kapitalizmin iktidar yapısı çerçevesindeki mevkiini kesinlik veya isabetle ortaya koyabilmiştir. Dahası, Gramsci bazen rızayı sivil toplum kaynaklı sayıp, sivil toplumun da devletten ağır bastığını söylemekle burjuva sınıfı iktidarının esas itibariyle rızaya dayalı olduğu hükmüne imkân vermiştir. Bu şekilde, hegemonya fikri, Batı'da burjuva iktidarının hakim tarzının, yani 'kültürün', ya zor unsurunu sindirerek ya da onunla birleşerek belirleyici tarz da olduğu fikrine destek olur. Böylece zorun son kertedeki temyiz edilemez rolü göz ardı edilir.

Bununla birlikte, Gramsci'nin hegemonya terimini kullanışı, şüphesiz bir toplum sınıfı olarak burjuvaziyle sınırlı değildi. Batıda proletaryanın oluşma şekillerini araştırmak için de kullandı. Burada kavramın evriminde ileri bir pasaj söz konusuydu. Proletarya/köylülük arasında önerilen ilişki, kültürel bir üstünlük olarak nitelenir; burjuvazi/proletarya fiili ilişkisi de, aynı şey sayılamaz veya indirgenemez olsa da açıkça bir kültürel üstünlük içerirdi. Fakat proletarya/burjuvazi ilişkisinin şu veya bu anlamda

kültürel üstünlük işaret veya vaad ettiği söylenebilir miydi? Gramsci'nin pek çok hayranı söylenebileceği kanısında olmuştur. Nitekim Gramsci'nin en orijinal ve güçlü tezinin kapitalist bir toplumda işçi sınıfının siyasette hâkim sınıf olmasından önce, kültürde hegemonya kurabileceği fikri olduğu sık rastlanan bir yorumdur. Özellikle resmi yorumlar böyle bir ihtimale dönüktür. Genellikle kaynak gösterilen Hapishane Defterleri'ndeki metin aslında farklı anlam taşır. Orada şöyle der Gramsci: «Sosyal bir grup 'tasfiye' etmeye ya da silah zoruyla kendisine tâbi kılmaya çalıştığı düşman kesimler karşısında başat, dost ve müttefik kesimlerle ilişkisinde yönlendirici olur. Bir sosyal grup yönetme iktidarını ele geçirmeden önce yönlendirici olabilir ve aslında olmak zorundadır da. İktidarı kazanmanın temel şartlarından biri budur. Daha sonra, iktidarı elinde sımsıkı tutup kullandığı zaman başat olur, fakat aynı zamanda 'yönlendirici' olmaya devam eder.» (85). Gramsci burada **düşman** sınıfları baskı altına alma zarureti ile **müttefik** sınıfları rızaya dayalı yönlendirme arasında dikkatle ayırım yapmaktadır. İktidarın ele geçirilmesinden önce yürütülmesi mümkün ve zaruri olan 'hegemonya faaliyeti' bu bağlamda işçi sınıfı ile diğer sömürülüp ezilen kesimler arasındaki ittifak sorununa ilişkindir sadece; tanım gereği imkânsız bir hedefle bütün toplum veya mevcut egemen sınıf üzerinde hegemonya iddiası değildir.

Ne var ki dikkatsiz bir okur Gramsci'nin gerçekten yere sağlam bastığı bu pasajı hegemonya teriminin başka yerlerde taşıdığı muğlaklıklar yüzünden yanlış anlayabilir. Nedenini az sonra göreceğiz. Şimdilik, hatırlanması önemli olan husus şu Marksist görüştür: eski rejimde kendi üstün kültürünü yaratabilmiş Aydınlanma burjuvazisinin aksine kapitalizm-

---

85) QC III, s. 2010-11; SPN, s. 57-58.

de işçi sınıfı kültürde üstün sınıf olamaz, zira eğitim, gelenek ve boş zaman gibi kültür üretimi araçlarının bazılarında sınıf konumu nedeniyle yapısal olarak mahrumdur. Ayrıca, sosyalist devrimden yani proletaryanın iktidarı fethetmesinden sonra bile, Lenin'le Troçki'nin çeşitli bağlamlarda vurguladığı gibi, bazı bakımlardan (hepsi olmasa bile, fikirlerden ziyade geleneklerde) ve bir süre (ilke olarak, her yeni devrimde daha kısa) burjuvazi kültürde egemen sınıf kalacaktır (86). Gramsci de genelde bilincindeydi bunun (87). Gelgelelim feodal toplumdaki burjuvazi ile kapitalist toplumdaki işçi sınıfı arasında yapısal tekabüliyet bulunmadığı hep kaydedilmedikçe hegemonya teriminin onlar için ortak kullanımında daima teorik sapma tehlikesi olacaktır. Jakobenizm hakkındaki yazılarına burjuva ile proleter devrimlerini dikkat çekici sıklıkta dahil etmesi Gramsci'nin bu kafa karışıklığına bağışık olmadığını gösterir. Sonuç, iki uzantılı hegemonya kavramını klasik reformist bir tasımla doğrudan bağdaştırmak için yapılan sonraki sistemleştirilmelere imkân vermesidir. Batıda burjuva iktidarı öncelikle kültürde hegemonya olarak nitelen-

---

86) Lenin, **Collected Works**, Vol. 28, s. 252-53; Trotsky, **Literature and Revolution**, Michigan, 1966, s. 184-200.

87) Bir parçada, şöyle der Gramsci: Kültürel üstünlüğe sahip olamayan işçi sınıfı, başlangıçta bu eksikliği telafi için mecburen siyasî yönlendirmeye fazlasıyla ağırlık tanıyacaktır ki bu sonunda Gramsci'nin 'statolatry' dediği şeye yol açar — yani «devlet hayatına.» iktidar olmadan önce, kendilerine ait uzun ve bağımsız bir kültürel-ahlâki bir gelişme dönemi geçirmemiş bazı sosyal gruplar için bir «devlet hayatı» dönemi, gerçekten bir imkân ve zarurettir. Bu «statolatry», «devlet hayatının normal bir biçiminden başka birşey değildir. Ve bu, devlet hayatına yükselmeden yaratılması tarihen imkânsız olan bir «sivil toplum» yaratmanın başlangıcıdır». QC II, s. 1020; SPN, s. 268.

dirildi mi, bu hegemonyayı ele geçiriş, işçi sınıfının devlet iktidarını ele geçirip değiştirmeden, sosyalizme 'toplumu yönlendirme' ile sancısız geçiş demek olacaktı: tipik bir Fabianizm fikri. Gramsci kendisi hiç şüphesiz bu sonucu çıkarmamıştır. Fakat bu yorum, metinlerinin dağınıklığında, tamamen indi bir ilave de olmamaktadır.

Komintern Arka Planı

Siyasi geçmişinde reformizme hep cephe almış ve asla kaypaklık göstermemiş bir militan olan Gramsci'nin gerçekten böyle bulanık bir miras bırakması nasıl mümkün oldu? Cevap yazılarının bağlamında aranmalıdır. Lenin'le doğuşundan Gramsci'nin hapsedilmesine kadar III. Enternasyonal'in teori ile pratiği, devletin tahrip ve inşasında şiddetin tarihi zaruretini vurgularla doludur. Burjuva devleti aygıtını silahlı yıktıktan sonra kurulacak proletarya diktatörlüğü Komintern Marksizminin temel taşıydı ve her resmi belgede bıkmadan savunulmuştu. Gramsci bu ilkeleri asla tartışma konusu yapmadı. Aksine, hapiste teorik kâşifliğe başladığında bu yaklaşımı öyle benimsemişti ki anlaşılan, nadiren direkt bahsetti. Bütün zihin enerjisini keşif gerektiren alanlara ayırabilirdi, zira o hususlar artık tekrar düşünülmesi gerekmeyen kazanımlardı. Gelgelelim hapiste berrak kompozisyon imkânı esirgenmişken yeni fikirlerle temalar arama niyeti onu eski doğruları zaman zaman gözden kaçırma ve iki yaka arasındaki ilişkiyi bükülmüş görme veya ihmal etme tehlikesi ile karşı karşıya bıraktı hep. Eserinin asıl odağını oluşturan rıza meselesi bu sürecin kritik noktasıdır. Batıda sermayeye yönelik kurumlaşmış halk rızasının Marksist teori için sorun olduğunu gayet iyi görüyordu. Bu olgu Komintern geleneğinde hep görmezden gelinmişti. Dolayısıyla zihninin bütün yeti-

leriyle ona eğildi. Bunu yaparken sınıflar varoldu-
ça her büyük tarihi dönüşümde toplumsal zorun ka-
çınılmaz rolünü vurgulayan geleneğin klasik aksiyomlarını ne reddi ne de dışlamayı düşündü. Belirttiği gibi, gayesi yeni olguyu anlayarak o geleneği 'tamamlamak'tı.

Çalışma alanının seçimini belirleyen öncüllerle hedefleri Croce yorumlarında yeterince açıktır. Gramsci'nin hapisane programının tamamı için Croce'nin önemi malumdur. Croce'nin tarih incelemeleri hakkındaki sözleri konumuz açısından özellikle anlamlıdır. Croce'yi Avrupa tarihindeki mutabakat ve ahlak unsurlarını tek yanlı yüceltirken askeri ve zorlamalı olanları görmezden geldiği için tekrar tekrar ve açıkça eleştirir. «Yeni çıkan iki eseri **İtalya Tarihi** ile **Avrupa Tarihi**'nde tam da zor, mücadele ve sefalet dönemleri es geçilmiştir. Croce'nin ilkinde 1815 ikincisinde 1871 yılını başlangıç noktası alması tesadüf müdür yoksa eğiliminin sonucu mudur? Başka ifadeyle, çatışan güçlerin oluşup örgütlenip yerleştiği mücadele dönemini bir toplumsal ilişkiler sisteminin çözülüp bir başkasının ateş ve çelikle vücut bulduğu, bir toplumsal ilişkiler sistemi çökerken bir başkasının doğup serpiştiği dönemi dışlayıp, yerine kültürel veya ahlaki-politik serpilme dönemini gayet sakin bütün tarih sayması tesadüf mü?» (88).

Croce'nin idealist tarih yazınındaki siyasi eğilimi özetlerken kullandığı veciz ifadeler Gramsci'nin devrimci Marksizm'in geleneksel ilkelerini nasıl benimsemiş olduğunu gösteriyor. «Ahlaki-siyasi tarih, devletle sivil toplumun gelişim ve ömründe hegemonya, siyasi yönlendirme ve rıza unsurunu izahta indi ve mekanik bir vurgudur» (89). Ama Gramsci, aynı za-

---

88) QC II, s. 1316; QC II, s. 1227; SPN, s. 119.

89) QC II, s. 1222.

manda, 'faaliyet felsefesi'nde zıt yaklaşımda bulunup zor ile devleti fetişleştiren Gentile'ye kıyasla Croce'yi üstün bir düşünür saymıştır. «Gentile'ye göre tarih münhasıran devlet tarihidir. Croce içinse daha ziyade 'ahlaki-politik'tir. Yani Croce sivil toplum ile politik toplum, hegemonya ile diktatörlük arasındaki ayırımı korumak ister; liberal-demokratik bir düzende büyük entellektüeller hegemonya uygular ki bu belirli bir işbirliği ya da faal ve gönüllü onay ile rıza ile mümkündür. Gentile ekonomik-korporatif düzeyi ahlaki düzeyle bir tutar: hegemonya ile diktatörlük birbirinden ayırılmaz ve zor rızadan başka bir şey değildir. Keza politik toplum sivil toplumdaki ayırılmaz; sadece devlet mevcuttur, o da bit-tabii yönetim aygıtı olarak devlet.» (90).

Croce ve Tarihi Maddecilik

Gerçekten, Gramsci'nin Croce'yi teori alanında yüksek bir mevkiye layık görmesi tam da Croce'nin kültürün rolü ile rızanın önemini abartmalı da olsa vurgulamasındandır. Gramsci'ye göre bu vurgular tarihi maddecilikteki hegemonya doktrinine felsefi bir başlangıç veya denklik konumundadır. «Croce'nin düşüncesi en azından basamak olarak takdir edilmelidir, çünkü tarihin gelişmesinde kültürle düşünce olgusunun önemine, büyük aydınların sivil toplumla devletin organik hayatındaki işlevine, somut her tarihi blokun gereken biçiminde hegemonya ile rıza unsurunun işlevine canla başla dikkat çekmiştir» (91). Bu sebeple Gramsci Croce'yi hegemonya fikrini üretme açısından Lenin'le kıyaslayabilmiştir: «Croce'yle aynı dönemde, siyasi örgütlenme ve mücadele alanında, ve de siyasi terminolojide, Mark-

---

90) QC II, s. 691; SPN, s. 271.

91) QC II, s. 1235.

sizmin en büyük çağdaş teorisyeni, çeşitli 'ekonomist' çizgilere karşı, hegemonya doktrinini 'zor aygıtı olarak devlet' teorisini tamamlayıcı olarak ele aldı» (92).

Nihaî değer biçişinde Gramsci Croce'nin 'ahlaki-politik tarılı' karşısında öyle heyecanlıdır ki Marksizmin felsefe olarak çağdaşlaşabilmesi için Croce'yi Marx'ın Hegel'i özümleyip aşması gibi bir hareketle mutlaka eleştirip yapısına maletmesi gerektiğini ileri sürer. Ünlü ifadesiyle: «Bugün Marksizmin ilk teorisyenlerinin Hegel'in felsefesine ilişkin olarak başardığı türden bir indirgemeyi Croce felsefesi için tekrar etmek bizim için şarttır. Bu, Marksizmi gereğince yenileştirmek, pratik hayatta mecburen 'avamlaşmış' anlayışları mücadelenin bugünkü gelişmesinin dayattığı çok daha karmaşık görevleri başarmak için gereken düzeye yükseltmek için tarihen tek verimli yoldur. Protestan Reformasyonu ile Fransız Aydınlanmasının genel (popular) özelliklerine, Yunan kültürüyle İtalyan Rönesansının klasik niteliklerine sahip olacak yeni bütünlüklü (integral) bir kültür yaratmak, Carducci'nin ifadesiyle Maximillien Robespierre ile İmmanuel Kant'ı, siyasetle felsefeyi tek diyalektik birlikte sentez eden ve sadece Fransız veya Alman değil, Avrupalı ve evrensel olan bir kültür yaratmak için Croce'nin felsefesi ile hesaplaşmak şarttır.» (93). Demek ki Gramsci'nin Croce hakkındaki yorumları, Komintern geleneğinin birikimlerini kazanım sayması ile çakışmıştır; nisbeten ihmal edileni incelemiş, ve başta zaafalarını eleştirdiği bir bur-

---

92) QC II, s. 1235. Aynı zamanda bkz.: *Lettera dal Carcere*, s. 616.

93) QC II, s. 1223. Başka yerde Gramsci «Manzoni'den beri en büyük İtalyan nesir yazarı» olarak gördüğü Croce'yi serinkanlılığı bakımından Goethe ile karşılaştırır. *Lettere dal Carcere*, s. 612.

juva geleneğini o alanı ihmal etmediği için abartarak övmüştür.

Croce hakkındaki bu metinlerde görülen muhakeme sürçmesi Gramsci'nin hegemonya teorisini kuşundaki paradoksların sorumlusuydu. Onları anlamak için, Gramsci'nin terimlerinin nesnel mantığını öznel siyasi konumundan bir bütün olarak ayırmak gerekir. Çünkü Gramsci'nin terimlerinin nesnel mantığı siyasi hedefi ile temelden çelişen sonuçlara yol açmıştır, eserinde. Gramsci'nin defterlerinde usulca gelişmiş ayrışma, görüşlerini rahat ifade edememesindedir şüphesiz. Bu anlamda, faşist sansür, tefekkürünü engellemese de, tebdil-i kıyafete zorlamıştır. Gramsci mahpusluğu boyunca Batının gelişkin kapitalist toplumlarında zorlama ile rıza arasındaki ilişkilerle uğraşmıştır. Ama ikisini birden kuşatan bir teori üretmediği için, metinleri zorlama kutbunu ihmal pahasına rıza kutbu yönünde oluşmuştur tedricen. Öyle bir teori için ister parlamenter isterse faşist türünde burjuva iktidarının karmaşık kurum yapılarını doğrudan ve kapsamlı araştırmak lazımdı.

Gramsci'nin eserinde beliren kavram kayması, hapisanedeki ilham kaynağı olan ünlü atasının düşüncesinin önemli bir yanıyla kıyaslanabilir. Zira Gramsci'ye pek çok tema sağlayan Machiavelli, yarı hayvan yarı insan olan Centaur'un bu ikili yapısını, insanların yönetilmesini mümkün kılan zorlama ve rıza melezinin bir sembolü olarak tahlile koyulmuştu. Machiavelli'nin eserinde eğilim tamamen zıt yönde oldu. Görünüşte, 'silah' ve 'yasalar', baskı ve rıza ile ilgilenmiş, yani gerçek söylemi dört nala 'zor' ve 'hile', yani iktidarın sadece hayvani bileşkesine kaymıştır (94). Sonuç, sonraki kuşakların Makyavelizm

---

94) Machiavelli'nin düşüncesinin kayan yapıları ile onların Rönesans İtalya'sının siyasi ortamıyla ilişkisi hakkında

diyeceği baskı retorığıdır. Gramsci Machiavelli'nin Centaur efsanesini araştırmasının sembolü olarak benimsedi: ancak, Machiavelli'de rıza baskı içinde yok olmuş, Gramsci'de ise aksine baskıyı gitgide örtmüştür. Prens ile Modern Prens bu anlamda birbirinin çarpık aynalarıdır. İkisinin başarısızlıkları arasında zıt ve gizli bir tekabüliyet vardır.

---

bir tahlil için bkz.: **Lineages of the Absolute State**, s. 163-68. Gramsci'nin siyaset teorisinin ikili niteliği, doğrudan doğruya Machiavelli'den gelir. Ona göre «silahlar» ve «hukuk», doğal olarak iktidarın en mükemmel biçimleridir - Avrupa'da iktisat teorisinin doğuşundan iki asır, tarihî maddeciliğin doğuşundan üç asır önce. Gramsci'nin iradeci Rönesans kategorilerine dönüşü ekonomik zorlamalar sorununu ihmale neden olmuştur.

III. DOĞU-BATI MUKAYESESİ

Şimdi, başladığımız yere, **Hapishane Defterleri**'ndeki Doğu ile Batı arasındaki ünlü karşılaştırmaya dönebiliriz. Gramsci ikisi arasındaki zıtlığı devletle sivil toplumun bunlarda işgal ettiği mevkiler açısından tanımlar. Rusya'da sivil toplum 'filizsi ve peltemsi', oysa devlet 'her şey' idi. Batıda ise, aksine, sadece bir 'dış hendek'ten ibaretti; sivil toplum karmaşık yapısı ile devleti yıkabilecek siyasi veya ekonomik buhranlara dayanıklı güçlü bir kale ve istihkam sistemi durumundaydı. Sosyalist bir devrim için Rusya ile Batı arasındaki stratejik farkları tesbite yönelik bu metinler Gramsci'yi çağdaşlarından ayırır. Ekim Devrimi'nden hemen sonra Batı ve Orta Avrupa'da mücadele etmek zorunda oldukları yerel şartların Rusya'dakilerden çok farklı olduğunu his ve telaffuz eden pek çok sosyalist çıkmıştı (95). Ancak hiçbirisi devrin Avrupa İşçi sınıfının tarihi tecrübesindeki kader belirleyici uzaklaşmanın tutarlı tahlilini veya ciddi bir izahını yapmamıştı. Yirmiler sona ererken, Rusya ile Batı arasındaki zıtlık sorunu Marksist tartışmalarda adeta yer almaz olmuştu. Ko-

---

95) Diğerleri arasında örnek olan Lukacs ve Gorter'dir.

mintern'in Stalinizasyonu ve Leninizm olarak sunulan şeyin resmen kurumlaşması ile SSCB devrimci teori ve pratik için bütün Avrupa militanlarına zaruri ve tartışmasız numune olmuştur. Otuzların yenilgi ortamında, Rus tecrübesini Batı'da tekrarlayıverme hedefini ısrarla sorgulayıp Batı'nın özelliğini anlamaya çalışan tek Marksist Gramsci'ydi. Bugüne kadar Avrupa işçi hareketindeki hiçbir düşünür Batıdaki bir sosyalist devrimin özelliği sorunuyla Gramsci kadar derinden veya temelden meşgul olmamıştır.

Bununla birlikte, araştırmasının bütün yoğunluğuyla orijinalliğine rağmen Gramsci sonuç olarak Doğu ile Batı arasındaki farkın yeterli bir Marksist yorumuna asla ulaşamamıştır. Batı ile Doğu arasında pusuladaki gibi bir kutupluluk imajı neticede tuzak olup çıkmıştır. Zira basit bir coğrafi zıtlık, tanım gereği, iki terimin sorunsuz kıyaslanabilirliği demektir. Ne var ki toplum yapısına aktarıldığında tartışmasız geçilemeyecek bir şey ima edilmiş olur: İkisinin **tarihen** pürüzsüz kıyaslanabilirliği. Başka ifadeyle Batıyla Doğu terimleri ayırımının iki tarafındaki toplum yapılarının **aynı zaman çizgisinde** olduğunu varsayar ki bundan dolayı ortak bir kategorinin çeşitleri olarak birbirini aleyhine yorumlanabilirler. Gramsci'nin defterlerindeki ana metinlerin altında yatan işte bu telaffuz edilmemiş varsayımdır. Rusya'yla Batı Avrupa arasında kurduğu bütün zıtlık bu iki bölgedeki devlet-sivil toplum ilişkilerinin farklılığı ile sınırlıdır. İncelenmemiş öncül, devletin her ikisinde de aynı **tip nesne** olduğuydu. Ama sorgulanması gereken tam da bu 'doğal' varsayımdı.

Zira Batı'yla Doğu arasında Gramsci'nin peşinde olduğu türden basit bir ayırma elverecek bir ön birlik olmamıştı. II. Nikola Çarlığı niteliği ve yapısı itibariyle Batılı konumdaşları olan Fransa, İngiltere, İspanya veya İsveç mutlak monarşilerinin asırlar ön-

ce sona erdiği 'doğulu' bir çeşit feodal devletti (96). Dolayısıyla, Rusya'yla Batı'yı tarihî dönemlerin farklılığını belirtmeden mukayese olsa olsa mantık dışı bir muhakeme idi. Avrupa feodalizminin dengesiz gelişmesini idrak, ilk sosyalist devrimle yıkılan Çarlık devletini Marksist bir tanıma kavuşturmak için şarttı. Çünkü yalnız öyle bir araştırma sosyalist militanların Rus aristokrasisi ile Batı'da karşı karşıya oldukları (ve teorik kavramının ayrı oluşturulması gereken) kapitalist devlet arasındaki büyük uçurumu görmesini sağlayacak teorik mutlakiyet kavramını kazandıracaktı.

Batı'daki Burjuva İktidarı

Son halkaları ancak ondokuzuncu yüzyıl sonlarında oluşan karmaşık burjuva devrimleri zincirinden sonra Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'da tedricen belirmiş temsili devlet, Bolşevik Devrimi olduğunda Marksistler için halâ layıkıyla işlenmemiş bir siyasi konu idi. Üçüncü Enternasyonal'in ilk yıllarında Ekim Devrimi'nin ışıltısı Rusya dışındaki birçok devrimciyi kendi ülkelerindeki düşmanın tabiatını araştırmak hususunda körleştirmişti. Zihni berrak kalanlar ilkin Doğu ile Batı arasındaki farkı düşünüp hem Rus Devrimi'nin davasına sadık kaldı, hem de kendi iç gerçeklerine adapte olmaya çalıştı. Direniş kısa sürdü. Tek Gramsci, Komintern'den tecritte, hapisanede, eşsiz bir cesaretle bu yola yeniden koyuldu, meseleye sahip çıktı. Ama terimlerin eş zamanlı sayılması, fark muammasının çözümsüz kalmasına neden oldu. Rusya'yla Batı'daki iktidar yapıları ve devlet biçimlerini bilimsel ve mukayeseli tahlil edememe başarısızlığına uğrayan sırf

---

96) Uzun boylu bir tartışma için bkz.: *Lineages of the Absolutist State*, s. 345-60.

Gramsci değildi. Hiçbir Bolşevik lider de bu konuda kapsamlı ve tutarlı bir teori geliştiremedi. Çarlıkla Batı devletleri arasındaki asıl farkı, iki tarafın militanları da karşı uçlarda yoğunlaşmakla gözden kaçırdı. Lenin, Çarlığın sınıf karakteri konusunda asla yanılmayıp Menşevik muhaliflerine karşı mutlakiyetin feodal bir devlet aygıtı olduğunda daima ısrar etti (97). Ama Batı'nın parlamentolu devletleri ile Doğu'nun otokrat devleti arasındaki farkları hiç ele almadı. Yazılarının hiçbir yerinde burjuva demokrasisi hakkında doğrudan bir teori yoktur. Gramsci'ye gelince: Batılı kapitalist devletteki yeniliğin Marksist tahlil için konu ve Marksist strateji önünde engel olduğunu gayet iyi görüyordu. Temsil kurumlarının bu yeni tip devletin normal işleyişindeki tamamlayıcı rolünü de. Gelgelelim kıyasladığı Rus Mutlakiyetinin feodal bir devlet — apayrı bir düzenin siyasi aygıtı — olduğunu asla algılamadı. Devrimci sosyalizm böylece bu iki yaklaşım arasında kalan ıssız alanda Avrupa'daki geleceği için hayati olan teorik buluşmayı kaçırdı.

Coğrafi birlik — ayrılık yaklaşımının örttüğü tarihi farkı kavrayamaması, Gramsci'nin Batı'daki burjuva iktidarı teorisinde kesin izler bıraktı. Gördüğümüz gibi bu iktidarın ikili karakterinin daima farkındaydı, ama sağlam bir formülüne hiç ulaşamadı. Neticede Doğu ile Batı ayırımı hakkındaki pasajlarının hepsi de aynı kusurdan muzdariptir; hepsinin nihai mantığı, dönüp dolaşıp Doğu'daki 'dikta-törlük' (baskı) ile Batı'daki «hegemonya» (rıza) arasında basit bir zıtlık şemasına varma eğilimindedir: Çarlığa karşı parlamentarizm. Çarlık Rusyası'nda, sivil topluma hiçbir özerklik bırakmamış bir devlette 'ne yasal siyaset özgürlüğü ne de din özgürlüğü' var-

---

97) Lenin, Collected Works, Vol. 17, s. 114-15, 146, 153, 187, 233-41; Vol. 18, s. 70-77; Vol. 24, s. 44, 57.

dı (98). Buna karşılık Fransa Cumhuriyeti'nde 'parlamento rejimi, sürekli örgütlü rızaya dayanan bir yönetimle şehirli sınıfın bütün nüfus üzerinde' sürekli hegemonyasını kurmuştur. Burada «onay örgütleme özel girişimlere bırakılmış olup bu yüzden manevî veya ahlaki karakterdedir. Şu veya bu şekilde gönüllüdür, zira.» (99). Gramsci'nin karşı karşıya koyuşundaki zaaf, Rus toplum yapısındaki Çarlık devletinin Rus toplumundaki ideolojik önemini abartması değildi. Kaldı ki Rus devleti Gramsci'nin sandığı kadar «her şeye» hakim olacak kadar mutlak olmasa da çağdaşı Batı devletlerinden çok daha kapsamlıydı. Zaafı, orduyla polisin yani zorlama aygıtının özgüllüğü ile sağlamlığını ve onun Batılı devlette seçimle parlamentodan oluşan temsil aygıtı ile olan işlevsel ilişkisinin önemini azımsamış olmasıydı.

Bordiga'nın Formülasyonu

Tuhaftır ki eziyetli yirmilerde Batı ile Doğu arasındaki farkın asıl niteliğini formülleştiren Gramsci değil, yoldaşı ve muhalifi Amadeo Bordiga olmuştur. Siyasî pratiğe yönelik ikna edici bir teori kuramamasına rağmen, Şubat-Mart 1926'da Komintern Yürütme Komitesi Altıncı Birleşik Oturumu'nda, partisinde şüpheli gözlerle tecrit edilmiş olan Bordiga Stalin ve Buharin'le son defa çatıştı. Oturumdaki övgüye değer konuşmasında şöyle dedi: «Enternasyonal'de devrim zaferi kazanmış yalnızca bir parti var: Bolşevik Partisi. Rus Partisini başarıya götürmüş olan yolu takip etmemiz gerektiği söyleniyor, bu yüzden. Tamamen doğru, ama yetersiz. Gerçek şu ki Rus partisi daha burjuva liberal devrim yaşamamış ve feodal aristokrasinin kapitalist burjuvazi tarafından daha yenilmediği bir ülkede, özel şartlarda mücadele etmiştir. Feodal aristokrasinin düşüşü

---

98) QC III, s. 1666.

99) QC III, s. 1636; SPN, s. 80 n.

ile işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi arasında proletaryanın diğer ülkelerde başarmak zorunda olduğu gelişmeyle kıyas edilmeyecek kadar kısa süre geçmiştir. Çünkü Çarlık feodal aygıtının yıkıntıları üzerinde bir burjuva devlet aygıtını inşa için hiç zaman kalmamıştı. Rusya'daki gelişme pek çok yıldır meycut ve kendini savunabilecek liberal parlamenter kapitalist devleti proletaryanın nasıl yıkabileceği konusunda tecrübe teşkil etmiyor. Bir yandan proletaryayı ideolojikman yönlendirip yozlaştırma araçlarına sahip öte yandan da silahlı mücadele alanında kendini Çarlık aristokrasiden çok daha iyi savunabilecek olan modern burjuva demokrasisi devletine nasıl saldıracağımızı bilmek zorundayız. Rusya Komünist Partisi'nin tarihinde böyle bir soruna hiç rastlanmamıştır (100).

Burada, Rusya'yla Batı arasındaki gerçek fark açık seçik belirir: burjuva demokrasisine karşı feodal aristokrasi. Bordiga'nın formülasyonunun isabeti, kapitalist devletin temel ikili karakterini kavramayı mümkün kılar: Çarlık devletinden güçlüydü, çünkü yalnızca kitlelerin rızasına değil, daha üstün baskı aygıtlarına da dayanıyordu. Yani, devletin Gramsci'nin iktidar yapısındaki yerini belirleyen sadece 'kapsamı' değil, etkililiğidir de. Her modern sermaye devletinin baskı aygıtları iki nedenden ötürü Çarlık aygıtlarından üstündür. Bir kere, Batılı toplumsal formasyonlar sanayice çok daha gelişmiş olup bu teknoloji şiddet aygıtlarında yansır. İkincisi kitleler bu devlete onu yönettikleri zannıyla tipik bir

---

100) Protokoll der Erweiterten Exekutive der Kommunistischen Internationale, Februar-Marz 1926, Hamburg 1926, s. 126. Bu konuşmanın Fransızca baskısı Correspondance Internationale'de çok kısaltılmıştır. Bordiga, o tarihte III. Enternasyonal'de demagojik işçilik ile örgütsel engizisyonu açıkça suçlamıştır.

güven duyar. Bundan dolayı polisle askeri birlikler halk nazarında çöküş dönemindeki Çarlığın baskı aygıtından çok daha meşrudur ve bu meşruluk disiplini sadakatte görülür. Hesap sorulamaz bir otokratın değil, seçilmiş bir meclisin yasal hizmetkârlarıdır. Batı'daki sermaye devletinin gücünün anahtarları bu kaynaşmış üstünlükte bulunur.

IV. MEVZİ SAVAŞI STRATEJİSİ

Sonuç olarak, Gramsci'nin strateji doktrinine, başka ifadeyle Batı burjuva yönetiminin tabiatını teorik tahlilden türettiği politik bakış açılarına şimdi bir daha bakabiliriz. Hapiste çizmeye çalıştığı sermaye hegemonyası haritasından işçi sınıfı için çıkarılan dersler neydi? Burjuva devleti sorununun Batılı bir proleter devrimi stratejisi için taşıdığı siyasi önem neydi? Teorisyen ve militan olarak Gramsci bu iki soruyu asla ayırmadı. Batı'da başarı kazanmak için getirdiği öneri daha önce gördüğümüz gibi 'mevzi savaşı' idi. Bu formülün asıl anlam ve etkisi neydi?

Gramsci'nin strateji teorisini anlamak için, Avrupa işçi sınıfı hareketindeki orijinal bir tartışmaya göz atmak gerekiyor. Gramsci'nin teorisi örtük bir tepkiydi ona. Rus devriminin zaferi ve orta Avrupa'da Hohenzollern'le Habsburg imparatorluklarının çöküşü ile, Alman komünizminin başlıca teorisyenleri, I. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde dünyanın tarihi sosyalizm çağına kesinlikle girdiği ve proletaryanın her emperyalist ülkede iktidara gelmesinin gündemde olduğu görüşüne vardı. Bu inanç en tam ve güçlü

ifadesini devrin sürgündeki Macar Komünist Partisi ileri gelenlerinden Georg Lukacs'ın yazılarında buldu. Viyana'da Almanca yayınlanan **Kommunismus** dergisinde yazan Lukacs'a göre, proleter devriminin «artık ölüm buhranında» olan kapitalizmin genel gelişme aşamasıyla belirlenen «evrensel bir güncelliği» vardı. «Devrim artık işçi sınıfının kendini kurtarması hedefi olarak dünya tarihinin ufkunda olmakla kalmıyor, dar anlamıyla da güncelleşmiş olarak gündeminde yer alıyor... Devrimin güncelliği bütün çağın temel özelliğidir» (101). Tarihi dönemle tarihi konjonktür teorik kavramlarının böylece kaynaşması —karışması— Lukacs'la AKP içindeki Thalheimer ve Frölich gibi önde gelen meslekdaşlarının dönemin devrim karakterini soyut bir vurguyla ileri sürerken bir devrim durumu için somut önkoşullar sorununu tamamen ihmal etmesine yol açtı. Bu öncülden hareketle yeni bir pratik taktiği ileri sürdüler: sermaye devletine karşı **Teilaktion**, yani 'kısmi' silahlı eylem.

'Teilaktionen' (Kısmî Eylemler)

II. Enternasyonal saflarında Bernstein'la kafa-darları kapitalizmin parlamento reformları ile 'peyderpey' ıslah edilebileceği ve tedrici evrimin sosyalizmin çatışmasız tamamlanmasına yol açabileceği kanısındaydı. Sermaye devletinin iç birliğinin, sınıf karakterini yavaş yavaş değiştiren kısmî tedbirlerle bölünebileceği veya kazanılabileceği hayali, reformizmin geleneksel bir ilkesiydi. Buna karşılık III. Enternasyonal'de aynı temel hatanın **maceracı** bir çeşidi ortaya çıktı. 1920-21'de Thalheimer, Frölich, Lukacs ve başkaları burjuva devletine karşı, hacim olarak sınırlı ama sabit bir tempoda bir dizi silahlı hücum şeklindeki **putschist** 'kısmî eylemleri' teorikleş-

---

101) Georg Lukacs, **Lenin**, London, 1970, s. 12.

tirdi. **Kommunismus**'daki ifadeyle: «Devrimin haldeki döneminin başlıca özelliği şudur ki, şimdi biz, nihai muharebenin ekonomik olanlar dahil her türlü aracıyla, özellikle de 'silahlı ayaklanma' araçlarıyla kısmi muharebeler bile vermek durumundayız» (102).

Böylece ünlü 'devrimci hücum' teorisi yaratılmış oldu. Dönemin devrimci olması nedeniyle tek doğru strateji, sermaye devletine karşı bir dizi düzenli silahlı darbe halinde yükseltilecek hücum stratejisiydi. Bunlar işçi sınıfı devrim havasında olmasa da yapılmalıydı: proletaryayı reformizm uyuşukluğundan 'uyandırmaya' yarayacaklardı. Bu maceraları haklı gösterme çabasında en incelikli yazan Lukacs oldu. Kısmi eylemler Komünist Partisi'nin devlet iktidarını ele geçirmek için «örgütsel tedbirler olmaktan ziyade, proletaryanın ideolojik buhranı ve Menşevik uyuşukluğu ile devrimci gelişmedeki durgunluğu bertaraf etmek için AKP'nin özerk ve aktif girişimleri» idi. (103). Lukacs'a göre **Teilaktion**'un seçiliş sebebi nesnel amaçları değil, işçi sınıfının bilincinde öznel etkiler bırakmaktı. «Devrim hareketinin durgunlaşması istenmiyorsa AKP'nin hücumu kalkması şarttır. Hücum şu demektir: proleter kitleleri ataletten uyandırmak, eylem aracılığıyla onları Menşevik liderlikten çekip almak (yani sadece ideolojikman değil örgütsel olarak da davranmak) ve böylece proletaryanın ideolojik buhranının düğümünü eylem kılıcıyla kesme amacıyla partinin doğru zamanda doğru sloganla bağımsız eylemi» (104).

---

102) «Der Krise der Kommunistischen Internationale und der Dritte Kongress», **Kommunismus** yazı kurulunca yayımlanmıştır, 15 June 1921, s. 691.

103) «Spontaneität der Massen, Aktivität der Partei», **Die Internationale**, III 8, 1921, s. 213-14. İngilizce metin için bkz., Georg Lukacs, **Political Writings 1919-1929**, London, 1972, s. 102.

104) «Spontaneität der Massen, Aktivität der Partei», s. 215; **Political Writings**, s. 104.

Bu beyanatların kaderi kısa süre sonra bizzat olayların dersleriyle belirlendi. Sermaye devleti iktidarının iç bütünlüğünün kökten yanlış anlaşılması ve ona karşı her ayaklanmanın ancak ya hep ya hiç mantıklı (karakterli) olabileceği durumda Orta Almanya'da elbette felaket getirdi. Mart 1921'de AKP, polisin Mansfeld-Merseburg bölgesini tedbir olarak işgaline karşı kötü hazırlanmış bir ayaklanma tuzağına düşerek Prusya eyaleti hükümetine karşı çok övülen saldırıya başladı. İşçi sınıfının kendiliğinden hiçbir direnme göstermemesi üzerine AKP umutsuzca polis bombardımanı gibi görülecek dinamitleme eylemlerine başvurdu; bunu fabrika işgaliyle sokak çatışmaları izledi. Her türlü disiplinden yoksun dolaşan gerilla birlikleri taşrada anarşik çapulculuğa kalktı. Orta Almanya'da bir hafta boyunca AKP militanları ile onları ezmek için harekete geçirilmiş polis ve Reichswehr birlikleri arasında yoğun çatışmalar oldu. Sonuç şaşkırtıcı değildi. Alman proletaryasının öbür kesimlerinden tecrit ve eylemin keyfi karakteri ile yerinden olup, şaşkınlığa düşen öncü, kat kat güçlü Reichswehr birliklerinin Marseburg-Halle bölgesinde toplanmasını takiben toparlanıp bütün kudretiyle dikilmiş bir orduyla çatışmaya itildi, ezildi. Mart eylemini tahripkâr bir baskı dalgası izledi.

4000 militan hapse mahkum edildi ve AKP Prusya Saksonyası'nda susturuldu. Yalnızca devlet iktidarı hedefine ulaşılmamakla kalmadı, hem Alman işçi sınıfı hem de AKP üzerinde bırakılan (olumsuz) öznel etki de felaketli oldu. Mart eylemi proletaryayı 'Menşevik uyuşukluktan' kurtarmak bir yana, moral bozukluğuyla hayal kırıklığına yol açtı. Öncü Merseburg maden bölgesi apolitik ve geri konuma düştü. Daha da kötüsü, AKP ondan sonra Alman proletaryasının geniş kesimlerinin güvenini asla tam kazanamadı. Mart saldırısından önce üye sayısı 350 000 idi; faciadan birkaç hafta sonra üyelerinin yarısını

kaybetmişti. Weimer Cumhuriyeti'nde benzer bir güce bir daha hiç ulaşamadı.

AKP maceracılığı 1921'de Komintern'in III. Dünya Kongresinde mahkum edildi. Lenin, AKP'ye, eylemi haklı çıkarma çabasını şiddetle eleştirdiği ünlü mektubu yazdı. Troçki **Teilaktion** teorisinin tamamını yerinde ve sert eleştirdi: «Tamamen mekanik bir proleter devrimi anlayışı —ki sırf kapitalist ekonominin çürümeye devam ettiği olgusundan türetilmiştir— bir grup yoldaşı baştan aşağı yanlış teoriler kurmaya götürmüştür: proletaryayı engelleyen 'evrensel pasiflik duvarını' kahramanlığıyla yıkacak bir azınlık girişimi şeklindeki yanlış teoriyi; proletarya öncüsünün 'yeni bir' mücadele biçimi olarak yürütüleceği kesintisiz hücum şeklindeki yanlış teoriyi; silahlı ayaklanma gibi yöntemlerle verilecek kısmi muharebeler şeklindeki yanlış teoriyi. Bunu en açık savunan, Viyana'da çıkan **Kommunismus**'tur. Kesinlikle açıktır ki, bu tip taktik teorilerinin doğrudan doğruya burjuvazinin askerî-politik liderleriyle stratejilerinin elinde oyuncak olması demektir» (105). Leninle Troçki, birlikte, Komünist Enternasyonal'in III. Kongresinde **Teilaktion** teorisine ve Komintern tarafından resmen kınanan Alman muhalefetine karşı kararlı bir mücadele verdi.

Gramsci'nin Düzeltmesi

Gramsci daha sonra Batı devrimi stratejisinin özelliğini bir 'mevzi savaşı' olarak tanımladığında böyle bir geçmiş vardı. Gramsci'nin varsayımı, 'manevra savaşı' saydığı Mart eyleminin başarısızlığından sonra gerekli gördüğü siyasî düzeltme gayretine bağlıydı. İkisini tarihlendirişi kesin ve sarihdir:

---

105) Trotsky, «The Main Lessons of the Third Congress», **The First Five Years of the Communist International**, I, New York, 1945, s. 295-96.

«Bu dönemde, manevra savaşı siyasette 1917 Mart'ıyla 1921 Mart'ı arasında manevra savaşı, ondan sonra mevzi savaşı oldu» (106). Hatırlanacağı gibi, manevra ile mevzi savaşı arasındaki fark, benzetme ile I. Dünya Savaşı'ndan türetilmiştir. Rusya'da devrim devlete karşı hızlı, hareketli, yorma manevraları yapabilir, ve büyük bir hızla devirebilirken, sanayileşmiş Batı'da böyle ayaklanmacı taktikler Galiçya'da Çar ordusunun uğradığı yenilgiye benzer sonuçlanırdı. «Bana öyle geliyor ki, Lenin 1917'de Doğuda muzafferane uygulanmış manevra savaşından Batıda—ki orada, Krasnov'un gözlemlediği gibi ordular sonsuz miktarda mühimmatı çabucak biriktirebilir ve toplumsal formasyonlar ağır silahlı istihkamlar olmaya halâ kendi başlarına muktedirdir— tek mümkün biçimi mevzi savaşa doğru bir değişikliğin zaruretini anlamıştı. Bana göre «Birleşik Cephe» formülünden kasıt budur» (107).

Gramsci'nin 'Birleşik Cephe'yi 'mevzi savaşı' ile şaşırtıcı gelebilecek şekilde aynı şey saymasının nedeni şimdi hemen berraklaşır. Çünkü AKP'nin savunduğu 'saldırı teorisi' ('manevra savaşı') III. Dünya Kongresi'nde mahkum edilmesinden sonra Birleşik Cephe, Komintern tarafından kabul edilen politik çiziydi. Birleşik Cephe'nin stratejik amacı, sabırlı örgütlenme ve ustaca ajitasyon ile Batıdaki kitleleri devrimci Marksizme kazandırmaktı. Komintern'in 1921 Kongresi'nin kapanışında «Kitlelere!» sloganını atan Lenin, Rusya'ya benzemeyen Batı Avrupa ülkeleri için farklı strateji geliştirmenin önemini vurguladı. İtalyan Komünist Partisi'nin temsilcisi Terracini'ye cevabenki 1 Temmuz konuşmasını tam da bu konuya hasretmişti Lenin: «Biz Rusya'da yalnızca işçi sınıfının inkâr edilemez çoğunluğunun (1917 seçimin-

---

106) QC II, s. 1229; SPN, s. 120.

107) QC II, s. 866; SPN, s. 237.

de işçi sınıfının büyük çoğunluğu Menşeviklere karşı bizimle idi) bizim safımızda olduğu için değil, aynı zamanda iktidarı ele geçirmemizden hemen sonra ordunun yarısı, birkaç hafta zarfında da köylülerin onda dokuzu bizim tarafımıza geçtiği için muzaffer olduk; kendi tarım programımızı değil, Sosyalist Devrimcilerinkini alıp yürürlüğe koyduğumuz için muzaffer olduk. Zaferimiz, Sosyalist Devrimcilerin programını uygulamamızda yatar. Zaferin kolay olması ondandır. Batıda sizin bu sürecin tekrarıyla ilgili hayaller beslemeniz mümkün mü? Gülünç olur! Ekonomik şartları karşılaştırmın yeter!... Biz Rusya'da küçük bir partiydik, fakat bütün ülkede işçi köylü sovyetlerinin temsilcilerinin çoğu bizdendi. Siz öyle desteğe sahip misiniz? Hemen hemen 10 milyona yaklaşan ordunun yarısı bizleydi. Siz ordunun yarısına gerçekten sahip misiniz? Öyle bir ülke gösterin bana!... Avrupa'da birkaç haftada köylülüğün çoğunluğunu kazanabileceğiniz bir ülke gösterebilir misiniz? Belki İtalya? (Gülüşme)» (108).

Bundan sonra Lenin Batı'da iktidara gelme teşebbüsünün başarılı olabilmesi için kitleleri önceden kazanmanın şart olduğunu vurgulamıştır. Bu geniş bir siyasi parti şart demek değildir; ama devrim ancak kitlelerin bizzat kendileri tarafından ve kitlelerle yapılabilir demektir. Öncü, kitlelere hedefi benimsetmek için, ikna için, çetin bir hazırlık devresi geçirmelidir. «Devrimin küçük bir parti tarafından başlatılıp muzaffer olunabileceğini inkâr etmiyorum elbette. Ama kitleleri safımıza kazandıracak yöntemleri bilmek zorundayız... Mutlak çoğunluk hep şart değildir; ama zafer ile iktidarı elde tutmak için esas olan sadece işçi sınıfının —Batı Avrupa anlamında, yani sanayi proletaryası anlamında kullanıyorum işçi sınıfı terimini— değil, çalışan ve sömürülen nüfusun

---

108) Lenin ,Collected Works, Vol. 32, s. 474-75, 471, 474.

çoğunluğunu da kazanabilmek gerekir. Bunu düşün-
dünüz mü?» (109).

Bu bakımdan, 1921'de Lenin'in Birleşik Cephe po-
litikasını Batı Avrupa'da devrim stratejisinin özel so-
runlarına cevap için formülleştirdiğini düşünmekte
hakkıdır Gramsci. Zamanında, tabii, Gramsci İKP'nin
hemen hemen bütün liderleriyle birlikte İtalya için
Birleşik Cephe fikrini inatla reddetmiş, böylece de fa-
şizmin bölünmüş işçi sınıfı karşısında zafer kazan-
masını maddeten kolaylaştırmıştı. 1921'den 1924'e ka-
dar Komintern İtalya'da İKP Maksimalistlerine* yö-
nelik Birleşik Cephe taktikleri uygulamasını cidden
sürdürmeye çalıştığı zaman, hem Bordiga hem de
Gramsci karşı çıkmıştı. 1924'te parti liderliğini üstle-
nip Enternasyonal'e bağlılık politikasını benimsedi-
ğinde ise faşizm çoktan yerleşmiş, karakteri kökten
değişmiş olan Komintern de Birleşik Cephe taktikle-
rinden büyük ölçüde vazgeçmişti. Böylece, otuzlarda
Hapishane Defterleri'nde 'Birleşik Cephe' kavramın-
daki ısrarı, siyasi geçmişin tekrarı değil, aksine geç-
mişten bilinçli bir kopuştu.

Üçüncü Dönem Karşısında Birleşik Cephe

Gramsci'nin mahpusluğu sırasında yazdığı stra-
tejik metinlerin karakteri ile yönünü esas olarak be-
lirleyen, Komünist Enternasyonal'in o günkü duru-
muydu. 1928'de Komintern'in ünlü üçüncü dönemi
başlamıştı. Komintern'in varsayımı, dünya kapitaliz-
minin pek yakında felaketli bir buhrana gireceği idi
ki bu 1929 Büyük Buhranı ile doğrulanmıştır denebi-
lir. Aksiyomları arasında faşizm ile sosyal demokra-
sinin aynı olduğu, burjuva demokrasinin polis dik-
tatorlüğünden farksızlığı, sendikaların harekete geç-

---

109 İbid., s. 476.

*) Bolşevizm İtalyanca'ya bir çeviri hatası olarak Maksima-
lizm olarak çevrilmişti. (y.n.)

mesi zarureti, inatçı işçilerle işçi yöneticilerine karşı fiziki mücadele görevi vardı. Bu, 'sosyal faşizm', 'bağımsız sendikalar' ve 'sokakları kazanma' dönemi idi. Sol sosyal demokratların işçi sınıfının en tehlikeli düşmanı ilan edildiği, ve Nazilerin iktidara gelmesinin sınıf mücadelesini berraklaştıracağı gerekçeyle memnuniyetle karşılandığı dönem. O yıllarda Komintern öyle çılgın bir aşırı-sol yola girmişti ki, Mart eylemleri partizanları akli başı yerinde, durmuş oturmuş kişiler gibi kalır, o yolun yanında. İtalya'da Mussolini kudretinin zirvesindeyken sürgündeki İKP devrim durumu bulunduğunu söyleyip proletarya diktatörlüğünü mücadelenin tek makul ve en yakın hedefi ilan etti. Sürgünde beraber yaşadıkları sosyalistler —İster Maksimalist, isterse reformist olsun— faşizmin ajanı olmakla suçlandı. Akın akın ülkeye gönderilen kadrolar gizli polis tarafından yakalanıp tutuklanırken, yurt dışındaki resmi parti propagandası başarılarından dem vuruyordu.

Bu dönümlere felakete gidiş karşısında Gramsci, partisinin resmi tavırlarını reddetti ve başka strateji ararken Birleşik Cephe'yi hatırladı. Nedenini görmek kolay, şimdi: on yıl önce Birleşik Cephe, Üçüncü Dönem'in aşırılıklarını haber vermiş (ama daha az sivrili) maceracı sapmalara karşı zekice bir cevaptı. Bu suretle Birleşik Cephe, otuzların başının korkunç konjonktüründe Gramsci için yeni bir geçerlilik kazanmıştı. Onu anlamasına yardım edenin aslında Üçüncü Dönemin deliliği olduğunu söyleyebiliriz. Böylece Hapishane Defterleri'ndeki Birleşik Cephe ısrarı açık bir anlama sahiptir. Resmi iddiaların aksine, İtalyan kitlelerinin sosyal demokrat veya burjuva demokratik hayallerden kurtulmadığı, faşizme karşı devrimci bir mayalanmada bulunmadığı, ve proletarya diktatörlüğü için hemen harekete geçirmenin mümkün olmadığı anlamına. Ayrıca aynı kitlelerin faşizmle mücadeleye kazanılması gereğinde,

işçi sınıfı birliğinin komünist ve sosyal demokratlar arasında eylem birliğiyle sağlanabileceğinde, ve de parlamentarizmin yeniden kurulması hep muhtemel olacağından faşizmin düşüşünün otomatikman sosyalizmin zaferine yol açmayacağına ısrar etmektir. Başka deyişle, Birleşik Cephe, iktidara geçme gündeme getirilmeden önce sekterizme düşmeden kitleler arasında derin ve ciddi bir ideolojik-politik çalışma yapmanın şart olduğunu belirtmiştir.

Öte yandan, Gramsci'nin hapiste yeni bir stratejiye yönelişi İtalya'da faşizme direnişin dönemsel dayatmalarını aşmıştır. Bu yıllarda siyasi düşünüşünün coğrafi ufku İtalya'yla sınırlı olmayıp bütün Avrupa'ydı. Keza atıfta bulunduğu zaman dilimi sadece karanlık otuzlar değil, 1921'den itibaren bütün savaş sonrası dönemdi. Teorikleştirmeye çalıştığı siyasi yaklaşımın önemli farkını ifade etmek için Gramsci, 'mevzi savaşı' ilkesini oluşturdu. Sosyalist mücadelesinin bütün bir çağı ve bütün bir alanı için geçerli 'mevzi savaşı' kavramı, böylece vaktiyle Komintern'in savunduğu Birleşik Cephe taktiğinden çok daha geniş bir yankı yarattı. Ama tehlikeli mevkiye düşmesi, daha üstün bir stratejik çözüm arayan Gramsci'nin düşünüşündeki bu hassas dönüm noktasında oldu.

Kautsky ve 'Yıpratma Stratejisi'

Zira, Gramsci'nin fark etmediği bir selefi vardı. 1910'da Rosa Luxemburg ile ünlü bir tartışmasında Karl Kautsky, Alman işçi sınıfının sermayeye karşı mücadelesinde bir **Ermattungstrategie** ('yıpratma stratejisi') benimsemesini savunmuştu. Bunu, **Niederwerfungstrategie** ('devirme stratejisi') dediği yaklaşımın tam karşısına koymuştu. Bu terimleri Kautsky kendisi bulmamıştı. Wilhelm Almanya'sında akademisyenlerle askerlerin askeri tarih tartışmasının terminolojisinden almıştı. **Ermattungstrategie** ile Nie-

derwerfungstrategie arasındaki zıtlığın mucidi devrin en orijinal askeri tarihçisi Hans Delbrück idi. Delbrück, iki tip savaş teorisini ilk defa 1881'de Berlin Üniversitesi'ndeki bir açılış konferansında II. Frederick ile Napolyon seferlerini karşılaştırmasında getirdi. İlki, eski Avrupa rejimlerinin uzatmalı yıpratma stratejisinin örneği, ikincisi ise modern çağın kitlevi kamu ordularının yürüttüğü hızlı çökertme stratejisinin nüvesi idi (110). Delbrück'ün, Frederick savaşlarını böyle değerlendirmesinin Prusya akademi çevrelerinde küfür gibi gelip şiddetle karşı çıkılan iki strateji teorisi, eski çağdan yirminci yüzyıla kadar askeri teori ile pratiğin evrimini konu alan anıtsal **Geschichte der Kriegeskunst im Rahmen der Politischen Geschichte** adlı eserinde toplanacak bir dizi yazıda geliştirilmiştir (111). Bu eserin her bir cildi Alman genel kurmayında ve Alman sosyal demokrasisi saflarında titizlikle incelenmiştir. Genelkurmay Başkanı Schlieffen, askeri tatbikatları Delbrück'ün kategorilerini dikkate alıp kılı kırk yarararak hazırlamıştır. (Sonuç olarak, Fransa'ya karşı yıpratma değil, devirme stratejisini benimsedi.) 1908'de Mehring, **Die Neue Zeit**'da Delbrück tarihini «yeni çağda bur-

---

110) Hans Delbrück, **Überden Kampf Napoleons mit dem alten Europa**, daha sonra, **Über die Verschiedenheit der Strategie Friedrichs und Napoleons**, Berlin, 1881'de genişletilmiştir. Delbrück'ün teorisi, Clausewitz'in 8. kitabı **Vom Kriege** (1827 den)'de bir nottan mülhemdir. Burada Clausewitz «sınırlı amaçlı» savaşları ele alır ve savaşı düşmanı «devirme» şeklinde tanımladığı genel savaş şemasından ayırır. Bkz.: Clausewitz, **Vom Kriege**, Bonn, 1952, s. 882-906.

111) İlk üç cilt arka arkaya 1900, 1901 ve 1907 de çıktı. Dördüncü cilt, savaştan sonra çıktı (1920 de). İki strateji için özellikle bkz.: Cilt I, s. 123-27 ve cilt IV, s. 333-63. Otto Hintze, Delbrück'ün Frederick II'nin askeri pratiği üzerine değerlendirmesini gayet etkili eleştirmiştir.

juva Alman tarihi yazımının en önemli eseri» olarak işçi sınıfına tavsiye etti (112). Yüz sayfadan uzun bir yazısında Mehring, devirme ile yıpratma arasındaki zıtlığın savaş sanatı açısından uzun dönemli geçerliliği üzerinde durur. Yazıya, eseri «Modern işçi sınıfını sadece bilimsel olmaktan çok daha geniş şekilde ilgilendiren bir alanda bilimsel bir araştırma» olarak nitelendirerek son verir... (113).

Delbrück'ün askeri kavramlarını proletaryanın kapitalizme karşı mücadelesinin stratejik perspektifleri üzerinde politik bir tartışmaya kaynak göstermeden sokan Kautsky oldu. Bu girişiminin nedeni çok önemliydi. Çünkü neo-feodal Prusya seçim sisteminin demokratikleştirilmesi için SPD (Alman Sosyal Demokrat Partisi)'nin giriştiği kampanya sırasında Luxemburg'un militan kitle grevlerine başvurulması önerisine karşı Kautsky grevlerin riskli olacağını ve Alman proletaryasının sınıf düşmanına karşı daha ihtiyatlı bir 'yıpratma savaşı' yürütmesi gerektiğini savundu. İki strateji (yıpratma ve devirme) teorisinin ortaya sürülmesi böylece Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ortodoks Alman Marksizminde olacak bölünmenin fiili habercisiydi (114).

---

112) Bkz.: «Eine Geschichte der Kriegskunst». Şimdilerde, Franz Mehring, *Gesammelte Schriften*, Vol. 8, Berlin 1967; ve onun adına askeri yazılarını içeren, *Kriegsgeschichte und Militärfrage*, s. 135.

113) İbid., s. 147-50, 200.

114) Kautsky ve Luxemburg arasındaki polemik, 1910'da *Die Neue Zeit*'da bir dizi değişen uzun polemiklerdir. Bunlar sırasıyla: Kautsky, «Was Nun?», 8 April, s. 33-40, 15 April, s. 65-80; Luxemburg, «Ermattung oder Kampf?», 27 May, s. 257-66, 3 July, s. 291-305; Kautsky, «Eine Neue Strategie», 17 June, s. 364-74, 24 June, s. 412-21; Luxemburg, «Die Theorie und Die Praxis», 22 July, 564-78, 29 July, s. 626-42; Kautsky, «Zwischen Baden und Luxemburg», 5 August, s. 652-67; Luxemburg, «Zur Richtinstellung», 19

'Devirme stratejisi-yıpratma stratejisi' ile 'manevra savaşı-mevzi savaşı' zıtlığının benzerliği, şüphesiz çarpıcıdır (115). Ama iki çift kavram arasında Kautsky ile Gramsci'nin metinlerinde bulunan köklü benzerlikler daha da dikkat çekicidir. Kautsky yıpratma stratejisinin devirme stratejisinden üstünlüğünü savunurken mevzi savaşı-manevra savaşı tartışmasında Gramsci'nin yaptığı gibi, kesinlikle aynı tarihî ve coğrafî zıtlıklara başvurmuştur. Tesadüf çarpıcıdır. Öyle ki, Kautsky de 1789'dan 1870'e kadar 'devirme stratejisi' (Gramsci: manevra savaşı)nin, Komün'ün düşüşünden sonra da 'yıpratma savaşı' (Gramsci: 'mevzi savaşı')nın ağırlık taşıdığını vurguladı: «Elverişsiz şartların birleşmesiyle 1789-93 yıllarında Fransa'da devrimciler cesur bir hücumla birkaç darbe indirip hakim rejime son vermeyi başardı. Bu devirme stratejisi o sırada parti kurmayı veya halk kitlelerinin hükümet üzerinde anayasal etkide bulunmasını imkânsız kılan bir mutlakiyetçi polis devletinde devrimci bir sınıf için tek geçerli stratejiydi. Her yıpratma stratejisi başarısız kalırdı, zira dayanıklı bir direniş için birleşmek isteyen muhalifler karşısında hükümet örgütlenme ve koordinasyon imkânlarını her an kaldırabilirdi. Devirme stratejisi partimiz Almanya'da kurulduğu zaman tazeliğini halâ kaybetmemişti. İtalya'da Garibaldi'nin başarısı, ve sonuçta yenilmiş (bile) olsa Polonya ayaklanmasınının

---

August, s. 756-60; Kautsky, «Schlusswort», 19 August, s. 760-65. Kautsky'nin kategorilerini, bütün polemikte sadece bir kere değindiği, eski tarihe bir geçiş başvurusunda ise Delbrück'e hiçbir yerde atıfta bulunmadığı vurgulanmalıdır. Sonuç olarak Luxemburg, Kautsky'nin bütün fikirlerinin kaynağından habersiz kalmış gibidir.

- 115) Delbürck, kesin olarak I. Dünya savaşı boyunca, «yıpratma stratejisi» (Ermattungstrategie) ile «mevzi savaşı»nı (Stellungskrieg) eşitledi. Schlieffen'den farklı olarak, ikincisini Batıda Alman mücadelesi için savundu.

parlak mücadelesi Lasalle'in ajitasyonu ile Enternasyonal'in kuruluşundan hemen önce yaşanmıştı. Bunu hemen sonra Paris Komünü takib etti. Devrime taktiklerinin geçmişte kaldığını gösteren, Komün oldu. Devirme taktiği, karakterini hakim bir başkent ile taşradaki büyük askerî birliklerin sevkini imkânsız kılan yetersiz bir iletişim sisteminin oluşturduğu siyasal koşullara ve sokak planlamada teknik bir düzeye, sokak çarpışmalarına dikkate değer bir şans veren askerî donatıma göre uyarlanmıştı. Devrimci sınıfın yeni stratejisinin temelleri işte o zaman atıldı. Daha sonra Engels **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri**'ne yazdığı önsözde, eski devrim stratejisinin karşısına çıktı ve 'yıpratma stratejisi' olarak tasarlanabilecek yeni bir devrim stratejisinin temelini attı. Bu strateji şimdiye kadar bize en parlak başarıları kazandırmış, proletaryayı yıldan yıla güçlendirmiş, ve onu Avrupa siyasetindeki yerinin çok daha merkezi olmasına yol açmıştır.» (116).

Bu yıpratma stratejisinin özü Kautsky'nin ertesi yıl mecliste SPD'ye sayı üstünlüğü kazandıracağını umduğu seçim kampanyasıydı. Almanya'nın o günkü ortamında saldırgan kitle grevlerinin geçerli olduğu fikrini reddeden Kautsky, Doğu ile Batı arasındaki jeopolitik ayırım fikrini geliştirmeye devam etti. Çarlık Rusya'sında, diye yazdı Kautsky, serbest seçim, yasal toplantı hakkı, basın özgürlüğü yoktur. 1905'te hükümet içerde tecrit olmuş, ordu dışarda yenilmiş, ve köylülük imparatorluğun geniş ve koordinesiz arazisinde isyan halinde idi. O şartlarda devirme stratejisi halâ geçerliydi. Çünkü temel politik ve ekonomik haklarından yoksun Rus proletaryası, hükümete ve işverenlere ayırım gözetmeden yönelmiş 'şekilsiz ve ilkel' bir devrimci genel grev yapabilir-

---

116) «Was Nun?», s. 38. Yukarda 11. sayfada verilen Gramsci'nin metniyle karşılaştırın.

di (117). O zaman Rusya'da kitle grevlerinin yoğunlaşan fırtınası devletle kendiliğinden kesin bir rekabete dönüşmüştü. Sonunda Rus işçi sınıfının 'şiddet politikası' kesin bir yenilgiye uğradı. Ancak devirme stratejisi Rus toplumunun tarihi geriliğinin doğal ürünüydü.

«Ama grev koşulları Avrupa'da özellikle de Almanya'da devrim öncesi ve devrim Rusyasındakinden çok farklıdır» (118). Batı Avrupa'da işçiler sayıca kalabalık, daha iyi örgütlü ve yurttaş haklarına uzun süredir sahipti. Aynı zamanda —hepsinden ziyade Almanya'da— disiplinli bir ordu ve bürokrasi ile donanmış güçlü bir sınıf düşmanıya karşı karşıyaydı. Prusya devlet aygıtı aslında Avrupa'nın en güçlüsüydü. İşçi sınıfı diğer sınıflardan Rusya'da olduğundan çok daha yalıtılmıştı. Bundan dolayı 1905 sıralarında Rusya'da olduğu gibi gösterişsiz kitle grevleri için uygun olmazdı. «Bu nedenle bu tip gösteriler şimdiye kadar Batı'da asla ortaya çıkmadı. Çıkacağı da yoktur. Ve yarım yüzyıllık sosyalist hareket, sosyal demokrat örgütlenme ve siyasi özgürlüklere rağmen değil, onlardan dolayı» (119).

Bu Şartlarda Prusya seçim sistemini reformu emniyete almak için Luxemburg'un önerdiği gibi kitle grevleri başlatmak, gelecek Reichstag seçiminde SPD'nin şansından taviz vermek olurdu sadece. Bîçimce, Kautsky sınıf mücadelesinin 'son muharebesinde' devirme stratejisine geçişin Batıda da şart olacağını inkâr ediyor değildi. Kitle grevi silahı, ya zafere veya yenilgiyle kapanacak bu belirleyici safha için saklanmalıydı ama. Şimdilik, «ön baskınlar ağır toplarla yapılmamalıdır» (120). Batıda tek doğru yol,

---

117) «Eine Neue Strategie», s. 369.

118) İbid.

119) İbid., s. 370.

120) İbid., s. 374.

Eski Roma'da Fabius Cunctator'unkine benzeyen yıpratma stratejisiydi (121).

Luxemburg'un Cevabı

Doğu Batı konusundaki temel metninde Gramsci'nin 'mistik' olarak gördüğü Luxemburg (122) Kautsky'nin iki bölgeyi ayırma mantığını gayet net anlamıştır. Kautsky'den tarihi-siyasi kopuşu 1910'da sırf bu konuda yaptıkları tartışma üzerine oldu. Lenin'den dört yıl önce, Lenin Kautsky'nin mantığını ancak 1914'te, savaş gelip çattığında anladı. Luxemburg Kautsky'nin «bütün bir ikili strateji teorisi» ile «devrimci Rusya ile parlamentocu Batı Avrupa şeklindeki kaba ayırımı» (123), Kautsky'nin kitle grevlerini reddi ile seçimciliğe teslimiyetine gerekçe sayarak kınadı. Kautsky'nin 1905 devrimi tasvirini reddetti: «Rus işçi grevlerini 'düzensiz, şekilsiz ve ilkel' diye resmetmek tamamen hayal ürünüdür» (124). Rusya proletaryasını Avrupa işçi sınıfı içinde ayırdeden, siyasi geriliği değil, ileriliği idi. «Koskocaman imparatorlukta bütün hareketin birleşik liderliği için, ünlü Petersburg İşçi Temsilcileri Sovyeti gibi cüretkâr bir yapı yaratan Rus kitle grevleri o kadar az 'şekilsiz ve ilkel' idi ki, cüret, kuvvet, dayanışma, sebat, maddî başarılar, ileri hedefler ve örgütlenme başarısı olarak bütün 'Batı Avrupa' sendika hareketiyle gayet rahat kıyaslanabilir» (125).

Luxemburg, Kautsky'nin Prusya devletinden çekinmesini mazur göstermek için polis zulmünü siyasi

---

121) «Was Nun?», s. 37-38. Kautsky, Fabian Derneği'nin varlığını biliyordu şüphesiz, fakat yorumunda beliren kahraman bağlamındaki anlamlı tesadüfü unutmuş gibidir.

122) QC III, s. 1613-14; SPN, s. 233.

123) «Die Theorie und die Praxis», s. 576.

124) İbid., s. 572.

125) İbid.

kuvvet saymakla suçladı, bu yaklaşımı kınadı. Kautsky'nin kitle grevini uzak gelecekteki 'son muharebe'ye saklama önerisi, SPD'yi somut durumda ciddi mücadelelere girmekten alıkoymaya, en sefil oportünizme yol açmaya yönelikti. Luxemburg'un politik içgüdüğü onu, Kautsky'nin tezindeki nihai amacı hatasız teşhise götürmüştü: «Yoldaş Kautsky, fiiliyatta, yaklaşan Reichstag seçimine yöneltiyor bizi ısrarla. Onun yıpratma stratejisinin temel direği seçimdir. Kurtuluş Reichstag seçiminden beklenmeli. Seçim şüphesiz bize büyük zafer kazandıracak, yepyeni bir durum yaratacak, bu 'muazzam tarihi durumun anahtarını cebimize koyuverecek.' Kısaca, önümüzdeki Reichstag seçiminin cennetvari ufkunda oy pusulasıyla 'cebimize' konacak öyle kesin bir zafer varken kitle grevleri düşünmek çılgınlık olur.» (126).

Bu tartışmalarda Luxemburg'un yaklaşımı hatasız değildi. Kautsky'nin Rus işçi sınıfı karşısındaki Rus devletini resmedişine yeterli eleştiri getiremedi. Devrin Batı devletlerinin yapı farkı sorununa, Kautsky'nin vurgulamakta haksız olmadığı bu gerçek soruna değinmekten kaçındı. Ayrıca ne burada ne de başka yerde proletaryanın iktidara geçmesi üzerine kesin bir teorisi vardı. Kapitalist devlete karşı devrim kalkışma grev boyutunu mecburen aşar. Luxemburg'un kitle grevlerinin işçi sınıfının özerkliğiyle savaşkanlığını sürekli besleyeceği tezi devrimin mecburen sıçramalı (süreksiz) bir kopuş niteliğini net görmeye yol açar (127). Ama Kautsky'nin teorisindeki dinamikleri teşhisindeki isabet yanında bu kısıtlılıklar ikinci planda kalır.

---

126) «Ermattung oder Kampf», s. 294-95.

127) Luxemburg, sosyalizme ulaşmak için proleter başkaldırısına ihtiyaç olduğunu iddia etmiştir şüphesiz; fakat onu, işçi sınıfının millitanlığının daha kapsamlı dalgaları içine oturtma eğilimindeydi, siyasî şartların elverişliliği açısından.

Tartışma Rusya'ya Ulaşıyor

Alman Sosyal-Demokrasisindeki tartışma böylece Rus sosyal demokrasisinde yankı yarattı. Birkaç hafta sonra Martov *Die Neue Zeit*'da «Rusya Tartışması ve Rus Tecrübesi» başlıklı bir yazı yayınladı (128). Kautsky'nin bütün tezlerini hararetle onaylayan Martov, Rusya'nın da aslında bu derslere kayıtsız kalamayacağını ileri sürdü. Luxemburg'un 1905 devrimini Almanya'da SPD'nin resmî politikasına karşı 'koz' olarak kullanmasına izin verilmemeliydi. Batılı sosyalistler Rusya'yı istisnai bir duruma koyan **privilegium odiosum*** adına onun devrim değerlendirmesine itibar etmemeliydi. Rus tecrübesi, bütün olarak, Avrupa tecrübesine esas itibariyle artık her bakımdan benziyordu. 1905'de yoldan çıkmak felaketle son bulmuştu. Ekonomik grevin Rosa'nın övdüğü politik grevle birleştirilmesi, Rus proletaryasının kuvvetinden ziyade zayıflığındandı. Moskova ayaklanması, hareketin devletle 'belirleyici çatışmaya' suni şekilde itilmesinin felaketli sonucuydu. Çünkü Kautsky'nin dehası o zaman Rusya'da bilinmiyordu: «Yıpratma stratejisi fikri kimsenin aklına gelmedi.» 1905 aşırılığının başarısızlığından sonra Rus işçi hareketinin bu stratejiyi benimsemesi sorumluluk gereği idi. «Proletarya sırf mücadele aşkına değil, kazanmak için çaba göstermelidir» (129).

Martov'un Rusya'da Menşevik politikayı haklı göstermek için Kautsky'nin tezlerini alalacele kullanmasına Polonyalı Bolşevik Marchlewski *Die Neue Zeit*'ta derhal karşılık verdi. Eleştirisi Lenin'ininkinin habercisi gibidir. Kautsky Marchlewski'nin yazısını basmayı kabul edince Lenin kendi tasarladığı yazı-

---

128) L. Martov, «Die preussische Diskussion und die russische Erfahrung», *Die Neue Zeit*, 16 September 1910, s. 907-19.

129) İbid., s. 907, 913, 919.

*) İğrenç ayrıcalık (y.n.).

dan vazgeçer. Sonra Marchlewski'ye yazıp Martov'a cevapta yer almasını istediği hususları iletir. Çoğu, basılmış metinde yer alacaktır. İki belge son derece ilginçtir. Zira Marchlewski'ye göre Rusya'da Bolşeviklerin yaklaşımı temelde —Martov'un çarpıtmalarının aksine— Kautsky'nin değerlendirme mantığından hiç sapmamıştı. Aksine, der Marchlewski, «Lenin'in tavsiyeleri Kautsky'ninkilerin aynısıydı: ikisine göre de 'devirme stratejisi ile 'yıpratma stratejisi' zamana göre yerinde birer uygulamadır» (130). Bugün 1905 devriminden sonraki Çarlık tepkisinde, yıpratma stratejisi lazımdır. Rus sosyal demokrasisi şimdi «Almanca konuşmayı öğrenmelidir.»

Bu sırada Marchlewski'ye bir mektubunda Lenin Kautsky'nin Luxemburg'la giriştiği polemikte ileri sürdüğü öneri ve karşı görüşlerin doğruluğunu savundu. Martov'un Kautsky'nin tezlerini Rusya'da Menşevizm'in haklılığını kanıtlamak amacıyla şevkle kullanmış olmasına rağmen, onları gerçekten vurguyla tekrarladı. «Rosa Luxemburg, Kautsky ile Almanya'da *Niederwerfungsstrategie* (devirme stratejisi) için vaktin gelip gelmediğini tartıştı. Kautsky açıkça ve sözünü sakınmadan o vaktin kaçınılmaz olduğunu, ancak henüz daha gelmediğini düşündüğünü belirtti... Bütün Menşevikler Kautsky'yi 'Menşevik' ilan etmek için Kautsky-Rosa Luxemburg tartışmasına dört elle sarıldı. Martov, sefil ve adi diplomasi ile Rosa Luxemburg'la Kautsky arasındaki ayrılığı var gücüyle büyötmeye çalışıyor. Böyle rezil yollar başarılı olamaz. Devrimci sosyal demokratlar Almanya'da devirme stratejisinin vaktini tartışabilir, ama Rusya'da 1905'deki uygunluğunu tartışamaz» (131).

130) J. Karsky (Marchlewsky), «Ein Missverständnis», *Die Neue Zeit*, 28 Ekim 1910, s. 102.

131) Lenin, *Collected Works*, Vol. 34, s. 427-28. Martov, Lenin'in kızgın ifadesiyle 1905 yılında Rusya'da *Niederwerfung-*

Luxemburg'la fark çarpıcıdır. Çünkü Kautsky'nin tezinin asıl etkisinin reformizme ince bir mazeret sağlamak olduğunu Luxemburg hemen anlamıştı. Ateşli suçlaması ikisi arasındaki polemğin sonunda haklılık kazandı. Zira Kautsky'nin teorisini Luxemburg'un **Nichtsalparlamentarismus** ('parlamentarizmden başka bir şey değil') olarak nitelendirmesi, sosyal demokrat 'savunma ifadesi' denebilecek bir cevabında Kautsky'nin bizzat kendisi tarafından doğrulanmıştır: «Bir ülke anayasasının demokratik olması kitle grevi koşullarının daha az olması, böyle grevlerin kitleler için çok daha az gerekli ve dolayısıyla çok daha az olması demektir. Proletaryanın yeterli seçim haklarına sahip olduğu yerlerde kitle grevi sadece savunma tedbiri olarak beklenebilir —oy hakkını veya halk temsilcilerinin iradesine uymayı reddeden bir hükümete karşı parlamentoda güçlü bir sosyal demokrat temsili koruma aracı olarak» (132).

Gramsci'nin Formülü

Otuzlu yıllarda dış dünyadan tecrit olan Gramsci, Komintern'de yeniden beliren maceracılığa karşı

---

strategie'nin uygunluğunu inkâr ederek «Kautsky'yi geliştiriyor» idi. (s. 427) Ashında, Kautsky'nin 1905-6'da Rus Proletaryasının şiddet politikası dediği hareketler hakkındaki yorumlarında örtük bir iştah eksikliği vardır. Demek Martov'un okuması o kadar isabetsiz değildi.

- 132) «Zwischen Baden und Luxemburg», s. 665. Şu anda III. Enternasyonal'in mirasçılarının resmi belgelerinde varolan — «savunma hakkı»nın tarihine burada girmeye yer yoktur. Bunun, II. Enternasyonal'in klasik partilerinin ortak bir mirası olduğunu söylemek yeterlidir. Bebel, Turati ve Bauer, sırasıyla SDP (Alman Sosyal Demokrat Partisi) PSI (İtalyan Sosyalist Partisi) ve ÖSPD (Avusturya Sosyalist Partisi) parti kongrelerinde en büyük konuşmalarını bu konuya ayırmıştır.

direnmek için kavramlar oluşturma çabasıdayken, böyle uğursuz bir seleften habersizdi. Şeklen Kautsky'ninkine benzeyen (yıpratma stratejisi/mevzi savaşı) kavramı, tehlikelerini görmeden üretmesi, bu bağlamda olmuştur. Gördüğümüz gibi, Gramsci 'mevzi savaşı' kavramını, Thalheimer'la Lukacs'ın 'manevra savaşı' kavramına cevaben ileri sürdü. Onları mahkum eden Komintern kongresinin ruhuna uygun davrandığı inancındaydı. Teilaktion (kısmi eylem) teorisinin hataları tartışılmış bulunuyor. Gramsci'nin formülü hataları düzeltmiş midir? Aslında, yaptığı, sonuç olarak, onların sorunu koyuş tarzını başaşağı çevirmekten başka bir şey değildi. Gramsci'nin değerlendirmesinde devrim stratejisi, birbirini sabit konumlarda siyaset ve kültür düzeylerinde zayıflatmaya çalışan iki kamp arasında uzun, hareketsiz bir mevzi savaşı olmaktadır. «Kuşatma», der Gramsci, «karşılıklı olup sabır ve yaratıcılık gibi olağanüstü yetenekler isteyen zor ve yoğun bir mücadeledir» (133). Kitlelerin ideolojik desteğini başka her şeyden fazla vurgulayan ve bu desteği işçi sınıfı içinde birleşik cephe ile sağlamayı uman bu yaklaşımda maceracılık tehlikesi şüphesiz kaybolur. Ama ya bizzat ayaklanma safhasına, Lenin'le Marx'ın proleter devriminden yalıtılamaz saydığı devlet aygıtına hücum ve tahrib safhasına ne oluyor? Gramsci gerçi devlet iktidarını kuvvet aracılığıyla ele geçirmenin kesin zarureti üzerine klasik ilkelere asla ayrılmadı, ama Batı için getirdiği stratejik formül, onları bütünleştirmeyi başaramaz. Bir Marksist stratejide, 'manevra savaşı' ile 'mevzi savaşı'nın karşı uçlara koyulması reformizm ile maceracılık arasında tercihe varır.

Bu yargıya derhal itiraz beklenir. Gramsci niçin 'mevzi savaşı' stratejisini bir sınıf düşmanına karşı

mücadelenin sonucunu belirleyecek olan 'manevra savaşı' için hazırlık saymış olmasın ki? Yani aslında Lenin'in Kautsky'ye yanlışlıkla atfettiği tezi, devrimin en yüksek yoğunluğa eriştiği siyasi buhran döneminde 'kaçınılmaz' olan bir geçişle 'yıpratma stratejisinden' 'çökertme stratejisine' geçişi savunmamış mıdır? (134). Bu şemada, Gramsci'nin mevzi savaşı burjuva devletine karşı kitlelerin son (zorlayıcı) ayaklanmaya siyasetle götürüldüğü aşamadan önce, devrimci partinin kitleleri sosyalizm davasına ideolojikman razı ederek kazanmaya çalıştığı aşamaya teka-bül eder. Şu halde 'hegemonya' sivil toplumda, sömürülenlerin sınıf bloku oluşumunda, 'diktatörlük' ise sömürenlere karşı, onların yönetimini sağlayan devlet aygıtını zorla tahrib bağlamında anlamak gerekir.

Bu yorum, tarihi maddeciliğin geleneksel ilkeleri ile reddedilemez bir uyumda olur. Ne var ki, **Hapishane Defterleri**'nin iki bin sayfasında bununla uyumlu görünen yalnızca bir tek parıltılı cümle vardır. O bile muğlaktır. Batı'yla Doğu'nun karşılaştırıldığı ve sık alıntıladığımız uzun pasaja Gramsci kısa bir not eklemiştir. Savaş sonrası basımlarda editörlerin keyfi olarak dahil etmediği not şudur: «Bugünkü taktik yöntemleri değiştirmeye yönelik bir girişim, Dördüncü Dünya Kongresi'nde Doğu ile Batı cephelerini karşılaştıran Troçki'den gelmişti belki de. Doğu cephesi hemen düşmüş, fakat ondan sonra eşi görülmedik mücadeleler birbirini izlemişti. Batı cephesiyle ilgili mücadeleler önceden verilecekti. Mesele, bu yüzden,

---

134) Lenin, *Collected Works*, Vol. 16, s. 383. Bu makale, Lenin'in, Marchlewski'ye yazdığı mektubu düzenlemesinde Martov'un Kautsky'nin «yıpratma stratejisi»ni kullanmasına cevap olarak, *Die Neue Zeit* için hazırladığı taslağın resmi bir cevabını içerir. Makale Kautsky tarafından reddedilmiş ve Almanya'da hiç basılmamıştır.

sivil toplumun iktidarı ele geçirme girişiminden önce mi sonra mı direneceği, nerede sonra direneceği filandı. Ne var ki, soruna fiiliyata dönük talimatlar olmadan, sırf parlak, edebî bir biçimde yaklaşılmıştır» (135).

Gelişmiş kapitalizmde devrimci bir siyasî strateji oluşturmak için Gramsci'nin kavramlarının yerleştirilmesi gereken **teorik ve zamansal düzenin** tek doğru örneği, sadece bu pasajda bulunabilir. Zira Batıda 'sivil toplumun' direnci kesinlikle devletinkinden önce Birleşik Cephe sayesinde bertaraf edilmeli, ama bu safhadaki zaferi Gramsci'nin devlete silahlı 'hücum' (assalto) olarak adlandırdığı safha izlemeliydi. Bir başka düşünüre (Troçki'ye) atıftaki görüş maalesef anlaktı. Gramsci'nin kendi tasavvurunun bütün ağırlığı —gerçekten 'parlak, edebî bir biçimde— temel stratejik metinlerde tamamen zıt yöndedir. Orada devlet 'dış hendekten' ibaret olup 'arkasında' saklı 'güçlü bir siper ve istihkam sistemi' olan sivil toplum vardır. Başka deyişle, sosyalist hareketin zaferi önündeki temel engel —hep rıza alanı olarak tasvir edilen— sivil toplumdur. O zaman mevzi savaşı, örgütlü işçi sınıfının onun üzerinde hegemonya kazanmak için verdiği mücadele olmaktadır; zımnî bir tanımla, bir bütün olarak toplumsal formasyon üzerinde politik egemenliğe dönüşen hegemonya. «Siyasette mevzi savaşı hegemonyadır,» diye yazmıştır Gramsci, ve «hegemonya sürekli örgütlü rızaya dayanan yönetimdir» (136).

---

135) QC III, s. 1616; SPN, s. 236. **Selections from Prison Notebooks**'un siyasî kısımlarının seçimi ve düzenlenmesinde, bu pasajın önemini ilk defa görme şerefi Quantin Hoare'a aittir. Gramsci, Troçki'nin 1922'de Komintern'in IV. dünya kongresindeki konuşmasına değinmektedir.

136) QC II, s. 973, QC III, s. 1636; SPN, s. 80 n.

Yanlış Çözüm

Daha önce belirtilen bir teorik sürçme böylece Gramsci'nin strateji düşünüşünde yeniden ortaya çıkar. Ne var ki, çok daha ciddi sonuçlarla. Çünkü Gramsci Lenin'in muharebe sırasını tam tersine çevirerek 'manevra savaşına' Batıda açıkça sadece ön ya da tâlî bir rol verirken, mevzi savaşını emek ile sermaye arasındaki mücadelede sonuçlandırıcı ve belirleyici bir role yükseltmiştir. Bunu yaparak sonuçta kendi kavramlarının mantığına tutsak düşmüştür. İşte o ölümcül pasaj: «Mevzi savaşı geniş halk yığınlarından olağanüstü fedakârlık ister. Bundan dolayı hegemonyanın eşi görülmedik ölçüde yoğunlaşması şarttır. Ve daha müdahaleci bir hükümete neden olur; muhaliflerine karşı doğrudan açık saldırı yürütecek ve egemen grubun hegemonik 'konumlarını' güçlendirecek her türden siyasî, idarî vb. denetimlerle iç bütünlüğün parçalanmasını hep 'imkânsız' kılacak bir hükümet. Siyasette 'mevzi savaşı' bir kere kazanıldı mı kesinlikle belirleyici olduğu için, bütün bunlar siyasî-tarihi durumda bir dönüm noktasına girdiğimizi gösterir. Başka deyişle, siyasette manevra savaşı, belirleyici olmayan konumlar kazanmak söz konusu olduğu ölçüde geçerlidir» (137).

Bu metnin yansıttığı hatalar şüphe uyandırıcı unsurlar taşır: işçi sınıfı saflarında bütün muhalefeti

---

137) QC II, s. 802; SPN, s. 239. Bu pasajın komünist hareketlerden çok faşist hareketlere değindiği bazen düşünülmektedir. Dikkatli bir bakış bu hipotezi dışlar. «Kitlelerin» yapacağı «muazzam fedakârlıklar» işçi sınıfıyla ilgilidir. Keza Gramsci faşizmi İtalya'da nihai açıdan muzaffer olarak görmemiştir — bu paragraf bağlamında yorumlanan, faşizmin sadece iktidara yerleşmesidir. Genel olarak aşırı merkezileşmiş otorite ve disiplin üzerine vurgulama, Doğu ve Batı üzerine olan temel metindeki bir proleter Foch'un «tek başına komuta» etmesi çağrısına bağlıdır. (Başka izah olamaz gibi.) QC II, s. 866; SPN, s. 238.

sındırmeye muktedir daha otoriter bir yönetimin gerekli olduğu yolunda endişe verici iddialar. Komintern'in en kötü geleneğine şükran borcu olarak mevzi savaşı stratejisi ile siyasette merkezi birörnekliliği birleştirmek ikna edici değil. Aslında Batı'da sosyalist devrim işçi demokrasisini sınırlandırarak değil, ancak en yüksek düzeyde yaygınlaştırarak muzaffer olur. Çünkü işçi sınıfı sadece partiler veya konseylerdeki tecrübesi burjuva demokrasisinin gerçek sınırlarını öğretebilir ve onları aşmak için tarihen donatabilir. Oysa gelişmiş kapitalizmde, mevzi savaşı ile emeğin nihai kurtuluşunu sağlamak için emir ahlakı (ethos) üzerine oturtulacak bir Marksist strateji kendi yenilgisine neden olur. Sınıf mücadelesinde belirleyici an yaklaştığında proletaryanın özgürlüğü ile başkaldırısı birlikte yürür. Sermayeyi en güçlü kalelerinde yıkabilecek gerçek bir toplumsal savaş hareketini oluşturabilecek olan, onların birliğidir, başka şeylerin değil.

Gramsci'nin hapiste Batılı işçi sınıfının geleceği için aradığı politik çözüm, sonuçta elinden kayıp gitmiştir. Mevzi savaşı görüşü çıkmaz sokaktı. Son tahlilde, Gramsci'nin düşüncesinde bu kavramın işlevi ahlaki bir mecaz işlevi taşımış gibidir: Batı'da yakında zafer umamaz olmanın stoik ifadesidir. Dönemin imzasını oluşturan esrarengiz tesadüflerden birini, otuzlardaki kaderi Gramsci'ninkine çok benzeyen Batı Avrupalı Marksist düşünür Benjamin aynı fikri çok farklı bir eserde yeniden üretmiştir. Faşizmin bir başka kurbanı olan Walter Benjamin, siyasî karamsarlığını **Ermattungstaktik** terimiyle ifade etmiş, ölüm yıldönümünde bu kavramın tarihî geçmişinden habersiz arkadaşı Brecht onu bundan dolayı övmüştür (138). Benjamin'in fikrini bu şiirsel tescil bize Grams-

---

138) «Ermattungstaktik war's, was dir behagte» (Çökertme taktikleri tercih ettiğinizdir). Bertolt Brecht, «Walter Ben-

ci'nin formülünün bilimsel durumu hakkında bir şeyler söylemektedir. Her çağdaş Marksist'in Gramsci'ye olan borcu, ancak yazıları gerçek bir eleştirelilik ciddiyetiyle ele alınırsa layıkıyla ödenmiş olur. Defterlerinin labirentinde Gramsci yolunu kaybetmiştir. Niyetine rağmen, eserinde devrimci sosyalizmden uzaklaşmaya götürecek sonuçlar çıkarılabilir.

Gramsci'nin her türden reformizme bizzat kendi hayatıyla karşı olduğunu eklemek gerekir mi? Kautsky'nin strateji teorisinin parlamentarist sonuçları Gramsci'ye kesinlikle yabancıydı; eserinin başka yerlerinde kapitalist devleti devrimle sona erdirmenin buyruksal zarureti üzerine önermelere rastlanmaktadır. Hapishane ve sansür öncesi sayısız açıklamasına yeniden göz atmamıza bile gerek yok. Gramsci'nin gerçek siyasî vasiyeti diyebileceğimiz bir belgede, İtalyan işçi sınıfının militanlarına, doğrudan son tavsiyesi Athos Lisa raporunda kaydedilmiştir. Üçüncü dönem doktrinlerine karşı çıkıp, faşizme karşı mücadelede rağbet görecekle ara hedefler —her şeyden önce de bir kurucu meclis— konusunda ısrar eden Gramsci, bu belgede Marx'la İlyiç'in tanımladığı nihai amaçlara ilişkin yaklaşımı konusunda şüpheye meydan vermemiştir: «İktidarı kuvvetle fetih, işçi sınıfı partisinin burjuva devlet aygıtının her kesiminde kapsamlı bir şekilde kurulmuş ve mücadelenin belirleyici anında ciddi darbeler vurup yaralayabilecek askerî tipte bir organizasyon yaratmasını gerektirir» (139).

---

jamin», *Gesammelte Werke*, Vol. X, Frankfurt 1967, s. 828. Brecht, arkadaşının yaklaşımının pratik açısından yeterliliğine dair hayaller taşıyordu: «*Der Feind, der dich von deinen Büchern jagte/Lasst sich von unsereinem nicht ermatten*» (seni kitaplarından uzaklaştıran düşman/hoşumuza giden şeylerle yokolacak değil.)

139) Athos Lisa raporunun metni için bkz.: *Rinascita*, 12 December 1964, s. 17-21. Gramsci orada, kesin bir teknik ve

Gramsci proleter devrimi ihtiyacını klasik terimlerle vurgulamakla yetinmemiştir. Ondan beri devrim sözü eden çok olmuştur. Gramsci devrim için savaşıp uzun süre ızdırap da çekmiştir. Sadece eseri değil, hayatı da bu fedakârlık dikkate alınmadan kavranamaz. Hastalık, tecrit ve ölümle mücadelesinin şartlarının gayet iyi farkındaydı. Defterlerinde Doğu Batı ayırımı hakkındaki temel pasajlarının hepsi askeri terimler yardımıyla kurulmuştur: topçuluk, sipperler, komutanlar, saldırı ve mevzi. Aynı kişi, bu kelimelerin ilk akla getirdikleriyle yetinilmesine karşı bizi anlamlı biçimde uyarır. «Bütün bunları söylerken genel kıstas olarak unutulmaması gereken, askeri sanat ile siyaset arasındaki mukayeselerin daima biraz ihtiyatla (*cum grano salis*) ele alınması gerektiğidir — yani düşünmeye iten ya da bir saçmaya indirgeme olarak (*reductio ad absurdum*) ele alınmalıdır. (140).

Troçki ve 'Manevra Savaşı'

Gramsci'nin eserini oluşturduğu hapisane şartları iç bütünlükten yoksun, dağınık, tutarsızlıklarla hatalara imkân veren bir teoriye yol açmıştır. Bunun en iyi delili, bu incelemede tartışılan ana metinlerdeki Troçki'ye atıflardır. Gramsci 'sürekli devrim' kavramını 'manevra savaşı' sayıp sürekli eleştirir. Oysa Komintern'in Üçüncü Kongresi'nde genelleştirilmiş 'devrimci saldırı' teorisine karşı çıkan, Lenin'le beraber tabii ki Troçki'ydi. Keza Gramsci'nin 'mevzi savaşı' saydığı Birleşik Cephe'nin baş mimarı da, Lenin'le birlikte Troçki idi. Nihayet, yirmilerde Birleşik Cephe'nin teorikleştirildiği belgeyi yazan, Troçki'ydi,

---

dikkate değer bir teknik ve örgütsel titizlikle müstakbel İtalyan devriminin askeri sorunlarından söz eder.

140) QC I, s. 120; SPN, s. 231.

Lenin değil (141). Gramsci'nin kafa karışıklığı gerçekten tamdır. Bunun politik ispatı çok somut olacaktı: 1932'de üçüncü dönem doruktayken, Gramsci Turi di Bari hapisanesinde, Troçki de Büyükada'da sürgündeydi. İtalya'daki siyasî durum hakkında Komintern'le İKP'nin resmî çizgisine tamamen karşı ve sonu itibariyle birbirine benzer tavırlar geliştirmişlerdir. Mahpus da sürgün de faşizme direnişte sosyal-demokrat partileri de içeren bir işçi sınıfı Birleşik Cephesini, ve ayrıca faşizmin düşüşünden sonra İtalya'da burjuva demokrasisinin restorasyonu ihtimalini içeren bir geçiş perspektifi öngördü (142). Dönemin siyasî karanlığındaki bu yaklaşımdan ikisi de habersizdi, şüphesiz.

Gramsci'nin kafa karışıklığında bir ironi daha vardır. Batı'yla Doğu'daki işçi sınıfı hareketine kaynak olan askerî strateji alanında, 'hücum savaşı' ve 'mevzi savaşı' kavramlarının bilimsel bir eleştirisini sağlamada önde gelen Troçki'ydi. Zira, 1920-21'de Orta Avrupa devrim hareketinde beliren siyasî doktrinlerin Rusya'da kesin askerî karşılıkları mevcuttu. Orada, Frunze ile Tuhaçevski, Lukacs'la Thalheimer'in rolünü oynadı. İç savaş sonrasında SSCB'deki büyük askerî tartışmalarda, Frunze, Tuhaçevski, Gusev ve başkaları devrim savaşının özünün sürekli hücum, yani manevra savaşı olduğunu iddia etmişti. Tuhaçevski şöyle demişti: «Faydası hep şüpheli olan stratejik rezervlere hiç ihtiyacımız yok savaşımızda. Şim-

---

141) «Birleşik Cephe Üzerine», *The First Five years of the Communist International*, Vol. II, New York, 1953, s. 91-104.

142) Gramsci'nin düşünceleri için bkz.: Paolo Spriano, *Storia del Partito Comunista Italiano*, Vol. II, Turin, 1969, s. 262-74. Troçki'nin İtalya üzerine çözümlemesi, için *Writings of Leon Trotsky 1929*, New York 1975; 1930, New York 1975; ve 1930-31, New York 1973. Ayrıca, Silverio Corvisieri, *Trotsky e il Comunismo Italiano*, Rome, 1969, s. 326-35.

di tek mesele var: hücumda en fazla kuvveti sağlamak için sayıları nasıl kullanılmalı. Tek cevabı var: hücumda bütün birlikleri kullanmalıdır, yedekte tek tüfek bile bırakmadan» (143). Frunze'e göre, İç Savaş tecrübesi devrim stratejisinde hücumun öncelik taşımasının proletaryanın sosyal niteliği ile örtüştüğünü ortaya koymuştur: «Kızıl Ordu'nun taktikleri cesaret ve enerjiyle gerçekleşen hücum harekâtları ruhunda olmuş ve olacaktır. Bu, işçi köylü ordusunun sınıf niteliğinden kaynaklanıp aynı zamanda askerlik sanatının gerekleriyle örtüşür» (144). Birinci Dünya Savaşı ile burjuvazinin özelliği olan pozisyon savaşı artık çağdıydı. «Manevra zafere varmanın tek yoludur,» diye yazdı Tuhaçevski (145).

Troçki Komintern'de 'hücum teorisi'ne karşı kararlı mücadele etti, gördüğümüz gibi. Kızıl Ordu'da askeri doktrin olarak benimsenmesine karşı öncü savaşı yapan Troçki, Frunze ile öbürlerine şöyle cevap verdi: «Maalesef, yeni moda doktrinerlerimiz arasında hücum budalası az değil. Bunlar, askeri teori adına, Komintern'in Üçüncü Dünya Kongresi'nde ortaya atılan hücum teorisini, aynı tek yanlı 'sol' eğilimleri askeri dolaşımımıza sokmak niyetinde: **madem ki** (!), diyorlar, devrim çağındayız, **öyleyse** (!) parti hücum siyaseti uygulamalı. 'Solculuğu' askeri doktrin diline tercüme bu hatayı çoğaltmak olur» (146). Bu anlayışlarla mücadele eden Troçki İç Savaş tecrübesinden genelleme çıkarma hatasını teşhir etti. İç Savaş'ta ülkedeki sosyal örgütlülük ile askeri tekniğin geri kalmışlığı nedeniyle sadece Kızıl Ordu değil her iki taraf da esas olarak manevra savaşı yapmıştı. «Belirtmek isterimki manevra ilkesinin mucidi değiliz. Birlikler nisbeten az askerli ve birbirinden epey uzak

143) *Voyna Klassov*, Moscow, 1921, s. 55.

144) Tezler SBKP'nin XI. Kongre'sinde sunulmuştur.

145) *Voyna Klassov*, s. 105.

146) *Military Writings*, New York, 1969, s. 47.

bulunduğu ve de haberleşme imkânları güdük olduğu için, düşmanlarımız da uyguladı o ilkeyi» (147). Ama hepsinden öte, Troçki ister manevrayı isterse pozisyonu sabit ve mutlak ilke sayarak fetişleştiren her strateji teorisini tekrar tekrar eleştirmiştir. Bütün savaşlar pozisyon ile manevrayı, hareketi birleştirecekti; ikisinden birini tek yanlı dışlayan her strateji intihar demektir. «Şunu isabetle kaydetmek mümkündür ki, İç Savaş'taki süper-manevralı stratejimizde bile pozisyon unsuru mevcuttu ve belirli durumlarda önemli rol oynadı» (148). Ve şu sonuca işaret eder Troçki: «Müdafaa ile hücum harpte değişken unsurlar olarak yer alır... Hücum olmadan zafer olmaz. Ama zafer ilk hücum edenin değil, gerektiği zaman hücum edenin olur» (149). Başka ifadeyle, pozisyon ile manevra her askeri stratejide birbirini tamamlama ilişkisinde olurdu mecburen. İkisinden birini ihmal, yenilgi ile teslimiyeti davet demektir. Gerek Kızıl Ordu gerekse Komintern'de telaffuz edilen yanlış benzetmelerle tahminleri eleştiren Troçki şu değerlendirmeyi yaptı: Batı'da sınıflar arasında tam anlamıyla askeri çatışma, yani mecazî değil de fiili bir iç savaş, Doğu'da cereyan etmiş olandan çok daha pozisyon ağırlıklı olur. Milletler arasında geçen savaşlarla kıyaslandığında bütün iç savaşlar devletle milletteki bölünmeden dolayı tabiatıyla daha manevra ağırlıklıdır. Bu bakımdan 'manevra münhasıran bir devrim ordusunun değil, iç savaşın özelliklerindedir (150). Ne var ki, gelişkin Batı'nın daha karmaşık ekonomik ve sosyal yapıları olabilecek iç savaşların Rusya'dakinden daha pozisyon ağırlıklı olmasına yol açacaktır. «Yerleşme merkezleri devasa olan yüksek düzeyde gelişmiş ülkelerde, ki Beyaz Muhafızlar zaten hazır-

---

147) İbid., s. 25.

148) İbid., s. 85.

149) İbid., s. 88.

150) İbid., s. 54.

dır, iç savaş çok daha az hareketli, çok daha yoğun, pozisyon savaşına tekabül eden bir karakterde olabilir —ve hatta, birçok durumda, olacaktır» (151).

Gramsci'nin ömrü tükenirken Avrupa o tür bir çatışma yaşadı. İspanya İç Savaşı Troçki'nin yargısını şüpheye yer bırakmayacak şekilde haklı çıkardı. Cumhuriyet uğruna Manzanareler ile Ebro'da verilen savaş pozisyona dayalı uzun bir çile oldu. Sonunda, zafer için gerekli manevra inisiyatifini kazanamayan işçi sınıfı yenildi. Troçki'nin tahlilindeki isabetle nüans İspanya'da çarpıcı şekilde doğrulandı. Sebep, tahlilin nesnesine uygunluğuydu. Mecazi değil teknik bir teorisini yapmıştı savaşın.

Troçki'nin Rusya İç Savaşı'ndaki emsalsiz tecrübesinin ürünü olan askeri isabetliliği siyasi stratejisinin de mutlaka aynı parlaklıkta olmasına yol açacak değildi. Aslında Almanya, İngiltere ve Fransa hakkında Gramsci'den çok daha bilgiliydi. Batı Avrupa'nın başta gelen üç toplumsal formasyonu üstüne iki savaş arasında yazdıkları Hapishane Defterleri'ndekilerden üstün niteliktedir. Gerçekten de, klasik Marksizm'de modern bir kapitalist devleti konu alan tek gelişkin teori görülür, Nazi Almanyası hakkındaki metinlerinde. Öte yandan Troçki'nin Batı Avrupa'nın başta gelen belirli sosyo-politik yapılarının tarihinine vukfu o dönemde emsalsiz olmakla birlikte onlarda sosyalist devrim için Rusya'dakinden farklı bir strateji meselesini hiç Gramsci kadar heyecan ve beraklıkla ortaya koymamıştır.

Sonuçlar

Gördüğümüz gibi Gramsci'nin çözümleri problemlerini halletmiş olmadı. Kautsky ile Luxemburg

151) İbid., s. 84-85. Troçki, Batıda sınıflar arasındaki askeri mücadelenin sadece «mevzi savaşı» olarak tanımlanabileceği anlamına gelmediğini vurgular hemen, özenle. Zira, «Genel olarak, mutlak mevziciliğin lafı bile edilemez, hele hele bir iç savaşta. Burada sorgulanan, hareket ile mevzi öğeleri arasındaki karşılıklı ilişkidir» (s. 85)

arasındaki tartışmanın dersleri ile Lukacs'la Gramsci arasındaki fark bugün en az iki basit ve somut önerme sağlayabilir ama. Metropol kapitalizmindeki proleter stratejisinin esas itibariyle manevraya dayalı formülleştirmek burjuva devletin birliği ile etkililiğini unutmak ve işçi sınıfını bir dizi intiharvari maceraya itmek olur. Stratejiyi temelde pozisyon ağırlıklı olarak formülleştirmek ise devrim durumlarının mecburen âni ve volkanvari karakterini göz ardı etmek demektir. Dönüşüm durumundaki toplumsal formasyonlar uzun süre o şekilde kalamaz ve bu yüzden de iktidar şansını kaçırmamak için sürat gerekir. Başkaldırı, Marx'la Engels'in hep vurguladığı gibi, cür'et sanatına bağlıdır.

'Pozisyon savaşı' formülünün uymazlıklarının Gramsci'nin burjuva sınıfı iktidarını tahlilindeki muğlaklıklarla net bir ilişkisi vardı. Hatırlanacağı üzere Gramsci 'pozisyon savaşı' ile 'sivil hegemonyayı' birbirine eşit saymıştı. Böylece nasıl ki hegemonya kavramını kullanışı sık sık Batı kapitalist iktidarının yapısının esas itibariyle kültürle rızaya dayalı olduğunu ima eğiliminde olmuşsa, pozisyon savaşı fikri de Marksist bir partinin devrimci faaliyetinin de esas itibariyle işçi sınıfının ideolojisini değiştirmek olduğunu ima eğiliminde olmuştur —ki onun (gayesi Batı Proletaryası'nın çoğunluğunu Komintern'e kazanmak olan) Birleşik Cephe ile özdeşleştirilmesinin sebebi budur. Her iki durumda da zorun rolü —burjuva devletin baskısı, proletaryanın başkaldırısı— resimden çıkma eğilimindedir. Gramsci'nin stratejisinin zaafı sosyolojisinin zaafı ile simetrik.

Geçmişteki bu Marksist strateji tartışmaları günümüz için ne anlam taşıyor? Bugünün sorunları gerçekten ele alındığı takdirde, burada değinilmeyen birçok soruyla uğraşmak tabii olur. Bu kaçınılmaz kısıtlılıkları metin incelemesine dayalı araştırmanın sınırları dayatmıştır. İşçi sınıfındaki ekonomik ve po-

litik mücadelelerin iç bağıntılılığı, büyük ölçüde köylülük-sonrası olan toplumlarda işçi sınıfının ittifakları, kapitalizmin günümüzdeki buhranlarının karakteri, ikili iktidarın mümkün katalizörleri ile şekilleri, gelmiş geçmiş her demokratik rejimden daha kapsamlı ve özgürlüklü olması gereken proleter demokrasisinin kurumlarını geliştirme meselesi burada işlenmiş değil. Ama burjuva devletin yapıları hakkında düşünürken o konuları hesaba katmamak sorumsuz bir soyutlamaya yol açar. Buradaki sınırlılığı kabul ederek, bu denemede yeniden inşa edilen mirstan ne sonuç çıkarabiliriz? Burada sadece iki yorum için yer ve fırsat var —ki ikisi de tartışmanın konularıyla sınırlı—.

Marksist teorinin mantığı işaret eder ki nihai rekabet durumunda silahlı baskı aygıtı sermaye sınıfı iktidarında egemen mevkiye geçer, temsile dayanan ideoloji aygıtlarının yerini alır. Bu zorlayıcı devlet makinesi işçi devrimine nihai engel teşkil eder ve ancak o davranmadan karşı-kuvvet ile etkisizleştirilebilir. Ondokuzuncu yüzyılda, barikatlar karşı-kuvvetin geleneksel sembolünü sağlamıştı. Ama İlyiç'in uzun zaman önce belirttiği gibi bu istihkamların askeri olmaktan ziyade moral açıdan işlevi vardı: maksat, klasik olarak, en az mücadele kadar askerleri dost edinmektir. Zira hangi devrim olursa olsun proleter öncüsünün görevi, İlyiç'in ifadesiyle, birliklere karşı mücadele değil, birlikler için mücadeledir. Bu ise proletarya safına kazanmak için sadece sözle iknaya çalışma demek olmayıp kitlelerin onları kazanmak için 'fiziki mücadelesi' de demektir, diye vurgular (152). Bir başkaldırı ancak baskı aygıtı çözüldü-

---

152) «Kuşkusuz, devrim bir kitle karakteri kazanmadıkça ve de askeri birlikleri etkilemedikçe, hiçbir ciddi mücadele sorunu olamaz. Elbette, ordu içinde çalışma şarttır. Fakat onların bir hamlede ikna olup yanımıza geleceğini hayal etmemeliyiz. Nitekim Moskova ayaklanması bu gö-

günde başarılı olabilir, tarihi örneklerinde görüldüğü gibi. Dolayısıyla, zorlama güçlerini birarada tutan mutabakat geleneğinde gedik açmak lâzımdır. Bugün Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'nın emperyalist orduları, karakteristik olarak, sömürülen sınıflardan askerlerden oluşur ki bunlar genel bir buhranda karşı-devrim hareketini etkisizleştirme kapasitesine sahiptir. Bu bakımdan proleter siyasi mücadelesinin temel gayelerinden biri baskı aygıtının birliğini bozmak için bu kimselere hitab edebilme olmasıdır. Başka ifadeyle, proleter başkaldırısı daima siyasi bir harekât olup başlıca hedefi hasma kayıp verdirmek değil, ister önlüklü isterse üniformalı olsun, kadın erkek bütün sömürülen kesimleri yeni bir halk iktidarı yaratmak üzere toparlamaktır. Ama aynı zamanda mecburen askeri bir harekâttır. Zira işçi sınıfı baskı aygıtını çözmede ne derece başarılı olursa olsun kazanamayacağı bir çekirdek, özellikle eğitilmiş ve sertleşmiş bir çekirdek kalır — sadece yenilebilecek olan. Petrograd garnizonu Askeri Devrim Komitesi safına geçti: Kışlık Saray'daki Junkerlerle Kosaklar direnmeye devam etti. Portekiz'de piyadeyle topçu sosyalizm davasına kazanılmış olabilir: komandolarla havacılar onu bastırmak için hazırды.

Ülkedeki baskı kurumları fazla çabuk, aniden çözülsürse, daha güçlü burjuva devletlerinin askeri müdahalesi devreye sokulur — yerel sermaye kendi rezervleri batınca 'yabancı parasına' koşar! Rusya'dan İspanya'ya, Küba'dan Vietnam'a örnekler iyi bilinir. Hasmin silahlı aygıtının iç ve dış şeklindeki ikili ka-

---

rüşün ne kadar kuru ve geçersiz olduğunu göstermiştir. Aslında, askeri birliklerdeki kaynaşma —ki, her gerçek halk hareketinde kaçınılmazdır— devrimci mücadelenin keskinleştiği her an, ordunun kazanılması için gerçek bir mücadele halini alır. Lenin, **Collected Works**, Vol. 11, s. 174.

rakteri her dönüşüm için söz konusu, sabit bir unsurdur. Troçki bunu isabetle kaydetmiştir: «İşçiler hazırlık safhasında askerleri ikna ile kazanmak için ellerinden geleni yapmalıdır; ama aynı zamanda şunu da görmek gerekir ki yönetim bir başkaldırıcıyı etkisiz kılmak için el altında daima bir miktar güvenilir veya yarı-güvenilir adam bulundurabilecektir; bu bakımdan netice ancak fiili mücadele ile tayin edilebilir» (153). Son kertede kuvvetin belirlediği, genelde sermaye devletinden başka özelde zor aygıtının kendisi için de söylenebilir, dolayısıyla. İdeolojik ve politik mücadele burjuva askerî makinesini devrim burhanında etkisizleştirebilir, ikna sayesinde. Ama meslekten olanlarla paraşütçüler ve toplum polisi gibi özel birlikler için kitle hareketi gerekir. Baştan sona, kapitalist devletin yasaları sosyalist devrimin kurallarında yansıyıp reddedilir.

Böyle devrim Batı'da ancak kitleler proleter demokrasisinin burjuva demokrasisinden üstün olduğunu somut olarak yaşayabilirse gerçekleşir. Sosyalizmin bu toplumlarda zaferini sağlamanın tek yolu nüfusun çoğunluğu için daha az değil daha fazla özgürlük ifade edebilmektir. Halkın sermaye hakimiyetine verilebilmesi için gereken enerjisi ancak gerçek işçi demokrasisinin nüveleri yaşanıp görülerek harekete geçirilebilir. Eski düzenin sona ermesi için imtiyazsız özgürlüğün önceden sergilenmesi şarttır. Bu gerekli sıçramanın adı ikili iktidardır. Ortaya çıkış yollarıyla araçları —hükümet işçi hükümeti olmasa da— her sosyalist devrimin kritik orta vade sorunudur. Ne var ki işçi hareketi Batı ülkelerinin çoğunda şimdilik bu eşikten hayli uzak bulunuyor. Bugünün her büyük kapitalist toplumunda sömürülen kitlelerin çoğunluğu reform veya sermaye ideolojisinin boyunduruğu altındadır. Gramsci'nin **Defterleri**'ndeki en kalıcı si-

153) *Where Is Britain Going?*, [Britanya nereye gidiyor], New York, 1973, s. 87.

yası fikir işte bu noktada anlam kazanıyor. Zira hal-
li için Birleşik Cephe'nin tasarlandığı görev elli yıl
sonra halâ gündemde durmaktadır. Kuzey Amerika,
Batı Avrupa ve Japonya'da kitlelerin çoğulcu yapıla-
rıyla birlikte devrimci sosyalizme kazanılması halâ
gündemdedir. Bu yüzden, ölmeden önce Lenin'in Batı
işçi sınıfı hareketine son strateji nasihatı olan ve de
Gramsci'nin hapiste ilk eğildiği Birleşik Cephe soru-
nu geçerliliğini koruyor. Tarihen hiç aşılmış değil.
İktidarı kazanmaktan bahsedebilmek için önce işçi
sınıfını kazanmak gerekir. Sonunda fark kalmaya-
caksa da devlet kurumlarını değil, işçi sınıfını kazan-
ma araçları, yollarıdır her sahiden sosyalist strateji-
nin en önemli gündem maddesi.

Bu konularda Luxemburg, Lenin, Lukacs, Grams-
ci, Bordiga ve Troçki gibi kişileri birleştirip ayırmış
uluslararası münakaşalar Avrupa işçi hareketinde
cereyan etmiş son büyük strateji tartışması olmuştur.
O zamandan beri büyük kapitalist ülkelerde kitlelerle
doğrudan bağı olan bir devrim stratejisinin siyasî
sorunları pek işlenmiş değildir. Orijinal Marksist teo-
ri ile Avrupa işçi sınıfının ana örgütlerinin bir yapı-
da birleşmemiş olması sorunu çözüm beklemektedir.
Fransa'daki Mayıs-Haziran olayları, Portekiz'deki baş-
kaldırı, İspanya'daki gelişmeler bu uzun ayrılığın so-
na ermesi yönündedir gerçi ama buluşma gerçekleş-
ebilmiş değildir. Bu yüzden klasik tartışmalar bugün
birçok bakımdan en gelişkin referans ufkumuzu oluş-
turmaktadır. Bu sebepten kırk elli yıl önce cereyan
etmiş strateji tartışmalarına dikkat çekmek mazi ve
abesle iştigal etmek sayılmamalıdır. Aksine, bu tar-
tışmaları kendimize yeniden maletmek, doğru bir teo-
rinin ilk haline varma şeklinde —mecburen müteva-
zi— bir umut doğurabilecek Marksist bir tartışma
için elzemdir. Regis Debray, ünlü bir paragrafında,
hâl ile çağdaş olmanın hep zor olduğunu söyler. Hiç
değilse Avrupa'da, biz önce mazimizle çağdaş olmayı
becerebilmeliyiz.

İÇİNDEKİLER

GRAMSCI HAKKINDA	5
KAYNAKÇA	14
GRAMSCI	15
Tartışılan Miras	16
I — HEGEMONYA KAVRAMININ GEÇİRDİĞİ	
DEĞİŞİKLİKLER	19
Mevzi ve Manevra	20
Doğu ile Batı	22
Sürekli Devrim	25
Devletin Üç Konumu	27
'Hegemonya Kavramının Tarihi'	29
'Hegemonya' ile Komintern	34
Hapishane Defterlerinde 'Hegemonya'	36
Kavramın Genişlemesi	39
Kavramlar ve Sorunlar	44
Gramsci'nin İlk Modeli	45
Sol Sosyal-Demokrasinin Hayalleri	47
Poulantzas İle Mandel'in Hataları	51
Althusser İle Gramsci	59
'Devletin İdeoloji Aygıtları'	62
Croce'nin Etkisi	65
Kilit Simetrisizlik	67
Burjuva Sınıf İktidarının Karakteri	69
II — BASKI İLE RIZA ARASINDAKİ DENGE	74
Komintern Arka Planı	78
Croce ve Tarihi Maddecilik	80
III — DOĞU-BATI MUKAYESESİ	84
Batı'daki Burjuva İktidarı	86
Bordiga'nın formülasyonu	88
IV — MEVZİ SAVAŞI STRATEJİSİ	91
Teilaktion (Kısmi Eylemler)	92
Gramsci'nin Düzeltmesi	95
Üçüncü Dönem Karşısında Birleşik Cephe	99
Kautsky ve 'Yıpratma Stratejisi'	101
Luxemburg'un Cevabı	107
Tartışma Rusya'ya Ulaşıyor	109
Gramsci'nin Formülü	111
Yanlı Çözüm	115
Troçki ve 'Manevra Savaşı'	118
Sonuçlar	122